

Tartu Ülikool Eesti Keele Instituut Tartu Linnavalitsus
Haridus- ja Teadusministeerium

VÕÖRNIMED EESTI HÄÄLDUSES

II

PRAKTILISI SOOVITUSI

Saksa keel. Soome keel. Rootsi keel. Läti keel.
Leedu keel. Ukraina keel. Itaalia keel

Einar Kraut

Keelehooldekeskus
Tartu 2018

Raamatu väljaandmist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium

Retsenseerinud Pire Teras

Toimetanud Argo Mund

Kujundanud Sirje Ratso

Autor on tänulik kõigi märkuste, kommentaaride,
küsimuste ja ettepanekute eest
einar.kraut@gmail.com

ISSN 2228-0189

ISBN 978-9949-9745-9-7 (trükis)

ISBN 978-9949-7327-0-8 (pdf)

Trükitud keskkonnateadlikus trükikojas Ecoprint

roheline trükis

SISUKORD

Sissejuhatus	13
1. Lühidalt põhialustest	13
2. Selle köite keeltevalik	14
3. Esitusviis	14
IV. SAKSA KEEL	
1. Häälduslaad. Mugandus- ja normiprobleemid	17
1.1. Häälduslaad	17
1.2. Mugandustraditsioon	18
1.3. Hääldusnorm	18
2. Üldist: tugevad ja nõrgad häälikud	19
2.1. Lõputugevdus	20
2.2. „Nõrgad järjendid“ <bd, dg> jm	20
2.3. Eksitav algusasend	21
3. Täishäälikute pikkus	22
3.1. Peareegel	22
3.2. Peareegli laiendus	23
3.2.1. Asend üksiku lõppkonsonandi ees	23
3.2.2. Liitkoostisega nimed	23
3.3. Erijuhud ja erandid	23
3.3.1. Järgneb <th>	23
3.3.2. Järgneb ühend /b d g p t k/ + /l n r/	24
3.3.3. Laennimed	24
3.3.4. Muid erandlikke pikkhääldusi	24
3.3.5. Erandlikke lühihääldusi	24
3.4. Asendid, kus hääldus juhuti lahkneb (võimalik nii pikk kui ka lühike)	24
3.4.1. <r>-alguliste ühendite ees	24
3.4.2. <ch> ees	25
3.4.3. <ß> ees	25

4. Tähed ja järjendid, mis nõuavad tähelepanu	25
A. Vokaalid ja diftongid	25
4.1. <ae>	26
4.2. <aeu>	26
4.3. <ei, ey>	26
4.4. <eu>	27
4.5. <ie>	27
4.7. <ue>	28
4.8. <ui, uy>	29
4.9. <uo>	29
4.10. <ä>	29
4.11. <äu>	29
4.12. <üe, üö>	30
4.13. <y>	30
B. Konsonandid	30
4.14. <c>	30
4.15. <ch>	31
4.16. <g>	32
4.17. <h>	33
4.18. <j>	33
4.19. <ph>	33
4.20. <qu>	33
4.21. <r>	33
4.22. <s>	34
4.23. <sch>	34
4.24. <sp, st>	34
4.25. <ß>	35
4.26. <z>	35
4.27. <ti (+ V)>	35
4.28. <v>	35
4.29. <w>	35
5. Lisamärkusi vältussuhete vallast	36
5.1. Vokaalipikkuse erilisi tähistusviise	36
5.1.1. <V + h>	36
5.1.2. <V + e>	36
5.1.3. <V + i>	36
5.1.4. <V + ck>	36

5.1.5. Topeltkirjutus	37
5.2. Vokaalipikkus rõhuta silpides	37
5.2.1. Liitkoostis	37
5.2.2. Vanad germaani eesnimed	37
5.2.3. Laennimed	38
5.2.4. Rõhutu lahtine lõppsilp	38
5.3. Kaashäälikute vältusest	38
6. Mõned rõhusuunised	39
6.1. Rõhk sõnatüvel. Eesliidete rõhulisus	39
6.2. Rõhk eesnimedes	40
6.2.1. Üldist	40
6.2.2. Vanad germaani liitnimed	40
6.2.3. Moodsad liitnimed	40
6.2.4. Rahvusvahelised nimed	40
6.3. Rõhk perekonnanimedes	41
6.3.1. Nimed algussilbirõhuga	41
6.3.2. Erandlik rõhk tagapool	41
6.4. Rõhk kohanimedes	41
6.4.1. Tuntumaid nimesid tagapoolse rõhuga	41
6.4.2. Liitkohanimesisid tagapoolse pearõhuga	42
6.5. Kaasrõhust teatud liiki liitkoostise puhul	42
V. SOOME KEEL	
1. Üldist. Mugandamise peajooned	43
1.1. Häälduslaad	43
1.2. Mugandamine	43
2. Rõhk ja vältussuhted	44
2.1. Rõhk pikkade järgsilpidega nimedes	44
2.1.1. Topeltkonsonant või ühend 2. silbi lõpus	44
2.1.2. Pikk vokaal 2. silbis	44
2.2. Tingimused pika täishääliku korralikuks hääldamiseks pearõhust tagapool	45
2.3. Pikksilpide vältelisest tõlgendamisest	45
2.4. Rõhk ja hääldusviis mittedsoome päritolu nimedes	45
3. Häälduskriitilisi tähti	46
3.1. <d>	46
3.2. <h>	46

3.3. <k, p, t>	46
3.4. <ng>	47
3.5. <y>	47
3.6. Vöörtähed <c, z, qu (qv), w>	47

VI. ROOTSI KEEL

1. Hääluslaad ja mugandustava	49
1.1. Hääluslaad	49
1.2. Mugandustava	49
2. Vältussuhted ja helilisuus	50
2.1. Vältuse seos rõhuga – kaks alusreeglit	50
2.2. Tähelepanu, helilised b, d, g!	51
2.2.1. Heliliste geminaatide mugandamine	51
2.2.2. Heliliste ühendite mugandamine	51
2.2.3. Vältesoovitus	51
2.3. Nõuannet vokaalipikkuse äratundmiseks	52
2.3.1. Lühivokaali reegel	52
2.3.2. Pikkvokaali reegel	53
2.3.3. Pikkusreeglite kokkuvõte	53
2.3.4. Tähelepanu üksiku silbilõpukonsonandi tõlgendamisel!	53
2.4. Liitkoostis – miks on tähtis see ära tunda?	54
2.4.1. Konsonandikimp liitumiskohal	55
2.4.2. Lahtine pikksilp + ühend järelosise algul	55
2.4.3. Pikkvokaal järelosises	55
2.4.4. Lisamärkusi järelosise pikkuse asjus	55
2.5. Kokkuvõtteks	56
3. Olulisemat häälikutest	57
A. Vokaalid ja nende järjendid	57
3.1. Süsteem (vokaalitrappets)	57
3.2. <ä>	57
3.3. <ae, æ>	58
3.4. <e>	58
3.5. <ie>	58
3.6. <o>	59
3.7. <u>	60
3.8. <ä>	60
3.9. <y>	60

B. Konsonandid ja nende järjendid	61
3.10. Üldmärkusi süsteemist	61
3.10.1. Kontrast helilisu – pingsus	61
3.10.2. Häälikud erilise moodustusega	61
3.10.3. Naabrusmõjudest	61
3.11. <c>	61
3.12. <d>	62
3.13. <f>	62
3.14. <g>	62
3.15. <h>	63
3.16. <j>	64
3.17. <k + i, j, e, ä, ö, y>	64
3.18. <lj>	64
3.19. <r>	64
3.20. <s>	64
3.21. <z>	65
3.22. <-tio->	65
3.23. <tj>	65
3.24. <w>	65
4. Rõhust	65
4.1. Eesnimed	65
4.1.1. Rõhk üldtuntud nimedes	65
4.1.2. Veaohtlike nimesisid	66
4.2. Perekonnanimed	66
4.2.1. Ülevaade rõhulistest nimelõppudest	66
4.2.2. Tuntumaid muulasnimega rootslasi	66
4.2.3. Ettevaatust liitrõhu tõlgendamise	66
4.3. Kohanimed	67
4.3.1. Esisilbirõhk kui ülekaalukas	67
4.3.2. Olulisemaid nimesid tagapoolse rõhuga	67
4.3.3. Ülevaade pearõhulistest nimelõppudest	67
4.3.4. Kõikuva rõhuga nimeosiseid	68
VII. LÄTI KEEL	
1. Häälduslaad ja kiri	69
1.1. Häälduslaad	69
1.2. Kiri	69

2. Hääldusseigid, mis vajavad tähelepanu	70
2.1. <o>	70
2.2. Millal <e> [æ] = ä	70
2.3. Palataalid	71
2.4. Häälikute tugevusest ja helilisusest	72
2.4.1. <s>	72
2.4.2. <h>	72
2.4.3. Konsonandieelne <v>	72
2.4.4. Sarnastumised	72
2.5. Soovitusi välte ja pikkusmuganduse asjus	72
2.5.1. Pikad vokaalid	72
2.5.2. Pikad vokaalid rõhutus silbis	73
2.6. Rõhuriskid	73
3. Valik nimesid	73
3.1. Eesnimed	73
3.2. Perekonnanimed	74
3.3. Kohanimed	74
VIII. LEEDU KEEL	76
1. Häälduslaad ja kiri. Muganduse põhiprobleemid	76
1.1. Häälduslaad	76
1.2. Kiri	76
1.3. Eesti hääldusmuganduse raskused	77
2. Vokaalid ja nende pikkus	77
2.1. Lühivokaalid	78
2.1.1. <i>	78
2.1.2. <u>	79
2.1.3. <i>, <u> võõrnimedes	79
2.2. Pikkvokaalid	79
2.2.1. <è>	79
2.2.2. <o>	79
2.2.3. <ü>	79
2.2.4. <y>	79
2.2.5. <ą>, <ę>, <į>, <ų>	80
2.2.6. Pikkvokaalide lühenemine rõhutus asendis	80
2.2.7. Kaasrõhusilbid kui erand	80
2.3. Erireeglid <a>, <e> lugemiseks	81

2.3.1. <a> tämbrinihked kui häälduslaadierisus	81
2.3.2. Kohanimelõpp <-iai/-jai> (pehme naabruse reegel)	81
2.3.3. Rõhuline <e> (reegel 2 ja erandid)	81
2.3.4. Rõhutu <e> (reegel 3)	82
2.3.5. Rõhusilbi <a>, <e> pikana (reegel 4)	82
2.3.6. <a>, <e> lühidana (reegel 5)	82
2.4. Diftongid	82
3. Konsonandid	83
3.1. Helilisuus ja pingsus, nende vastasmõjud	83
3.1.1. /b d g z ž/ helilisuus, alluvus sarnastumisele	83
3.1.2. Tugevad häälikud eesti geminaatidena: <s>, <ch>, <j>	83
3.1.3. Geminatsiooni puudumine originaalhäälduses	84
3.2. Palatalisatsioon	84
3.2.1. Mugandamistingimused: häälikud ja asend	84
3.2.2. <š, ž> palataliseeruvus	85
3.2.3. <ia, io, iu, iū> palataliseerijana	85
3.2.4. Peenenemine konsonantühendis	85
3.2.5. Probleemsest palatalisatsioonist <è> ja <e> ees	85
4. Rõhk ja rõhulaad	86
4.1. Üldist korrapära rõhkude paiknemises	87
4.2. Rõhureeglid eesnimedes	87
4.2.1. Rõhk eelviimasel silbil	87
4.2.2. Rõhk tagant 3. silbil	87
4.2.3. Naisenimed lõpuga -A	88
4.3. Suuniseid perekonnanimede rõhutamiseks	90
4.3.1. Rõhk eelviimasel silbil	88
4.3.2. Rõhk tagant 3. silbil	88
4.3.3. Rõhulised nimelõpud	88
4.3.4. Perekonnanimede rõhulised naissoolõpud	88
4.3.5. Naissoonimed eespoolse rõhuga	89
4.3.6. Perekonnaseisult määratlemata nimed lõppliitega -Ë	89
4.4. Rõhulaadide vältelisest kohaldamisest	89
5. Valik nimesid leedupäraste rõhkudega	90
5.1. Eesnimed	90
5.2. Perekonnanimed	91
5.3. Kohanimed	93
5.4. Muid nimesid ja nimetusi	93

IX. UKRAINA KEEL

1. Häälduslaad. Kiri. Mugandamine	94
1.1. Häälduslaad	94
1.2. Kiri	94
1.3. Mugandamine	95
2. Häälikud ja nende mugandamine	96
A. Vokaalid	96
2.1. Mõned ukrainalikud erisused	96
2.1.1. Häälikumuutused	96
2.1.2. Kaks alusreeglit	96
2.2. <e>	97
2.3. <o>	97
2.4. <õ (и)>	97
2.5. <ii (ії)>	97
B. Konsonandid	98
2.6. Üldomadused: stabiilsus, väljapeetus	98
2.6.1. Rõhulise sõnalõpu reegel	98
2.6.2. Geminaatide reegel	98
2.7. <dz (дз), dž (дж)>	98
2.8. <g (г)>	98
2.9. <h (х)>	99
2.10. <s (с)>	99
2.11. <z (з)>	99
2.12. <š (ш)>	99
2.13. <ž (ж)>	99
2.14. <ts (тс)>	100
2.15. <tš (ч)>	100
2.16. <štš (щ)>	100
2.17. <v (в)>	100
3. Palatalisatsioonist	101
3.1. Mis häälikud peenenevad ja kuidas peenendust ära tunda	101
3.1.1. Mõned abistavad üldsuunised	101
3.1.2. Perekonnanimed lõppudega -TS, -SKÕI ja -TSKÕI	102
3.1.3. Kohanimed lõppudega -TS, -TSK, -SK	102
3.2. Lisamärkusi: tingimused ja piirangud	102
3.2.1. Peenendus i ja j-i eel	102
3.2.2. Esimese kaashääliku reegel	102

4. Rõhk ja selle reeglid	103
4.1. Eesnimed	103
4.2. Perekonnanimed	103
4.2.1. Lõpud -SKÕI, -TSKÕI	103
4.2.2. Lõpud -VÕI, -NÕI	103
4.2.3. Lõpud -ÉVÕTŠ, -ÓVÕTS	104
4.2.4. Lõpp -ÕK	104
4.2.5. Muud konsonantlõpud	104
4.2.6. Lõpud -JÚK, -TŠÚK, -ŠTŠÚK	104
4.2.7. Nimed lõpuga -OV, -IV, -JEV	104
4.2.8. Nimed lõpuga -ENKO	105
4.2.9. Ettevaatust lõpu-O rõhutamisega!	105
4.2.10. Lõpp -A	105
4.2.11. Rõhuline lõpu-Í	105
5. Valik nimesid	106
5.1. Eesnimed	106
5.2. Perekonnanimed	106
5.3. Kohanimed	111
X. ITAALIA KEEL	
1. Häälduklad, kiri ja häälusunormi küsimused	113
1.1. Häälduklad	113
1.2. Kirjaviis	113
1.3. Norm ja muganduslikud rõhuasetused	114
2. Tähtelt häälilikule – tähtsamad vastavused	114
2.1. <c>	114
2.2. <c (+ i, e)>	114
2.3. <ch>	115
2.4. <g (+ i, e)>	115
2.5. <gh>	115
2.6. <gli>	115
2.7. <gn>	115
2.8. <gu (+ V)>	116
2.9. <h>	116
2.10. <i (+ V)>	116
2.11. <j>	117
2.12. <qu (+ V)>	117

2.13. <s>	117
2.14. <sc (+ i, e)>	118
2.15. <sch (+ i, e)>	118
2.16. <z>	118
2.17. <u (+ V)>	119
3. Rõhk ja vältussuhted	119
3.1. Mõned rõhureeglid	119
3.1.1. Rõhk eelviimasel silbil	119
3.1.2. Rõhk tagant 3. silbil	120
3.1.3. Rõhk lõppsilbil	120
3.1.4. Rõhk vokaalijärjendites	120
3.1.5. Nimesid kõikuva rõhuga	120
3.2. Häälikute kestussuhted rõhusilbis	121
3.2.1. Reegel	121
3.2.2. Vokaali kestus konsonantühendi ees	121
3.2.3. Kestussuhted diftongis	121
3.2.4. Kestused rõhulises lõppsilbis	121
3.3. Välte valik	122
4. Valik nimesid ja tsitaatkeelendeid, mille rõhuga on oht eksida	123
4.1. Eesnimed	123
4.2. Perekonnanimed	124
4.3. Kohanimesid ja muud	125
4.4. Muusikaala mõisteid ja teosenimesid	126
Lisa 1. Keele- ja murdeviited	127
Lisa 2. IV peatüki saksa nimede register	128
Lisa 3. VI peatüki rootsi nimede register	133
Kirjandus	138

SISSEJUHATUS

See raamat on järg soovitude kogule, mis ilmus samas sarjas kolm aastat tagasi. Toona oli lähema vaatluse all võõrnimehäälduse põhimõtteline külg. Võisime veenduda paindlikkuses, millega eesti keel suupärastab teiste keelte hääldusvara, ükskõik kuidas see meie omast ka ei erineks. Erikäsitlustega mahtusid I köitesse kaks meil kõige sagedamini vaja minevat keelt: inglise ja vene.

1. Lühidalt põhialustest. Tuntud võõrkeelte nimesid saadab tihti see väärkujutus, et hea hääldus on võimalikult originaalilähedane – parimal juhul kuni viimse aktsendipeensuseni välja. Selle lähenemise juures paraku seisab iga võõram nimi meie ees kui kahtpidi mõttelõks. Esiteks: kui paljudest siis on igaühel meist keeli, mille hääldamisega saaks enam-vähem hakkama, ilma suurema aktsendita? Teiselt poolt: kui keegi teine valdabki täiuslikult meie võõrast päritolukeelt ja selle ehtsat aktsenti – ega me ometi soovi, et ta üritaks selle ehtsusega hiilata keset eestikeelset kõnet?! Ka parima ümberlülitumisvõimega kakskeelsel käib üle jõu tabada käigult üksiku võõrnime ehedat kõlamahla, ilma et see „ehedus“ kas või korraks ei lõhuks põhiteksti kulgu. Kui võrdleme eri keelte häälduslaade (n-ö hääldusaluseid), siis juba puhtfüüsiliselt – hääldusliigutuste, häälejuhtimise tehnika, rütmi ning meloodika poolest – erinevad need niivõrd, et neid kõnes ühtseks tervikuks siduda lihtsalt ei ole võimalik. Igaüks võib seda proovida mõne endale hästi omase võõrkeele nimedega – tulemus on kimäärne, kõne mõjub edeva ja pentsikuna! Nii ongi üha enamates käsitlustes maad võtmas arusaam, et võõrnimehäälduse aluseks peab olema omaenda keele foneetika: tuttav häälikuvara, omasena juurdunud rütmi- ja meloodikavõimalused. Alates Johannes Aaviku omaaegsest kuulsast käsiraamatust „20 Euroopa keelt“, seega nüüd juba üle kaheksa aastakümne on seitsmest juhtmõttest võinud joonduda ka eesti võõrnimehäälduse praktika. Asja-ning ajakohane keelekorralduslik kinnitus oli Emakeele Seltsi keeletoimkonna 2000. a otsus (vt Päll 2000).

Võõrnime hääldamisega on tõepoolest nagu tõlkimisega: algselt teises keeleilmas kaju võtnud „sisu“ peame suutma edasi anda oma keele vahenditega.

Teha tuleb seda aga mõistagi nii, et neis vahendeis parimal võimalikul moel säiliks algne info – see, mis laseb hääldatus ära tunda just selle nime ja mitte mõne teise. Siin on ka selles raamatus mitut puhku jutuks tuleva fonoloogilise rööpsusprintsübi mõte: tähtis ei ole niivõrd imiteerida nime lähtekeelsel hääldamisel sündivat välist kõlamuljet (nime n-ö puhtfoneetiline „ehtsus“). Täiesti seaduspäraselt on ehtne häälduspilt keele mitteoskajale arusaamatu ja mingit pidi alati eksitav! Päriselt tuleb hoolitseda, et lähtekeeles kasutada olevad häälduslikud eristusvahendid leiaksid võimalikult sobivad, selget äratundmist võimaldavad eesti vasted. Neid sobitusvõimalusi ühe või teise keele puhul püüamegi eritleda üheskoos järgnevides peatükkides.

2. Selle kõite keeltevalik. Vaatluse all on kõigepealt keeled meie ajaloolis-kultuurilisest lähiruumist: saksa – kui üks kunagisi kohalikke keeli – ning olulised naabuskeeled soome, rootsi, läti ja leedu. Ukrainat siia lisama ajendas selle maa ja keele hiljutine jõuline esiletulek ning pidev püsimine maailma uudiste tulipunktis. (Olgu lisatud, et ukraina sobib ka eriti hästi näitamaks, kui häirivalt eksitav võib olla ühe täisväärtusliku keeleilma esitlemine teise keele kaudu – isegi kui selleks teiseks on lähedane sugulaskeel!) Kogumikku viimaseksena mahutatud itaalia peatükk püüab muu hulgas vähendada teabevaegust rõhuga seotud hääldusriskide vallas.

3. Esitusviis. Peatükkide ülesehitus jätkab juba väljakujunenud skeemi: tavapärase tähelt-häälikule-reeglite eel vaatame üle vältuse ja helilise üldküsimused (eesti häälduse omapära arvestades on need aspektid ülitähtsad). Lõppu jäävad enamasti rõhujuhised. Reegleid toetab lai näitevalik vastava keeleala kultuuri-, teadus- ja poliitikanimedest, lisaks sagedamini eksitavad ees- ja kohanimed. Erilise tähelepanu all on arvukad erandhääldused. Alapeatükis laiali pillatud nimesid aitavad vajaduse korral üles leida raamatu lõppu lisatud registrid. Et hõlbustada siseviitamist, jätkab peatükkide numeratsioon eelmises kõites alustatud: sinne kõide algab IV peatükiga.

Iga peatükk algab häälduslaadi lühitutvustusega. See ei kutsu üles jäljendama. Süsteemses plaanis on ülioluline tuua välja mugandusvõimaluste põhimõttelised pidepunktid: mis on just selles keeles häälduslikult tähtis – mis meile lähedane, mis vastupidi probleemne. Võrdleva foneetika laiem tugibaas meil seni sama hästi kui puudub. Nii on siinsed mõtte- ja lahenduskäigud nõudnud üksjagu erialalist abitegu – foneetilis-fonoloogilisi põhjendusi, allikaviiteid. Et

teoreetiline taustapilt, olgu ta kui vajalik tahes, ei oleks siiski koormav praktilise huviga kasutaja jaoks ega eksitaks kõrvale keskemalt mõtteliinilt, on need lisaandmed suuremalt jaolt viidud joonealustesse märkustesse.

Tutvustatavad nimed on poolpaksus kirjas. Häälduskiri (näidete transkriptsioon) rajaneb põhiosas harilikul kirjaviisil, üksikute hädavajalike lisamärkidega nagu peenendustähis ' ja häälikumärk η (*n* nagu *ring*). Pearõhku näitab **poolpaks täht** (I ja III välte hääldustes), II välte puhul allajoonitud silbilõpp. Vältevaheldusliku kaasrõhuga lõppsilpi märgib kõikjal silbieelne punkt. Harilik kaasrõhk (punkt rea keskel) või silbipiir (sidekriips) leiavad märkimist üksnes vajaduse korral. Nõrkade häälikute *b*, *d*, *g*, *z* hääldamist helituna rõhutab suurtäht (B, D, G soome nimedes, nt nimes **Tapio** – taBio, saksa sõnaalgustes lisaks ka Z: **Sicher** – *Zihjer*). Eestikeelseks normaalhäälduseks vajalikke lisahäälikuid, mida originaalhäälduses (äsjase näite puhul ['ʒɪçɐ]) pole, märgib kas väiksem tähesuurus (vt *j*, *r*) või kursiivtäht. Viimast pruugime siis, kui eesti häälik asendab meil täiesti puuduvat alghäälikut – äsja nt *h* tugeva hõõrdhääliku [ç] asemel ja *e* poolmadala keskvokaali [ɐ] asemel.

Siin järjest loetletuna võivad need märkimisvõtted esimese hooga segadusse ajada. Tegelikus kasutuses on nad lihtsad: ka kõige tülikamast võõrnimest saab silmale hõlpsasti haaratav pilt. Veel tähtsamgi häälduskirja juures on vahest see, et nende märkimisvõtete toel võib eestikeelne hääldaja pere-mehena toimetada meile antud muganduslikus lõtkuruumis: valida, kui suupäraselt eestilikku hääldusviisi või millise piirini lähtekeelele vihjavat sobib ühel või teisel juhul pruukida. Nii võib häälduskirjes mõnel puhul näha tõstega pisitähete – sisuliselt häälikut, millega võime soovi korral vihjata originaalhäälduse kõlamuljele, nt meile võõra vokaalipikkuse puhul: häme^enlinna, konra^{at} (sm **Hämeenlinna**, sks **Konrad**). Üldise muganduspõhimõtte valguses on nende märkide ülesanne aidata lugejat isikliku taustatunde kindlustamisel – normaaljuhul jätame nad hääldamata.

Päris originaalhääldusi pakuvad vajaduse korral nurksulud rahvusvahelise foneetilise tähestiku IPA sümbolites (ingl *International Phonetic Alphabet*). Kõige otsesem vajadus selleks on täht-häälik-vastavuste all, märkide selgitused on joonealustes, soovi korral leiab lähem huviline need ka võrgust. Kaldsulud siin-seal näitavad fonoloogilisi üldistusi, aluseks asjaomase keele süsteem. Ebasoovitavaid, n-ö hoiatushääldusi märgib peentrukis kaldkiri. Võimalikud rööpvariandid on sulgudes, aga kui rööpkasutus on haruldane või vähem soovitatav, siis ka väiksemas kirjas.

Olulisi lühendeid

C konsonant

V vokaal

E eesnimi

M mehenimi

N naisenimi

P perekonnanimi

K kohanimi

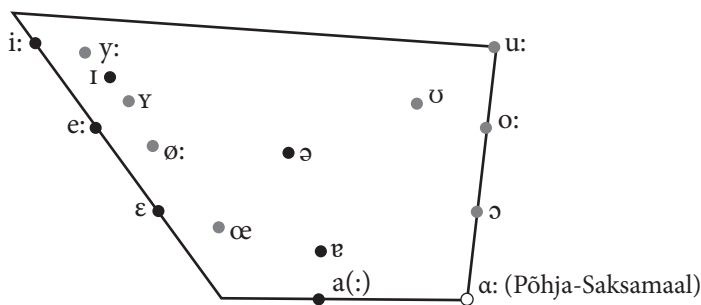
IV. SAKSA KEEL

1. Häälduslaad. Mugandus- ja normiprobleemid

1.1. Häälduslaad

1.1.1. Liigutused engilised, pingsad: sulghäälikuil /p t k/ järelhõngus, hõõrdhäälikute /s x f/ müra ilmekas. Tihe seong: rõhuline lühivokaal „kleepub“ järgneva konsonandiga (vt 5.3.1, vrd inglise II: 1.1). Hoiak eespoolne¹: keeletipp surub vastu alahambaid (v.a mõni üksik konsonant), /l/-il pehme varjund, huultetöö on tõhus (peale vokaalide /y: ʏ ø: œ ɔ o: u u:/ ümarduvad ka diftong /ɔœ/ ja /ʃ/).

1.1.2. Üldise pingsuse tõttu lahkneb järsult lühi- ja pikkvokaalide moodustus – viimastega pinguldub keeleselg kõrgemale (vt skeem)²:

¹ Harth 1969: 24, DAW: 75.

² Nn vokaalitrापets (siin Mangoldi 2005: 37 järgi) näitab keele võimalikku liikumisruumi suuõones (eespoolsed häälikud vasakul). Täpid osutavad keeleselja tüüpilisi tõusuasendeid: vrd omavahel lühi- ja pikkhäälikuid /i-i:/, /ε-e:/, /ʊ-u:/, /ɔ-o:/, /ʏ-y:/, /œ-ø:/ . Huulvokaalid on tähistatud punaselt. Vanemate käsitluste järgi lahknes samuti paar /a-ɑ:/ (pikkhäälik oli tagapoolsem – vt Wängler 1958: 27; GWDA: 37). Praegu mõõnab DAW tämbrierinevuse /a-ɑ:/säilimist vaid ühiskeele põhjapoolses, alamsaksamõjulises variandis). Austria häälduses on vahe ülalviidatud moodustuskõrguste vahel vähene (DAW: 237), Šveitsis puudub hoopis (*ibid.* 262).

Vokaalipinget suus toetab eelmainitud keeletipusurve hammastele (/r/ on taandunud nibuhäälikuks), samuti rõhusilbi nn järsk alg (katkehäälik [ʔ]): **Verein** [fɛʔa:ɐn], **Theater** [teʔa:tɐ].

1.1.3. Tugeva rõhu mõjul on rütm hüplik, rõhutuid silpe taandav, mistõttu silbikandjaks võivad saada kõlahäälikud /l n/: **Engel** [ɛŋl], **Schenkenberg** [ʃɛŋknɐʔk]), silbilõpu-/r/ vokaliseerub: **Schiller** [ʃɪl.ɐ]³. Helilisu on vähe-tähtis: paare /b-p/, /z-s/ jms piiritleb tugeva osapoole pingsus, /b d g z/ jäävad pigem helituks (vt 2, märkus ⁶).

1.2. Eesti keele pikas kokkupuutes siinse alamsaksa ja sellest välja kasvanud baltisaksa hääldusega on vormunud **mugandustraditsioon**, mis lahendab meile tülikad pingeseigid leidlikult. Tiheseongu vasteks on meil topeldus: halle (**Halle**, originaalis [ˈhal.ə]); ühtlasi gemineeruvad kõik tugevad tõkkhäälikud: /s/ = ss, /x/ = hh (ka /f f p t k/ kohta vt I: 2.2). Lühi- ja pikkvokaale eristab vaid kestus (moodustusasend ja tämber muutmist ei vaja). Diftongides /aɛ aɔ œ/ korvab poolmadala järelosise pingsust järsem keeletõus (*ai, au, oi*). Tänu nõrgemale, vähem kõikuvale rõhule säilivad rõhutu asendi *e* ja lõpu-*r* (*engel, šiller* – vt nimed eelmises lõigus). Väljakujunenud analoogia najal hääldame 2-silbilised *l-, n-, r-*lõpulised nimed enamasti III vältes (vrd *number, Kaarel*).

Üheski neist kohandustest ei tule näha puudujääki või piinlikku hädalahendust. Originaalhäälduse märgistik saab lihtsalt eestipärased raamid. Fonoloogiline rööpsusprintsip (vt I: 1.3 ja siin Sissejuhatus 1) tõestab end parimal moel: säilivad kõik tähtsamad foneemieristused.

1.3. Riigisaksa **hääldusnorm**, murdeülene *Standardaussprache* on suhteliselt hästi korrastatud ja stabiilne, samas elulähedane⁴. Kohaneutraalse suhtlusvahendina on ta põhjendatud alus ja eeskuju enamiku õigehäälduskahtluste puhuks. Piirkondlikke erijooni (alamsaksa mõjualad, Austria, Šveits)

³ Kõige ilmekamad on need omadused Berliini häälduses ja sellega haakumas Põhja-Saksa pruugis. Sealt lähtub ka kehtiv riigisaksa ortoeepiareeglistik, kuigi selles üha enam leiavad arvestamist ka lõunapoolsed häälduserisused (DAW: 16). Laiemat pilti saksa keelest kui mitmekeskmelist lähenemist nõudvast vt AADG ning Ammon jt 2004.

⁴ Viimane kehtib võrdluses kunagise lava- (*Bühnenaussprache* – Siebs 1898, ka Viëtor 1885: 7) ehk „kõrghääldusega“ (*Hochlautung* – Siebs 1930). Tolle kirjapildilähedus (eriti rõhutus vööndis, vt DAW: 8–11) on samas tänini toeks neile traditsioonilistele, põhjendatud „lihtsus-tustele“, mida nii või teisiti on tinginud eesti häälduslaad (vt 1.2).

arvestame üksikjuhtudel, eeskätt kohanimesed ja lahknevast kirjapildist tõukuvalt (4.5d, 4.9, 4.12). Võrdluseks mainime neidki paigaerisusi, mis haakuvad eesti mugandustavaga (märkused ³⁸, ³⁹).

Omaette lähenemist vajavad baltisaksa nimed – siinse kultuuripärandi tähtis osa (vt 4.3.2, 4.4.2). Neis juurdunud erijooni eirata oleks ajalooliselt väär, eriti eestlastele kuulunud nimede puhul (Kreutzwald, Eisen). Samavõrd tähtis on, et neid erijooni ei kantaks üle riigisaksa nimedele.⁵

Soovituste fonoloogilis-ortoeepiline põhialus on De Gruyteri hääldusõnastik (DAW 2010), üksikud kriitilised kõrvutused (GWDA 1982, Mangold 2005) leiavad viitamist joone all.

2. Üldist: tugevad ja nõrgad häälikud

Häälikupaare /b–p d–t g–k z–s/ ei löö kahte lehte mitte helilisus (nagu enamiku keelte puhul), vaid moodustuspinge: häälik on kas nõrk (kergena moodustuv, kuid helitu) või siis tugev (pingus ja mõnel puhul järelhõngusega, „plahvatav“).⁶ See saksa häälduse iseärasus väärib täit tähelepanu, pole ju helilised meiegi *b*, *d*, *g*! Sarnane on ka tugevate häälikute osatähtsus kummaski keeles. Fortiste roll saksa häälduspildi kujundajana on muljet avaldav – samamoodi oluline, fonoloogiliselt ülilaia kandepinnaga on meil geminatsioon.

Järgnevalt paar-kolm reeglit tugeva või helitu hääliku paremaks äratundmiseks.

⁵ Põhimõtteline vajadus võtta sinset hääldust kui erinähtust oli selge juba Aavikule (1933: 13, 15), kuigi ta riigisaksa *ai* juures veel ebales (vt ka mõõndusi ÕS 1960–1980; hääldused *haine*, *laipstsig* said Eesti Raadio eetris kindlama koha 1970-ndail.)

⁶ Peaaegu samuti vastandab leeniseid-fortiseid islandi keel. Saksa /b d g z/ helitus on ilmekaim lõunas (Baden-Württemberg, Baier, Austria, Šveits); mujal võib helilisust kohata kõrvalilminguna (eelneva vokaali või kõlahääliku toel), taotlikult aga üksnes deklamatoorses kõnestiilis (*Standardaussprache mit sehr hoher Artikulationspräzision*, vt DAW: 102–103). Väärib ka märkimist, et varasema saksa ortoeepiakäsituse (Viëtor, Siebs) suurem helilisuslembus ei ole eksitanud meie vanemate nimehääldusjuhiste koostajaid (Aavik 1933: 13–15; ÕS 1960: 867).

2.1. Lõputugevdus

Reegel 1. Lõppasendi <b, d, g, s, w> häälduvad nagu meie p, t, k, ss, f.⁷

Brahms, Korb, Löw, Steeg, M Gerd – Braamss, korp, lööf, šteek, Gert; samuti **Egg, Berend**. Ka liitkoostisega: **Geb|hart** Gephart, **Gewand|haus** Gevant.hauss (kontserdipaik), **K Hückes|wagen** hūkessvaagen. Samuti **Egg|mühl, Feld|mann, Haug|witz, Haus|mann, Hub|maier** huup-, **Leib|holz** laip.holts, **Lieb|hard** -t, **Ob|walden** opp-, **Steg|müller** šteek-, **Wald|heim**. Häälik tugevneb ka /l/-alguliste lõppliidete <-lich, -ling> ees: **End|lich** ent. **lih**, **Herb|ling** herp-, **Lieb|ling** liip-.⁸

Liitkoostis ilmutab end ka hulgas põlistes germaani eesnimedes (lõppudega <-bert, -hard, -lieb, -mar, -mund, -win> jmt): **Ed|win, Egbert, Fried|lieb, Sieg|mar, Sieg|mund** – etviⁿ, ek.pert, friit.liip, Ziik.maar, Ziik.munt (Ziik-)⁹. Samuti **Ed|mar, -mund, Fried|bert, -helm** (aga **NB** Friedrich -dr-!), **Si(e)g|fried, -hart, N-d Sieg|hild, -lind**. **Erand:** **Egmont** eg-.

2.2. „Nõrgad järjendid“ <bd, dg> jm

Reegel 2. Kõrvuti sattunud leenistähti hääldame tugevalt.

Järjendeid <bd, dg, gs> (jms) sünnitab saksa keeles enamasti liitkoostis: *hand|buch* 'käsiraamat', *ab|dämmen* 'tõkestama'. Esiosad ([hant-], [ap-]) nõuavad lõputugevdust (2.1), ent saksapäraselt jääb helituks ka järgnev nõrk häälik ([-b̥u:x], [-d̥ɛmɲ]). Meie jaoks on selline saksa ühend tugev üleni¹⁰ (vrd

⁷ Ka Aavik (1933: 15) pidas reeglit <-b, -d> kohta tähtsaks, <-g> puhul segas pilti baltisaksa [-x/-ç], mille eesti vastena oli -g juba juurdunud (nimed nagu Berg, Sonntag, vt ka 4.16.4). ÖS reeglit mainib (1960: 867), kuid jätab „nõudena esitamata“, hiljem (1999 jj) jääb esitus vasturääkivaks: kategoorilisemalt kui teave lõppasendi [p], [t], [k] kohta mõjub kokkuvõte „sõna lõpu g, b, d häälduvad kirjepildi kohaselt“ (Eestis kohaste mõõnduste loetus). Eesti Raadios on reeglit peetud järgimiseväärseks. Helitud /g b d s/ ei tugevne Šveitsi sõnalõppudes (DAW: 265).

⁸ Mõni muu sedalaadi lõppliide sallib kõikumisi, nt **Leibnitz** (DAW [-pn-]; GWDA, Mangold [-bn-]), **Schäuble** (DAW [-bl-]; Mangold [-pl-]). Suuresti seonduvad need eri paikade erineva murdepuugiga.

⁹ Kahest võimalusest välte osas vt 5.2.2.2.

¹⁰ Seda rõhutada on tähtis, sest mõne muu keele samalaadses ühendis me pigem mõõname helilisust (vrd rootsi VI: 2.2.2). Eriti kipub siin eksitama tänastes lähikeeltes, eeskätt venes kehtiv tagaspidise helilisusmõju reegel (vrd läti VII: 2.4.4, leedu VIII: 3.1.2.2). Saksa keele ettehaarav helitus (DAW 76) toimib suisa vastupidi. Olgu ka öeldud, et alghäälduses siiski säilib järelliikmel, hoolimata helilisuse puudumisest (vt sõõr häälikumärgi all) fonoloogiline tunnus „nõrk“ (/b d/ kui aspireerimata foneemid – erinevalt /p t/-st!). Meil tugevneb automaatselt ka järelliige – tõkkhäälik saab nõrk olla vaid üksikuna helilises naabruses (vt Kraut 1998: 43).

hoidku, kärbsed): **Brand|berg** Brant.*perG*, **Gründ|gens** Gr^üntk^{enss}. Samuti E-d **Eg|bert** ek.*pert*, **Sieg|bald** Ziik.*palt*.

Erijuhul on liitumispiiril kaks ühesugust leenistähte: P **Ab|bühl** ap.*püül*, K-d **Hub|brücke** huup-*prüke*, **Nord|deich** nort.*taih*. NB! reegel ei hõlma topeltkirjas leenistähti siseasendis: Middendorff, Ribbentropp (vt 3.1).

Eritäheliste järjendite puhul kehtib reegel alati: **Erbse** *erpse*, **Magdeburg** *makte*.BurG, **Poensgen** *pönsken*. Samuti laennimedes: **Magdalene** *makta-leene*.

2.3. Eksitav algusasend

Tähtede <b, d, g> algusasend on meil võõras ja kipub kergesti seostuma helilisusega. Nagu juba varem tõdetud, on mõne keele puhul erandlik helilisus ka õigustatud – miks mitte, kui see aitab ära hoida nime tõlgendamist väärilt! (Vrd nt itaalia Borelli – Porelli, vt I: 4.2.2).

Reegel 3. Saksa nimede algushäälikuid täpsustades tõstame esile tugevat, mitte nõrka.

Tõepoolest, mitte halvemini kui helisev *b, d, g* aitab meil sarnasnimelisi, nt **Brandl** – **Prandl**, **Döpfer** – **Töpfer** eristada fortishääliku tugevus: pprand(*e*), ttöpfer (tugevdame mõõdukalt, originaalipärane järelhõngus ehk „plahvatus“ olgu välistatud, kuna mõjuks kunstlikuna!)¹¹

Leenise helilisust (kui seda kogemata tekib) ei pea loomuliku hääldusvaistuga eestlane kartma, võtame lihtsalt teadmiseks, et seda ekstra taotleda pole mõtet – mingit „ehtsust“ see juurde ei anna. Küll tuleks saksa <B-, D-, G-, S->-alguste juures teadlikult vältida maneerlikku, pooltahtmatut tugevdamist.¹² Siinses häälduskirjes viitab nõrgale, kuid soovitatavalt helitule hääldusviisile suurtäht: Brand(*e*), Döpfer, samuti **Gerald** Geeralt, **N Susy** Zuuzi (mitte *ss*-nagu inglise nimes! vrd ka V: 3.3 soome <p, t, k>). Liitkoostisega nimes rakedame sedasama järeloisil: **Buddenbrook** Buden.Brook, **Düsseldorf** Düssel.Dorf.

¹¹ Niisamuti saame eristada oma sulghäälikutähti: Dee-ja-ttee (üks lühidalt, teine topeldusega, helitud mõlemad).

¹² Peame silmas mõnele kõnelejale külgehakanud harjumust topeldada rõhuga koos mistahes alguskonsonante.

3. Täishäälikute pikkus

Saksa vokaalide kaks pikkusastet, lühike ja pikk eristuvad kõige ilmekamalt rõhulistes silpides.

3.1. Peareegel

Lahtises silbis on täishäälik pikk, kinnises lühike.¹³ Võrdleme:

Degenfeld <u>De</u> egen.felt	–	Deggendorf <u>De</u> gen.Dorf, Engels <u>en</u> gelss
Gutenberg <u>Gu</u> uten.BerG (esitrükkal)	–	Guttenberg <u>Gu</u> ten.BerG (suguvõsa Baieris), Gutzkow <u>Gu</u> tskoo
Hakel <u>ha</u> akel	–	Hackel <u>ha</u> kkel, Haxe <u>ha</u> kse
Köler <u>kö</u> öler	–	Möller <u>mö</u> ller, Töllner <u>tö</u> lner
Lise <u>li</u> jze	–	Lisse <u>li</u> sse, Liscow <u>li</u> skoo
Oder <u>oo</u> der	–	Bodden <u>oo</u> den, Olde <u>ol</u> de
Schubert <u>šuu</u> bert	–	Hubbuch <u>hu</u> buhh, Rubke <u>ru</u> pke

Nii on rõhuline vokaal lühike: **Alder**, **Flemming**, **Petzold**, **Zerbst** tserpst, **K Forst**. **NB** ka lühike *b*, *d*, *g*: **Hebbel** hebel, **Jaeggi** jegi, **Middendorff** miden. Dorf, samuti **Brüggemann**, **Eggert**, **Ribbentrop** jms (mitte *-p(p)-*, *-t(t)-*, *-k(k)-!*).

Vokaal on pikk: **Boas** Boo-ass, **Ekel**, **Federer**, **Fleming**, **Gropius**, **Hagen**, **Hamann**, **Rode**, **Rügen**, **Zobel** tsoo-. Sagedasi veakohti: **Krüdener**, **Kügelgen**, **Masing**, **Meder**, **Opitz**, **Schlater**, **Telemann**, **Weber**; *E-d* **Adam**, **Daniel**, **Eduard**, **Emil**, **Jakob**, **Karin**, **Robert** (NB: täishääliku laadis väldi inglispärast!), samuti **Alois**, **Edith**, **Egon**, **Frederik**, **Fredi**, **Harald**, **Helena** hee-, **Hubert**, **Peter**, **Rita**, **Roman** roo-, **Ronald** -lt, **Sigismund**, *K-d* **Isar**, **Oder**. Alghäälduse pikkvokaalseid, silbipiiriga eesnimesid **Dorothea** [-t'e:a:] (samuti **Leo**, **Theo** jms – vrd *P Boas*) sobib vabamas kontekstis mugandada diftongiga: dorote^ea, le^eo, te^eo (lõppvokaali kohta vt 5.2.4).

¹³ Lahtine silp lõpeb täishäälikuga (järgneb üks konsonandimärk), kinnine kaashäälikuga (järgneb konsonandijärjend).

3.2. Peareegli laiendus

3.2.1. Täishäälik on pikk üksiku lõppkonsonandi ees.¹⁴ Vrd:

Brun Bruun	– Brunn Brunn, Hund hunt
Graz Graats	– Gratz Grats (ent erandina: Grätz Greet)
Hof hoof	– Hoff hoff, Loft loft
Mur muur	– Murr murr, Murg murk
Rat raat	– Stadt štatt, Katz kats
Öl ööl	– Böll Böll, Köln köln

Samuti on pika vokaaliga näiteks **Gras** Graass, **Grün**, **Schwan**.

3.2.2. Omaette tähelepanu vajavad liitkoostisega nimed: **Bor|mann**, **Weg|berg** – Boor.mann, veek.perG, samuti **Bud|berg** Buut-, **Cul|mann** kuul-, **Gref|linger**, **Hof|heim** -haim, -mann, **Höf|ler**, -ling (vrd Hoff|mann hoff-, Höff|ner höff-), **Kul|bach**, **Süs|kind**, E-d **Lud|wig**, -ger luut-, **Not|ker**, K-d **Schles|wig**, **Thur|gau**. NB! Normikohast vokaalipikkust ei muuda omastava käände <-s> liitumispiiril: **Habs|burg** haaps.purG, **Wüns|dorf** vüüns.torf (vrd liitkoostisega **Löns** löönss). Puhuti toetab pikka hääldust ka keeleajalugu või analoogia: **Mäd|ge meetke** (vrd *Mäd|chen*).

Erandeid: **Del|brück** Del.Brükk (samuti **Dels|berg**), **Herwegh** her.veek, **Lip|hart** liphart, **Ramler** ramler, K **Gor|leben** Gorleben (nagu Dell-, Herr-, Lipp-, Ramm-, Gorr-). NB **Gros** Gross! (vrd aga Groß 3.4.3 ja Gras 3.2.1).

3.3. Erijuhud ja erandid

Tähelepanu nõuab rida tüüpolukordi, kus kahe konsonanttähe ees jääb vokaal pikaks.

3.3.1. Järgneb <th>¹⁵: **Grothe**, K **Gotha** – Groote, Goota. Samuti E-d **Ethel**, **Grethel**, **Käthe** kee-, **Lothar**, **Nathan**. Lõpu-<th> ees: **Roth** – root, samuti **Beth**, **Groth**, **Loth**, **Rath**, **Wüth|rich**, N **Ruth**.

Erand: **Luther** lutter.

¹⁴ Lahtisus on sel juhul potentsiaalne, ilmnedes vaid grammatilistes muudetes (nt *bru-nen*, *ö-le*).

¹⁵ Harvem <ckh, gh> vms (vt 3.3.4). Erandliku <ck> kohta vt 5.1.4.

3.3.2. Järgneb ühend /b d g p t k/ + /l n r/: **Edling, Vogler, Signau** (K Šveitsis) – eedling, foogler, Ziignau. Pikki hääldusi neis nimedes õigustab enamasti alustüve ehitus (vrd *edel-*, *vogel-*, *siege-*). Samuti **Dobretsberger Doob-**, **Mädler** meed-, **Nagler, Petri** (vrd Peter), **Roebing rööb-**, **Stadler** štaad-, **Zigler** tsiig-, **Wagner, K Koblenz** (murdes Kowelenz). Ka nimed, kus ühend jääb lõppu, nii et sellest sünnib omaette silp: **Figl, Stadl** – fiig(e)l, štaad(e)l, samuti **Pregl, Strobl, Tepl, Trakl**.

NB! Muud liiki ühendi järgnedes ei pruugi alustüve pikk hääldus säilida: vrd **Zürich** tsüürihh – aga **Neue Zürcher Zeitung** noie tsürhjer tsaitung.

3.3.3. Mõned laennimed päritolu alusel: **Jost joost** (< keldi Jodokus), **K-d Dresden Dreesten, Treptow** treptoo (< slaavi), **Estland** eest.lant (varem ka Ehistland; lühivokaal on siiski mööndav).

3.3.4. Muid erandlikke pikkhääldusi (järjendite <bst, ckh, st, tz> ees): **Probst, Schuster, Waetzoldt** – proopst, šuuster, veetsolt; samuti **Böckh (Boeckh), Duesterberg -üü-, Graetz, Pabst, Ploetz -öö-, Trost, Wust, K-d Wüste, Österreich** (vrd ka üksikuid erandhääldusega sõnu: *Kloster, Magd, Obst, Oster*, <ts, tsch>-ga *Grätsche, Rätsel*).

3.3.5. Erandlikke lühihääldusi (üheainsa konsonanttähe ees): **Honecker** honeker, **Oldekop** olde.kopp, **E Stefan** (-ph-) štefan; **K-d Bottrop** -.tropp, **Cottbus** -.puss, **Gladbeck** Glat.pekk. Rööpkirjapilti **Schmid** šmitt (vrd **Schmidt**) võib hääldada ka „reeglipäraselt“: šmiit.

3.4. Asendid, kus hääldus juhuti lahkneb (võimalik nii pikk kui ka lühike)

3.4.1. <r>-alguliste ühendite ees

Pikk: Werth, K Harz – veert, haarts. Samuti **Erdmann, Pferdmenes, Schwert, Voerde föör-**, **E-d Erhardt, Gerhard, Werther**.

Lühike: **Harth, Herzog** – hart, hertso^ok. Samuti **Arnd, Barlach, Herberger, Herder, Her(t)z, E-d Herbert, Werner, K-d Arnheim, Dornbirn, Murnau, Worms** vormss. Hoidu inglispärasest!

Mõlemad pikkused sobivad: **P-d Arzt** aartst ~ artst, **Barth** baart ~ bart.

3.4.2. <ch> ([x] ~ [ç]) ees

Pikk: **Buch, Schech** – Buu*hh*, šee*hh*. Samuti **Huch, Tuch, Nachrichten** naah*h*-rihten ('uudised'), *K Bochum*. Niisama tuletisnimesed: **Buch|berger, -binder, -el, -heim, -mann, -ner, Büch|el** Büü*hhel*, -i, -ner.

Lühike: **Dach, Huchel** – dah*h*, huh*hel*. Samuti **Fach, Joch, Küche** küh*h*-hje, **Lache** lah*he*, **Mach, Wach, K-d Kuchl, Much**, (vrd ka *ich, mich*). Samuti **Jochum, Jöcher** jöh*h*jer, **Küchelbecker, Lachmann, Muchow** muh*h*oo, **Strachwitz**.

Harva, eriti kohanimedes võib kasutus lahkneda: **Machland** maah*h*.lant (vrd Mach).

3.4.3. <ß> [s] ees

Pikk: **Claß, Räß, Stößel** – klaass, reess, štöössel, samuti **Boßel, Glasbrenner, Schößel**. Meelde jätame **Fuß** fuuss, **Groß** Grooss, **Süß** Züüss ja tuletised nagu **Füßli** (ent *K Füßen füssen!*), **Großenhain** (*K*), **Süß|en, -kind, -mayr**, samuti arvukad liitkohanimed täiendiga **Groß-** ('suur'): **Groß|auheim, -bottwar, -ostheim, -röhrsdorf** (NB kõigis pearõhk järelsisel, vt 6.4.2). **NB** Eestiga seotud *P: Rußwurm* ruuss.vurm!

Lühike (sel juhul võrdväärne <ss>-iga): **Buß, Graß** – buss, grass (nagu **Buss, Grass**)¹⁶. Samuti **Aß|lar, -ling, -mann, Boß|dorf, -hard, Eßling(en), Faßbänder, Gaßmann, Goß|ler, -ner, Graß|hoff, -mann, Greßmann, Göß, -l, -nitz, -weinstein, Haß|berge, -furt, Heß, Hoßbach, Häßler, Keßler, Kußmaul, Laßberg, Roßlau, Schüßler, Staßfurt, Steßl, Straßburg** (Austrias)¹⁷.

4. Tähed ja järjendid, mis nõuavad tähelepanu

A. Vokaalid ja diftongid

Selguse huvides on näited lühi- ja pikkvokaaliga rühmitatud eraldi (tähistused a ja b). Enam lahkevaide variante osutab numbrerdus.

¹⁶ 1996. a õigekirjareform sätestas lühivokaali järel <ss>, <ß> säilis vaid pika vokaali või diftongi järel. Kirjaviisi muutus ei laiene aga nimelele – seal säilib <ß> ka lühivokaalses naabruses. Šveitsis ja Liechtensteinis on ainult <ss>.

¹⁷ Pikk [a:] on Prantsuse Strasbourgi algupärases, saksa nimes: štraas.purG (vajalik Saksamaa ajaloo kontekstis).

4.1. <ae>

- [ɛ] ~ [ɛ:] (üldjuhul)
 - [ɛ] = **e**: **Baechle** *Be^hhle* [ç]; samuti **Aeschbacher** eš-, **Kraenkel**, **Schaefer** šef-;
 - [ɛ:]¹⁸ = **ee**: **Baesecke** *Beezeke*, samuti **Baedeker**, **Schaefer** šee-. NB *P Andreae* andree (kaks fonoloogilist pikkhäälikut /-e:ɛ/ sulanevad üheks);
 - rõhutu [ɛ]: **Caecilia** *tsetsiilia*, **Praetorius** pretoorjus.
Erandlik <aer> [ɛ:r] = **äär** baltisaksa nimedes: **Baer** Bäär (vt ka 4.10 märkus²⁸).
- [ɑ:] = **aa** (pikendav <-e> alamsaksa mõjuga nimedes, vt 5.1.2b): **Aereboe** *aareBoo*, samuti **Baegert**, **Baesweiler**, *K-d Baerl*, **Laer**, **Raeren**, **Raesfeld** -lt, **Schaephuysen** šaap·hüüzen, **Staël** (*Stael*) štaal, **Straelborn** štraal- (baltisaksa suguvõsa).
NB! **Baeyer** *Baier* (keemik-nobelist), **Laeiszhalle** *laisshalle* (konts-maja Hamburgis).
- [a.e] = **a-e** (erandlik silbipiir võõrnimes): **Naemi** (*N*) *naeemi* (*naa-emi*), **Natanael** *nataana-el*.

4.2. <aeu> [ɔœ]¹⁹ = **oi**: **Baumker** – *Boimker*; samuti **Kraeuter**, **Laeuger**, **Taeuber** (vt <äu> 4.12).

4.3. <ei, ey>

- [aɛ]²⁰ = **ai**: **Meyer** *maier*, samuti **Reinhardt**, **Seifert** (*Sey-*), *E-d Adelheid*, **Eike**, **Heidi**, **Heinrich**, **Heinz**, **Meinhard**, **Reiner**, **Reinhold**, *K-d Heidel-*

¹⁸ Ajaloolise taustaga erandlik pikkhäälilik, mil normi järgi on sama moodustuskoht keskmadala lühi-[ɛ]-ga, (vt skeemil 1.1); argikõnes, eriti põhja pool kaldub [ɛ:] siiski üha enam kattuma keskkõrge [e]-ga (DAW: 58, vt ka märkus²⁸). Traditsioonis kinnistunud nimekujude <ae>-le vastab standardkirjaviisis <ä> (vt 4.10), iseäranis inglise ja prantsuse ortograafias on aga just <ae> harilik <ä> aseaine: *Kraemer*, *Schae(f)er* (nagu ka <ö> asendamine <oe>-ga, vt 4.6). Ladina päritolu nimedes (vt c) lähtub <ae> otse lähtekeelest.

¹⁹ Originaalis diftong ümara lõpposaga, tähistatud ka kui [ɔy] (Mangold: 35) või [ɔø] (Wängler 1958, GWDA). Šveitsi häälduses, kus pingsus väiksem, jääb lõpp ümardamata, samuti kui meilgi: [ɔi] (DAW: 263).

²⁰ Tähistusviis varieerub: [aɛ] (DAW), [ae] (GWDA), [ai] (Mangold). Meie mugandi kõrgemalt moodustuv lõpu-*i* korvab hästi eesti häälduse pingevajakut (vt ka märkus¹⁹). Ka Šveitsi hääld-

berg, Leipzig. NB! Eestikeelsed kohanimed Rein, Reinimaa hääldame *ei*-ga (vrd sks Rhein, Rheinland).

2. baltisaksa [ei] = **ei**: **Frey frei, Keyserling, Meyendorff, Seydlitz Zeid-, Weiss, Weymarn, Stael (Staël) von Holstein** štaal fon-hol.štein, väljaanded **Beiträge** Beitreege, **Revalsche Zeitung** reevalše tseitunġ. Hoopiski ei kõlba „riigisaksastada“ eestlastele kuulunud nimesid nagu **Eisen, Grenzstein, Heiberg, Wei(t)zenberg** (vrd ka vastavate <eu>-näidetega, 4.4: Kreutzwald jm).

4.4. <eu>

1. [ɔœ]²¹ = **oi**: **Deuter Doiter, Neumann**; NB *E*-d **Eugen** oigeⁿ (ka -geen), **Eugenie** -geenie.
Erand [ø:] = **öö** (a-saksa taust): *K Rheurdt* röört (linn Hollandi piiri ääres).
2. baltisaksa [œi] = **öi**: **Freundlich** fröint.lihh, **Neus** nöiss, **Mannteuffel** mantöifel. Ajastutruud hääldust eelistagem ka nimes **Kreutzwald** kröits.valD.

4.5. <ie>

1. [i:] = **ii** (enamasti): **Biebrich** Biibrihh, samuti **Niebelung, Tieck, Trier, E**-d **Dieter, Marie** marii.
2. Erijuhud ja erandid:
 - a) [iɛ]²² = **je**: *P*-d **Amiet** amjet [-iɛt], **Borries, Tönnies, M Börries** Börjess. *N*-d rõhulise e-ga: **Marie|l(la), -tta – marjell, marjella, marjeta** (~ -ieli jne);
 - b) [iə] = **ie**: *N*-d **Amalie** amaalie, **Antonie, Emilie, Lilie, Lucie, Valerie** (ent vrd Marie!);
 - c) [i:ə] = a) **ii-e** (silbipiir *N*-de tuletistes): *K*-d **Marien|bad** mariien.Baat (samuti **-berg, -feld, -t(h)al, -münster, -werder**), **Sophien|straße** Zofiiensstraße, **-platz, -säle (-sæle)** -Zeele;

duses on järelois kõrgem, esikomponent aga eespoolne: [æɪ] ~ [ɛi] (DAW: 263). Ligilähedane oli ka baltisaksa hääldus, meie tavamuganduses *ei* (vt siin punkt 2). Kahetsusväärset katkes kohalik traditsioon pealesõjaaastail, kui baltisaksa kultuur oli Eestis ametliku põlu all. Hiljem juba nivelleeris siinsed nimed (kui nad polnud just püsikäibes nagu Reindorff) riigisaksa hääldusreeglistik. Kultuuriidentiteedi olulise märgina väärub endine, algupärane hääldusviis siiski teadlikku tähelepanu ja hoidmist.

²¹ Vt märkused ¹⁹ ja ²⁰.

²² Saksa kerge konsonantne [i] vastab enamasti meie *j*-ile. Rõhujärgses lahtises silbis (vt b) sobib vastena ka *i*.

- d) [iɔ]²³ = **ie** (hulgas Šveitsi ja Lõuna-Austria nimedes): **Brienz** brients, **Fiesch**, **Lienz**, **Spiez**;
- e) [ɪ] = **i**: *P Viertel* firtel (vrd ka *vierzig!*), *K Liechtenstein* lihten.štein (lõppsilbis pigem *ei* – vt märkus²⁰ Šveitsi häälduse kohta). Lüheneb ka rõhutu lõppasendi /-i:/: **Elsie** elzi (vt 5.2.4).
- f) Varieeruvad *N*-d: **Natalie** natali, -lii, nataaalie, samuti **Stefanie**; **Sophie** zofii, -fiie, zofi.

4.6. <oe>

1. [œ] ~ [ø:] (üldjuhul)
- a) [œ] = **ö**: **Goebbels** Göbelss, **Moeller**, **Noerr** nörr, **Oelsnitz**, **Oettinger**.
- b) [ø:] = **öö**: **Oeschlegel** öölšleegel, **Oetinger**, **Poel**, **Schroeder**. NB erandlikud **Koekert** köökert, **Moers** möörss.
- Inglis- või muukeelse allika puhul kontrollime, ega kirja pildi <oe> ei asenda algset saksa <ö>-d.
2. [o:] = **oo** (a-sks mõju Alam-Reinimaal, Vestfaalis ja Põhja-Saksas, vt 5.1.2b): **Hoensbroech**²⁴ hoonss.proohh. Eriti *K*-des: **Bad Oldesloe**, **Coesfeld** kooss-, **Hoetmar** hoot-, **Itzehoe** -hoo, **Oer-Erkenschwick** oor-erken. šviik (vt ka 5.1.4), **Soest** Zoost.
- Erandlik [o:ə] = **oo-e**: **Boemund** (ka Bohe-, Boë-) Booe.munt, *K Buchloe* Buuhhlooe.

4.7. <ue>

1. [ʏ] ~ [y:] (üldjuhul)
- a) [ʏ] = **ü**: **Huelsenbeck** hülzen.Bekk, **Mueller**, *K Uelzen* ültsen;
- b) [y:] = **üü**: **Bergengruen** (b-sks kirj) Bergen.Grüün, **Guesmer** Gүүss-, **Huene** hüüne, **Kuenringer** küün-, *K Uetersen* üüterzen.
2. [u:] = **uu** (alamsaksa nimedes, vt 5.1.2b): **Duesberg** Duus.perG (Helen Tobias-D.), **Hueber** (kirjastus), **Lueg** luuk, *K*-d **Buer**, **Cues**, **Kues** kuuss (ka *P* Nikolaus von K.)²⁵ NB baltisaksa tegelased **Hueck**, **Kotzebue**.

²³ Šveitsisaksa normaalne diftong lühikese rõhulise *i*-ga (nagu soome keeles ja eesti murretes – vrd DAW: 263); riigisaksa mugand [i:ɛ] (pikkvokaalse esiosaga nagu lõigus c) on sealne häda vahend, mis eesti häälduses kohatu. Samast põhimõttest sobib lähtuda ka harva ettetulevates Šveitsi nimedes järjenditega <ue> (4.7.3), <ui> (4.8.erandid c), <uo> (4.9), <üe, üö> (4.12).

²⁴ Hollandi p-o suguvõsa (algsena <-oek>, üksnes saksapoolse haru kirja pilt on <-oech>).

²⁵ Mõnel muul juhul *P*-na ka [ky:s] = küüss.

3. [uɔ] = **ue** (Šveitsi nimesed): *M Ueli ueli, P Schlu^{ep} šlu^{ep}, K Schlossru^{ed} -ru^{ed}* (vt märkus ²³, vrd 4.5.2.d, 4.8 erandid c, 4.9 ja 4.12).
Erandina 2 silpi: **Lueg luuek** (firmanimena).

4.8. <ui, uy> [y:] = üü (enamasti): *P-d Bruiningk Br^üüningk* (b-sks ajaloolane), **Duisberg D^üüs**.*perG, Juist j^üüst*; *K-d Duis|burg, -dorf, Huy(wald)*.²⁶

Erandid: a) [y] = **ü**: **Duissern D^üssern**;

b) [u:] = **uu** (üksikud nimed alamsaksa mõjualal): **Buisdorf Buus**.*torf* (vt 5.1.3);

c) [ui] = **ui**: (tüüpiline Šveitsis) *P Luick luik, M-d Guitmund, Luitger, N Luitgard*;

d) [u'i:] = **u-ii** (mõni laennimi): **Luise luize**;

e) [i:] = **ii**: *M Guido – giido* (ka *guⁱiido*, kuid mitte diftongiga *ui-!*).

4.9. <uo> [uɔ] = uo (Šveitsi nimesed): *P Ruoss ruoss*, samuti *K-d Buochs Buoks, Muolen, Muotathal* -.taal (vrd ka <ue> 4.7.3)²⁷.

4.10. <ä> [ɛ] ~ [ɛ:]²⁸

a) [ɛ] = **e**: **Weitzsäcker vai^ts.sekker, Händel, Kästner, N Bärbel, K Kärnten**;

b) [ɛ:] = **ee**: **Fläming fleeming**, samuti *P-d Matthäi -eei, Näf, Schärding*.

4.11. <äu> [ɔœ]²⁹ = oi: **Bäuerle Boierle, Häusl -zl, -ler -ssl-, Kräutler, Käufer, Mäusl, K Allgäu**.

Erand <-äus> [ɛ:ɔs] = **eeuss**: **Matt(h)äus mateeuss**, samuti **Bartholomäus, Thaddäus** (vt 6.2.4).

²⁶ Neist nimedest on nii mõneski varem hääldatud [u:] (vt punkt b erandite all).

²⁷ Kuigi alghääldus neil järjendil peaaegu kattub, sobib järelosistes lähtuda kirjapildist.

²⁸ Ühissaksa [ɛ:] kaldub üha enam kattuma /e:/-ga (DAW: 58). Šveitsi murrete [æ(:)] kuulub argikeelde (DAW: 262). Baltisaksa järjendi <är> mugandame ää-na ainult pikas häälduses (vrd ka 4.1 Baer).

²⁹ Vt märkus ¹⁹. Ingliskeelse allika puhul kontrollime kirjapilte, vältimaks väärkujusid *bauerle, hausler* jms.

4.12. <üe, üö> [y_ɔ] = **üe, üö** (Šveitsi nimedes): *P*-d **Grüebler, Lüönd** – Grüebler, lüönD, samuti **Rüegg** -G³⁰, *K*-d **Flüelen, Üechtland üeht-**, **Üetliberg üetli-**.

4.13. <y>³¹[y] ~ [y:] (enamasti)

a) [y] = **ü**: *P* **Sylvanus** Zülvaanus. Kõikuvalt (**i ~ ü**): **Sylvi|a, -us**;

b) [y:] = **üü**: *N* **Lydia** lüüdia (!), *K*-d **Lychen** lüüⁱhhen, **Mylau**.

Erandlik [i:] = **ii** rõhusilbis (hulgas Šveitsi nimedes): *P*-d **Gysi** Giizi, **Kyburz, Schnyder, Spyri**; *K*-d **Kyburg, Schwyz**.

Lühi-i-na loeme laennimede rõhutu silbi <y>: **Romy** roomi, samuti **Betty**, *P* **Lyssy** lissi (f-rež).

B. Konsonandid

Üldkorras, enne üksikhäälikute vaatlust jätame meelde, et saksa konsonante ei palataliseerita. Tänu hääldushoiaku üldisele eespoolsusele võib küll nii mõnigi *l* või *n* tunduda eesti häälikust justkui „pehmem“. Süsteemses plaanis siiski näeme, et nimesid nagu **Kollwitz, Scholl, Wolfgang, Kant, Menning** vms on õigem hääldada tavalise, peenenemata häälikuga. Vaid mõne enamtuntud baltisakslase nimes (**Toll, Uexküll**) võib peenendust õigustada eesti hääldustraditsiooniga.

4.14. <c>

1. [k] = **k**: **Clemens, Marc** – kleemenss, mark, samuti *P*-d **Ackermann, Bock, Cohn, Culberg**.

2. [ts] = **ts**, kui järgneb eesvokaal (<c + ae, e, i, oe, ä, ö, ü, y>): **Caelia** (Cälia) tsee-, **Cäcilia** tse-, **Cölestin** (Coe-) tsölestiin, **Cynthia** tsü-, **Lucia** luu-, *P* **Luce** luutse, samuti *K* **Celle**.

³⁰ Riigisaksa kontekstis sobib kahe viimase perekonnanime lõppu tugev sulghäälik (-t, -k). Algupärane diftong sobib selgi puhul, seevastu riigisaksa pikkvokaalse mugandi [y:ɛ] (DAW: 884, Mangold: 828) eeskuju oleks viga nii lähtekuju kui ka eesti fonotaktika suhtes (vrd 4.5.2d, märkus ²³).

³¹ Esinemust diftongides vt nt 4.3 <ey>. Erandlik kooslus lõpu-r-iga nimes **Mayr** [ˈmaɣʳ] alg-häälduses peaaegu ei erine <yer>-lõpust sarnasnimes Mayer [ˈmaɣʳɐ]. Lisaks diftongilisele mugandusele mair võib siin kirjapildi erisusest märku anda ka jäljendav mugandus hääliku *j* abil: majer (vrd Mayer maier – III vältes nagu muidu tavaks).

4.15. <ch>

1. [x] = **hh** (<a, o, u> järel): **Bach, Buchel, Koch** – *Bahh, Buuhhel, kohh* (vokaalipikkustest 3.3.2).
2. [ç]³² = (⁰)**hh(j)** (<ae, e, i, oe, ä, ö, ü, y>, samuti <l, n, r> järel). Mugandame, palataliseerides eelmist konsonanti, või siis siirdehäälikuga i, j (täpsem valik sõltub hääliku asendist):
 - a) **peenendus** eelneval *l-, n*-il: **Kelch** kel'*hh*, **München** mün'*hhen*. Alghäälidusest lähtudes tuleks peenendada ka *r*: **Borchart** Bor(⁰)*hhart*, **Storch** štor(⁰)*hh*, kuid see sobib vaid juhul, kui kontekst tundub soosivat suurema „originaaliläheduse“ muljet.³³
 - b) **hhj** (kui järgneb häälduv <e>): **Becher** Beh*hjer*, **Blücher**, **Fächer** feh*hjer*, samuti nimedes hellitusliitega <-chen> = **-hjen**: **Kätschen** keeth*hjen*, **Lieschen** lii*sshjen*³⁴;
 - c) (⁰)**hh** (muudes asendites): **Bechler** Be'*hhler*, **Brecht**, **Krechel**, **Lechfeld**, **Nöchling**; ka pika vokaali järel: **Lüchow** (*K*) lüü'*h-*, **Nächstebreck** nee'*h-*. Päriselt võib vahe-¹ jääda siiski vaid püüdlikumasse mugandustiili. Nimedes, kus <ch> ees on <i, ei, eu,>, sobib alati harilik **h(h)**³⁵: **Dietrich** diitri*hh*, **Eich** ai*hh*, **Leuchtenberg** loih*-*.
3. [k] = **k**
 - a) järjendis <chs>: **Buchsbaum, Dächsel** – Buks.*paum*, Deksel, samuti **Deichsel, Fuchs, Lachs, Leuchsenring** loik*sen-*, **Luchspurger, Ochs, Sachs, Wachs, Wechsler**.
Erandid: <chs> [xs]/[çs] = **hs** (**hš**) liitkoostisega nimedes, kui järgnev <s> alustab uut osist: **Bech|stein** Be'*h.št*ain, **Eich|stätt** ai*h.št*ett,

³² Alkujul helitu palataalhõõrdhäälik (nn *ich*-häälik: keele esiosa pinguldub ette-üles nagu ülikõvasti *j*-i sosistades). Kuna eesti *h* ei palataliseeru, võib meie jaoks õige [ç]-mulje anda järgnev siirde-*j* (vrd *vihjed, tühje*, vt ka I: 2.3.2), kuid nagu siinsamas veendumel, ainult teatud naabrusingimustel. Eelnev siirde-¹ on teine võimalus, kuid seda tasub võtta pigem kui vihjet originaalhääldusele – meil on vokaalijärgne *ih* erandlik (hüüdsõnad *aih, oih*) ja sobib seetõttu asendada tavalise *h-ga*: *behler* jms. Vabalt võib sellise *i* ära jätta ka pikkvokaali järel (Lüchow, Nächstebreck). Kogu saksa keelealale [ç] omane ei olegi – Šveitsi kõnekeeles võib mistahes asendi <ch> kosta kui [x] (DAW: 266).

³³ Siin peenendust mõõndeski ei või unustada, et tänapäeva ühishääldusele on *r'* võõras. Mugandusliku lõtkuuumi kohta lähemalt vt I: 4.2.2.

³⁴ Nende nimede lõppsilbis säilib <e> vokaalsena ([e] või [ə]) – erinevalt nimedest nagu *Krechel, München*, kus silbiline lõppkonsonant *n* või *l* järgneb otse [ç]-häälikule, mistõttu siirde-*j*-i lisamine mõjuks moonutusena.

³⁵ Sel juhul on keel niigi kõrges eesasendis, *i-d* kui siirdehäälikut vajamata.

Mönch|see mön'hsee, **Reich|stein** raih.štain, või täidab grammatilist funktsiooni: **Eichs|feld** aihs.felt (vt ka eelnevast Nächstebreck);

- b) algushäälikuna üksikuis nimedes: **Chelpin** kelp.piin (keemik-nobelist Euler-C.), **Chladni** kladni (füüsik Ernst C.), **Chlumberg** klum.BerG (kirj Hans C.), *K*-d **Chemnitz** kemnits, **Chiem|gau**, -see kiimZee, **Chur** kuur. Samuti rahvusvahelised, enamasti ladina-kreeka päritolu eesnimed **Christian(e)** kristja^an, kristjaane, **Christoph**;
- c) erandlik **Melanchthon** melanʔ(h)ton (< kr μελάγχθων; võib ka rõhuhkega: me-)³⁶

4. [ʃ] = š (prantsuse laenudes): **Charlotte**, *P* **Chamisso** – šarlotē, šamisso.

4.16. <g>³⁷

1. [g] = **g** (üldjuhul, seda ka *i*, *e* ees): **Gerald**, **Reginald** – Geeralt reegi.nalt, *P*-d **Giger**, **Kissinger**. Ka järjendis <ng> säilitame *g* (alghäälduses see enamasti omatüvedes kaob): **Bunge** [-ŋə] bunge, **Jung** [-ŋ] jung, **Mering** meering (ent vrd **Angela** [-ŋge-]!). NB! **Goeckingk** Göking.
2. [k] = **k** (enamasti lõppasendis, kuid vrd ka punkte 3, 4!): **Braunschweig** Braun.švaik, **Lingg** -ŋk, **Schuschnigg** šušnik, **Weggli** vekli (ent Šveitsi *P* **Niggli** niGli-). **Bild am Sonntag** -taak (leht).
3. <-ig> [iç] = **ihh** (üldjuhul): *P*-d **Fiebig** fiibi**hh**, samuti **Jauernig**, **König** (vrd ka 4.15.2.c).
4. <-g> = -**G** ehk lõppasendi erandid:
- a) helitu *G*-ga (nagu eesti nimedes!) sobib mugandada <-rg>, kui nime lõpetab komponent <berg, burg>: **Berg** BerG, **Hamburg** ham.BurG, samuti eesnimes **Georg** GeeorG (ka GeorG).³⁸
- b) <-ig> [iç] = -**iG** (erijuhul -**ik**-) kohanimedes: **Danzig** DantsiG, **Königsberg** kööniks-, **Leipzig** laiptsig, **Schleswig** šleessviG.³⁹

³⁶ Kreeka algupäraga nimes sobib <ch> muganduseeskujuks pigem kreekalik *ŋkh* (peeneduseta), kuna saksa palataalne [ɲç] on juba tolle, algkujul tagapoolse häälduse mugand. Nime tehiskikkus ja rõhu lahknevus kreeka liitsõnas ning tüvisõnas μελαν 'must' õigustavad mõlemat rõhutamisvõimalust (vt ka 6.3.2).

³⁷ Võrreldes sugulashäälikute /b d/ reeglipärasusega lahknevad saksa <g> hääldusvasted oluliselt, seda nii paigamurde toel (k.a baltisaksa hääldusviis) kui ka eri asendioludest lähtuvalt.

³⁸ Vt ka ÖS 1960. Ühissaksa standard on siingi [k], baltisaksas [ç]. Kuna Eesti nimepruugis on need lõpud sagedased ja juurdunud kirjaõppimisele, tunduks otsemugandus (-*k*, -*hh*) ülepakkuv. Lõpu-/g/ ei tugevne ka Šveitsi häälduses (DAW: 265).

³⁹ Traditsiooniline -*G* annab mugavusvõidu käänamises. Lõpp [-iç] loetakse normiks ka Šveitsis (DAW: 268).

4.17. <h>

1. [h] = **h** (üldjuhul, häaldame kerge hõngusena): *E-d Eckhard(t), Wernher – ekhart, vernher.*
2. [-] ei hääldu
 - a) vokaali järel (pikendav <h>): **Ahrens** aarens, **Gehlhaar** Geel.haar. Lõppasendis: **Löwenruh, Reh|binder, Uh|land**; *V-de vahel: Hohenzollern* hooen-, **Neher** [-e:ε-] *neeär*⁴⁰, *K-d Karlsruhe* karlssruue, **Luhe**. **NB!** *P Jhering* jeering ja *E-d John* joon, **Rahel** raael.
 - b) ühendites <ckh, kh, gh, rh, th>: *P-d Blüthner* Blüütner, samuti **Bodelschwingh** -šving, **Rathenau** raa-, **Seghers** Zee-, **Weckherlin** veker. liin, *N Martha*, *K-d Rhinow* riinoo, **Solothurn**.

4.18. <j> [j]⁴¹ = **j**: *Jena*, *M Io* – jeena, joo. **NB!** väldi inglispära: *P Johnson* joonzon, *E-d Benjamin* Benja.miin, **Jenn|i** (-y), **Jonat(h)an**, **Joseph** joozef, **Julie** juulie, **Julius**.

4.19. <ph> [f] = **f** (laennimedes): **Sophia**, *P Gryphius* – Zofia, Grüüfjus.

4.20. <qu> [ky]⁴² = **kv**: **Aquilina**, *P Quidde* – akvilijina, kvide. Samuti **Inquart**, **Quakenbrück**.

4.21. <r> [R] ~ [ʁ] ~ [r]/[r]⁴³ ~ [ʁ] = **r**: **Dürr**, **Ramsau**, **Garmisch-Partenkirchen** – Dürr, ramZau, **Garmiš-partenkirhhen**. (Eelneva vokaali pikkuse asjus vt 3.3.1.)

⁴⁰ Lõppsilbi vokaal eristub järsemalt järgneva /r/-i mõjul. Lõunapoolses argihäalduses võib vokaalidevaheline *h* ka säilida. Eesti kirjaniku Bornhöhe nimes ei ole viga, kui lihtsustame lõpu diftongiks *öe*: Bornhö^öe.

⁴¹ Tugeva hõördhäälik, mille pingsust me ei jäljenda – mugandame hariliku eesti häälikuna.

⁴² Tugeva sulghääliku mõjul on *v* originaalis helitu. Muganduseks ei sobi itaalia või inglise moodi *kw*.

⁴³ Alghäaldus varieerub (DAW: 85–87, Mangold: 53–55). Domineeriv nibuhäaldus (ahtus- [ʁ] või värihäälik [R]) ei välista keeletipu-*r*-i (eelistatud klassikalises laulus) või selle põgusat, värinata teisendit [r]. Silbilõpuasendis taandub alghäalduse /r/ enamasti keskvokaaliks [ʁ] (vt skeemi 1.1), puhuti ka neeluahutusega: [ʁ^h]); *Austrias* lõppasendi <-er> = [a] ([ˈvinta]), Šveitsis aga põgusa keelelöögiga [-er]. Mugandhäalduses sobib tavaline *r* vahendama neid kõiki.

4.22. <s>

1. [z] ~ [z̥]⁴⁴ = z (Z):

- a) vokaalide vahel: **Lisa**, *P Musil*, *K Eggesin* – liiza, muuzil, ege.ziin;
- b) /l m n r/ järel: **Felsing**, **Walser** – felziŋg, valzer, samuti *K-d Merseburg*, **Viersen** fii-;
- c) algusasendis vokaali ees helitu: **Senff** Zenf.

2. [s] = s(s):

- a) /l m n r/ ees: **Esmarch**, **Kreisler** – ess.mar(')hh, kraissler, samuti **Hasler**, **Hausner**, *K-d Leslau*, **Osnabrück**. Samuti helitutes ühendites: **Oskar**, **Erbse** (vt 2.2).
- b) sõnalõppudes: **Moers**, **Neus**, **Sievers** – möörss, noiss (b-sks nöiss), **Ziiverss**⁴⁵. Samuti **Hannes**, **Hanns**, **Klaus**, *P Ahrens*, **Maas**, *K Wels* – kõik „tugeva“ ss-iga. Lühi-s käänetes: **ziiverZi**, **hanneZe**, **hanZu** jms (vrd *poiss*, *varss*).
Erandid: kadu *M-s Louis* lu^ui (siiski ka lu^uiss).

4.23. <sch> [ʃ] = š(š): **Genscher**, *K Remscheid* – Genšer, remš.šait, samuti **Fisch**, **Jäsche** ješe.

Erandid: [s] + [ç] = **sshj liitega <-chen>**: **Hänschen**, **Lieschen** – hensshjen, liisshjen.

NB! Saksa <sh> märgib kaht eri häälikut: **Bischofs|heim** Bišofs.haim, **-hofen** Bišofs.hoofen.

4.24. <sp, st> [ʃp], [ʃt] = šp, št (algusasendis): **Stern**, *K Spandau* – štern, špandau. Ka üldtuntud nimedes: **Krusenstern**, **Stahl**, **Strauss**, **Struve**.

NB liitkoostise [s]! **Bundes|tag** -des- (käändelõpu-s), *P Hofmanns|thal* hoofmans.taal, *K Oberst|dorf* -rst-, *P Oest|reich* ööst-. Siin vaatame sõnapiiri, vrd: **Brand|stetter** Brant-štetter, **Ingol|stadt** ingol-.štatt – aga **Bundes-**.taak, **o**oberst-.torf. Lõpu- või siseasendi *st* hääldus järgib kirjepilti: **Horst** horst, **Gerst|äcker** Gerst-ekker, *K Rostock* ros.tokk.

⁴⁴ Originaalhäälduse helilisuse asjus vt 2, 2.3. Helitute moodustust võiks iseäranis jälgida algusasendis (siin vt c).

⁴⁵ Erinevalt muude keelte analoogilistest nimedest (vrd inglise II: 4.19.2.b, läti VII: 2.4.1) õigus- tab saksa ilmekas lõputugevdus topeldama häälikut ka rõhutuse sõnalõpus.

4.25. <ß> [s] = ss: **Großmann, Saßnitz** – grooss.mann, zass.nits (vokaalipikkuse kohta vt 3.4.3).

4.26. <z> [ts] = ts: **Uz, Woyzeck** – uuts, voitsek; samuti **Berliner Zeitung, Lenz, Zinzendorf, Zürich**. Sama hääldus ka järjendis <tz>: **Hertz, Lausitz, M Lutz**.

NB! [ts] sarnastub järgneva [ʃ]-ga: **Groitzsch** Groitš, **Hoetzsch** hõtš, **Nietzsche** niit^(s)še, **Zschokke** tšoke. Samuti b-sks **Grenzstein** Grent.štein.

4.27. <ti (+ V)> [ts] = ts (ladina laenudes): **Laurentius, Lukretia** – laurentsjus, lukreetsia.

4.28. <v>

- [f] = f: **Gustav, P Volhard** – Gusta^af, folhart. Samuti *P*-d **Varnhagen, Vasmer, Vischer, Vogel, Voss (Voß), Vring**, *K*-d **Avers aa-**, **Hannover -oofer, Havel, Verden feer-**, **Villach, Vitznau, Vorbeck foor-**; NB! **Volkswagen** ja tiitel *von*.
- [v] = v (tihti laennimedes): **Veronika, Viktor** – veroonika, vikto^or. Samuti **Violetta let̩a**, *P*-d **Lieven, Sievers -verss**⁴⁶, **Stavenhagen štaa-** (*K*: -haagen), *K*-d **Leverkusen leeverkuuzen, Reval reeval**⁴⁷, **Sevelingen Zee-**. NB **Beethoven** Beethooven (eesti traditsioon järgib otse flaami algupära, saksalikmatkiv -*hoofen* oleks topeltmugandus).
- Varieeruvalt: *E*-d **David Daavit (-f)**, **Eva eefa (-v-)**, **Vroni frooni (vr-)**, *P*-d **Khevenhüller keevenhüller** (ka -*fen-*), **Viëtor fiie.toor (vjeeto^or)**, **Vranitzky franitski (vr-)**.

4.29. <w>

- [v] = v: **Uwe (M), Winter** – uuve, vinter (mitte inglispärane w!).
- [f] = f (lõppasendis, võrdlemisi harva): **Löw lööf**.
- <-ow> [o:] = -oo (ajaloolised lääneslaavi lõpud): **Bülow, Russow** – Büüloo, russoo, samuti **Brülow, Lettow, Sittow**, *K*-d **Güstrow, Zichow, Treptow tree-**. Mingit lõppkonsonanti siin saksa nüüdishääldus ei tunnista, kuid mingil ajal kostis neis lõppudes /w/-ilmeline poolvokaal (vrd ukraina,

⁴⁶ Mangold annab rööpvõimalusena ka -f-.

⁴⁷ Arvestame, et see nimi sobib vaid saksa tekstis (tsitaadina), eestikeelne nimi on keskajast peale olnud Tallinn.

valgevene, slovaki või sloveeni [-ou]. Slaavilik algupära annab alust säilitada erandlik pikkhääldus, samas on mõistlik hoiduda venelikust lõpu-*v-st*⁴⁸ (vrd ka DAW: 68).

5. Lisamärkusi vältussuhete vallast

5.1. Vokaalipikkuse erilisi tähistusviise

Peale selle, et silp on lahtine, viitavad pikkvokaalile mõnikord veel järgmised eritunnused.

5.1.1. <V + h>: **Lohengrin** looen.Griin, **Meinloh** mainloo (rohkem näiteid 4.17.2.a).

5.1.2. <V + e>:

- a) <ie> (kõige sagedamini): **Biene** Biine, **Friedrich** friidrihh (vt 4.5.1; erandite Liechtenstein jm kohta 4.5.2);
- b) <ae>, <oe> ja <ue> (alamsaksa nimedes): **Coesfeld** koos.felt, **Hueck** huuk, **Straelen** štraalen (lisanäiteid: 4.1.2, 4.6.2, 4.7.2).

5.1.3. <V + i> (vanades Reinimaa ja Põhja-Saksa nimedes): **K-d Boisheim**, **Buisdorf** – Booss.haim, **Buus.torf**; samuti **Moitzfeld**, **Roisdorf**, **Troisdorf**, ka **rõhuline lõpposis -broich**: **Grevenbroich** GreevenBroohh. **NB!** **P Voight** fookt.

5.1.4. <V + ck> (vanades Põhja-Saksa nimedes): **Buddenbrock** (Tallinnaga seotud suguvõsa), **Mecklenburg** – Buden.Brook, meecklen.BurG (ka maa-nimes Mecklenburg-Vorpommern). **NB!** luuletajad **Brockmann** Brook.mann (Reiner B., pärit Mecklenburgist) ja **Brockes** Broookess⁴⁹ (Barthold Heinrich B., 18. saj); samuti **K-d Bleckede**, **Brackel**, **Buckow** Buukoo (kohapeal ka nt Bockenem, Brockel, Brackwede, Oberbeck, Schnackenburg jm).

⁴⁸ Küsitavaks võib pidada harjumust lugeda täht-tähelt kuulsaid Tallinnaga seotud nimesid Sittow, Russow.

⁴⁹ Mõõndav ka [ɔ]-ga (DAW, Mangold). Lühivokaali „lihtsustav“ pealetung Põhja-Saksa perekonnanimedes (Beckefeld, Brackmann, Dickmann, Bröckerhoff, von der Decken jm) on mõistetav. Moonutada ei kõlba meie varase luuleloo tähtsaimat nime (kirjutatud ka Broockmann!). Traditsioonilise häälduse tähtsust kohalike jaoks näitab rea kohanimede õigekirja muutmine (nt 1940-ndatest <-beck>-lõpu asemel <-bek> siin-seal Hamburgi kandis). Pikka vokaali võiks eelistada kõigis siin poolpaksuna toodud kohanimedes (allikas: DAW).

5.1.5. Topeltkirjutus: **Heermann, Joos** – heer.mann, jooss, samuti **Scheerbart, Staal, Weerth**. Sage kohanimedes: **Aachen, Aarburg, Saal|e, -feld**.

5.2. Vokaalipikkus rõhuta silpides

5.2.1. Liitkoostise puhul on ilus järgida vajalikku pikkvokaali ka pearõhusilbist kaugemal: **Doll|fuß, Haber|mas, Hölder|lin, Müh|sam** – Dol.fuuss, haaber.maass, hõlder.liin, müü.zaam (vrd *Fuß, Maß*, liited *-lin, -sam* – kõik pikkvokaaliga). Samuti **Grott|huß, Herm|lin, Hoch|huth** hoo*h-*, **Schäde|lin** šee-, **Süß|muth, Zeppel|lin** tsepe-, **Zinc|gref** tsinj.kreef, *K-d* **Boden|see, Stein|hagen** -haagen. Kui kõrval on rõhult tugevam silp (nt **Hölderlinstraße** -štraasse), võib pikkvokaali kestus küll natuke lüheneda (vrd eesti *raudteejaam*). Asendama pikka lühikesega see siiski ei õigusta.

5.2.2. Erivaatlust nõuavad vanad germaani algupäraga eesnimed: **Ar|wed, Hel|mut, Kon|rad** – arve^{ut}, helmu^{ut}, konra^{ut}.

1. Olgu öeldud, needki on liitnimed ja nendegi järelosist tajub saksa emakeelega inimene pikana. Meile aga, kes me oleme harjunud samu lõppsilpe kuulma lühidana, tunduks siin venitada (*ar-veet, hel-muut* jms) ilmselgelt võõrastav. Häiriv mulje kaob, kui kujutleda sedasama „pikkust“ vaid mõttes (poolpikana – nagu on II välte järeilsilbi täishäälik loomuomaselt: *harve(em, kül-ma(a)s* – vt II: 6.4.3). Sellesamas võtmes on võimalik vastuvõetavalt „saksapärestada“ ka neid sama tüüpi eesnimesid, mis on eesti keeles juurdunud III-vältestena – hääldame neid lihtsalt II vältes: **Edgar** etka^{ar}, **Gustav** Gusta^{af}, *P* **Herzog** hert.so^{ok} (tõstega väiketäht pigem vihje kui juhised), samuti **Armin, Erwin, Vollrad** (jms).
2. Kui rõhusilp on pikavokaalne (**Fried|lieb, Mein|rad**) või lõpeb tugeva konsonandiplokiga (**Dank|mar, Volk|win**), sobib probleemilt täispikk lõppsilp: friit.liip, main.raat, Dank.maar, folk.viin (käänetes peale osastava on järelosa sel juhul II vältes: friit-liibil, main-raadile, dank-maariga, folk-viinist). Samuti **Gottlob, Hartmut, Manfred** -freet, **Tankred, N Gert-rud**. Kui neis III välte rütmiga kahesilbinimedes lasta lõppsilp lühivokaalseks, kaotab nimi oma algolekust üksjagu. Teine võimalus originaalipärest vältuskorda säilitada on hääldada II vältele omase tasakaalustatud rütmiga: friitliip, mainra^{at} jms – seega eelmise lõigu eeskujul.
3. Kõige lihtsam ja suupärasem on hoida lõppsilbi pikkvokaali kolmesilbilises nimes: **Adal|fried, Frede|gar** – aadal.friit, freede.gaar – pikkusest

tuleb lihtsalt teadlik olla! Sama kergelt lasevad end saksa võtmesse sobitada nimed **Dagomar, Fri(e)dolin, Hildemar, Ingomar, Ottomar, Woldemar.**

4. Pikkade lõppudega asjata hoogu minna ei tasu – on kohti, kus nad ei sobi: **Frederik, Guntram, Willemer** – *freederik, Guntram, villem*; samuti **Bertram, Dietram, Hen(d)rik.** Seega, kui alghääldus ei ole kindel, jääme rahulikult harjunud hääldusviisi juurde.

5.2.3. Laennimes võib rõhutu silbi pikkus pärineda lähtekeelest. Enamasti on selleks ladina või kreeka: **Adrian** *aadria*^an, **Christian** *kristja*^an, **Fabian** *faabia*^an, **Theodor** *teodo*^r, **Viktor** *vikto*^r, mõnel juhul heebrea: **Benjamin** *benjami*ⁿ, **Michael** *mih/hae*^(e)l. Mõni nimekuju on ka edasituletis: **Lilian** *liilia*^an (*N* < Elisabeth), **Martin** *marti*ⁿ (< Id Mars). Et sedalaadi nimevara on rahvusvaheline ja eesti keeles juurdunud omasoodu, jäägu siin täpne saksa hääldusviis pigem tähele panemata.

5.2.4. Rõhutu lahtine lõppsilp

1. Vokaallõpp <-a, -i(e), -o, -u, -y> 2-silbilistes nimedes nagu **Berta, Jenni, Radu, Romy, Tilo** hääldub originaalis pingsalt ja väljapeetult kui selge /-a: -i: -u: -o:/. Fonoloogiliselt, üksnes kvaliteedi alusel võib neid tõepoolest käsitada pikkvokaalidena (vt 1.1), kuigi pikkustunnus ise (kestuslisa) ei pruugi rõhutu asendi tõttu ilmnedagi.⁵⁰ Kõiki neid lõppsilpe hääldame meie kui lühikesi: *Berta, jenni, raadu, roomi, tijo*. Vaid 3-silbilises nimedes nagu *P Fallada* *fallada*^a või *K Altona* *altona*^a võib originaalilähedust taotlev hääldaja lõpphäälikut kergelt ka pikendada.
2. Pikana hääldame <-ow> = **-oo** [o:] läänslaavi algupäraga nimedes: **Güst-row** jms (vt 4.29.3).

5.3. Kaashäälikute vältusest

5.3.1. Geminaate ehk kaksikkonsonante saksa keel ei tunnista⁵¹, kirjapildis sagedased topelttähed (vt 3.1.1) märgivad vaid eelneva vokaali lühidust. Nagu juba öeldud (1.2), on need tähepaarid eesti hääldajale siiski põhjendatud märgu-
anne pikaks hääldamiseks – niiviisi säilitame rõhusilbi lõpus alghääldusele omase tiheseongu: **Appel** *appel*, **Schiller** *šiller* jms. Rõhulises sõnalõpuasendis

⁵⁰ DAW: 55. Mangoldi hääldussõnastik annabki seesugused lõpud pikendusmärgita.

⁵¹ Arvesse ei lähe häälikute liitumine sõna- ja liitepiiridel (vrd ka inglise II 2.2.1).

pikendab kestust eesti rõhule omane dünaamiline inertis: **Mann** mann, **Toll** toll, **Stock** štokk, samuti liitkoostise puhul: **Bergmann** BerG.mann, **Hellmann**, hel.mann.

5.3.2. Erijuhud

1. Vahetult rõhu eel võime topeltmärgiga hääliku jätta pigem lühikeseks: **Hannover** han(n)oofer. Ka rõhutus lõppasendis on kahetäheline konsonant lühike: **Henckell** henkel, **Maydell** maidel, **Wrangell** vrangel, **Uexküll** ükskül. Baltisaksa nimede lõppe on küll ka rahvapäraselt pikaks jäetud ja vastavalt käänatud (üks.küll : üks.külli) – seda veana tõrjuda oleks ilmne ülehooldus.
2. Sõna sees muu konsonandi kõrval hääldame topeltkirjutuse lühidalt: **Allmers** almerss, **Brannt** Brant, **Börries** Bõrjess, **Falls** falss, **Hanns** hanss, **Hellpach** help.pahh, **Innsbruck** ins.prukk, **Kollwitz** kolvits, **Mannteuffel** mant-toifel (b-sks -töifel). Siin topelttähistusega häälikut venitada (*fallZ*, *hannZ*, *hell-Bahh* jms) ei ole mitte ainult tarbetu, vaid ka inetult moonutav.

6. Mõned rõhusuunised

6.1. Rõhk sõnatüvel. Eesliidete rõhulisus

6.1.1. Saksa rõhk on enamasti tüve algussilbil. Rahvusvahelised sõnad ja neist tuletatud nimed võivad nõuda tagapoolset rõhku, nt (Volkswagen) **Passat** passaat.

6.1.2. Eesliited (*be-*, *ent-*, *er-*, *ge-*, *zer-*, *ver-*) on valdavalt rõhuta. Seda arvestame nimedes (ajakirjad, ühingud jms) ning pealkirjades, kui need sisaldavad sõnu nagu **Be|obachtungen** -oo- 'tähelepanekud', **Ent|wicklung** -vik- 'areng', **Ge|meinschaft** -main- 'ühing', **Ge|sellschaft** -zelš- 'selts', **Ver|ein** ferain 'ühing, selts', **Ver|lag** ferlaak 'kirjastus'. Tihti jäävad rõhutuks ka liited *her-*, *zu-*, *vor-*, *über-* vms (**Zu|sammenfassung** tsuZammen-fassung 'kokkuvõte').

6.1.3. Rõhu saab eesliide, mis on tähtis ka sisuliselt: **An|zeiger** antsaiger 'teataja', **Bei|träge** Baitreege (b-sks Bei-) 'käsitlused, artiklid', **Nach|richten** naahh- 'teated, uudised', **Zu|schrift** tsuu- 'juurdekirjutus, pühendus', **Vor|lesungen** foor-leezungen 'loengud', **Über|blick** üüber- 'ülevaade'.

6.2. Rõhk eesnimedes

6.2.1. Algusrõhuga on enamik saksa algupäraga nimesid: *M*-d **Baldur**, **Hubert**, **Werner**, *N*-d **Erika**, **Gisela**, **Ulla**, **Uta**. Ka piisavalt muganenud laennimi võib saada algusrõhu: **Boris**, **Iwan**, **Oleg** – **Booriss**, **ijva**^a**n**, **oolek**, samuti **Emil**, **Niklaus** ni(i)klauss, **Philip(p)**, **Roman**, **Xaver**. Tüüpjuhul siiski laennime rõhk ei muutu: **Benita** -**nij**- (< hisp), **Kanut** -**nuut** (< tn Knut), vt ka 6.2.4.

Mõnes nimes võib rõhk kõikuda: **Beatrix** **Beaatriks** ~ **Beeat.riks**, **Joachim** **joahhim** ~ **jooahhim**, **Johann** **johann** ~ **joohan**, **Marika** **mariika** ~ **maarika**, **Nicolai** (-y) **nikolai** ~ **ni(i)kolai**, ning **Georg** **GeorG** ~ **GeorG**, **Kat(h)rin** **kat.riin** ~ **katriin**.

6.2.2. Germaani põlisnimevaras annavad tooni liitnimed, niisamuti pearõhuga esiosal: **Adal|bert**, **Eber|hard**, **Er|hard** **eer.hart**, **Fried|helm** **friit-**, **Sigmund** **Ziik-**, või *N*-d **Ger|trud** **Gert.truut**, **Hed|wig** **heet.vihh**, **Hilde|gund**, **Trud|hild** **truut.hilt**. Erandlik *M*: **Theoderich** **te-oo.de.rihh!**

NB! Naisenimede 2-silbiline järelolis on pearõhuline: **Brun|hilde**, **Ger|trude**, **Ul|rike** – **Brunhilde**, **Gertrude**, **ulriike**; samuti **Adal|berta**, **Ber|linde**, **Eber|harda**, **El|friede**, **Friede|rike**, **Gund|hilde**, **Hilde|gunde**, **Kuni|gunde**, **Rosa|linde**, **Ros|witha**, **Sieg|linde**, **Wil|helma**, **Win|frieda** jms. Rõhk on esisilbist kaugemal ka *N*-des, mille kunagine liitkoostis enam otse välja ei kosta: **Adele** -**dee**- (< Adelaide < Adelheid), või mis lihtsalt lähtuvad mehenimest: **Ernesta** -**nes**- (< Ernst). Meelde sobib jätta, et rõhk lahkneb lähedastes nimekujudes **Ádalbert** – **Adalbért**a, **Gértrud** – **Gertrúde** jmt.

6.2.3. Moodsate liitnimede pearõhk võib olla nii esiosal: **Annel|gret** **anne.Greet** (samuti **Anne|liese**, **-lore**, **-marie** -rii jms), **Heide|lore** (jms), **Rose|marie** **roozemarii**, kui tagaosal: **Marie|lies** **mari- iss** (ka **Marie|luise**, **-rose**, **-theres** -tereess), mõnes nimes ka kõikudes: **Lise|lotte** **liize-** ~ **-lote**.

6.2.4. Muukeelsete nimede rõhk jääb enamasti oma kohale: **Agathe** -**gaa-**, **Alexander**, **Cosima** **koo-**, **Helene** -**lee-**, **Johannes**, **Katharina**, **Mercedes** -**tsee-**, **Sebastian** -**bas-**, **Viktor**ia. Nime muganedes võib rõhk liikuda ette: **Dorothea** -**te**^a > **Dorothee** **Doorote**^e (vt ka 6.2.1). Teisalt võib algusrõhk lähtuda juba vahendajakeelest: **Agatha** **aagata**, **Helena** **heelena** (< ld < kr – vrd ülalpool Agathe, Helene). Selles nimerühmas paneme veel tähele, et erinevalt prantsuse,

inglise ja rootsi keelest ei allu kaole naisenimede lõpu-*e*: **Adelaide** adelaiide, **Eleonore**, **Luise** lujize, **Marlene** marleene, **Susanne** jms (erand: Marie).

NB eestlasele harjumatu tagarõhk *M*-des! a) eelviimasel silbil: **Elias** -iias, **Tobias**, **Mattias**, **Zacharias**, samuti **Andreas** -ree- ning **Bartholomäus** -meeuss, **Matthäus**, **Thaddäus**; b) tagant kolmandal silbil: **Timoleon** timooleon, **Timotheus** timooteus.

6.3. Rõhk perekonnanimedes

6.3.1. Ka siin on rõhk enamasti algussilbil: **Bondeli**, **Fallada** fallada^a, **Gadamer** Gaa-, **Karajan** kaa- (ka ka-), **Kügelgen** küügelgen, **Lavater**, **Manuel** maanue^{(e)l}. Seesama kehtib liitnimedes: **Ober|linger** oober-, **West|fal** vest.faal (vrd 6.4.2 Westfalen); samuti, kui tagapool on kinnisi või pikki silpe: **Ahlert** aalert, **Böd-decker** Bödeker, **Dauthendey** Dautendai, **Dilthey** Diltai, **Mathies** mattiⁱss.

6.3.2. Erandlik 2. silbi rõhk võib olla laennimes. Neist tuntumaid: **Bart-holdy**, **Bodisco**, **Brentano**, **Caprivi**, **Conradi**, **Fontane** -taane, **George** -orge, **Guderian**, **Jacobi**, **Karsunke** -rz-, **Masur**, **Menasse**, **Mercator**, **Neander** nean-, **Panizza**, **Pisendel**, **Piscator**, **Radetzky**, **Remarque**, **Tersteegen** -stee-, **Tucholsky**, **Turrini**, **Vilar** -laar, **Vranitzky**. Pooletdi mугanenud on **Chamisso** šamisso (< pr Chamissot). Rõhk tohib kõikuda nimedes **Melanchton** (vt märkus³⁷) ja **Muralt**⁵². Ka nimes **Pachelbel** pahhelbel, on esisilbirõhk mööndav, seejuures võib ka valida, kas jätta kaasrõhk 2. silbile: pah·helbel [-xelbl] – või 3.-le: pahhelbel [-xlbel]. Ladina *ius*-lõpuga nimedes on rõhk lõpueelsel silbil **Olearius** oleaarjus, **Schottelius** šoteeljus.

6.4. Rõhk kohanimedes

Siingi valitseb peamiselt esisilbirõhk, isegi kui kirjalpilt näikse provotseeriv: **Altona**, **Elsass**, **Erlangen** – altona, elzass, erlangen. Samuti **Allgäu**, **Bregenz**, **Solothurn**, **Zwickau**.

6.4.1. Rõhk ei ole algussilbil: **Hannover**, **Neandertal**, **Vorarlberg**⁵³ – hanoofer, neander.taal, fo^orarl.BerG, samuti 2. silbi rõhuga **Aschaffenburg**, **Leoben** -oo-. Lõpurõhuga: **Bayreuth**, **Davos**, **Luzern**, **Stettin**, **Vaduz** – Bairoit, Davooss, lutsern, šetiiin, faduts (ka vaduuts), samuti **Eggesin** -ziin, **Schwerin** (mõlemad

⁵² Šveitsi-vene teoloog, arhivaar, eelistavalt soovivad nii DAW kui Mangold rõhku pikal [u:]l.

⁵³ Austria liidumaa nimes võib esisilbirõhku kohata vaid riigisaksa häälduses.

< sl), **Loreley** -lai, **Sankt Goar** -Goaar, **Werdohl**. Väiksemaid kohti Austrias ja Šveitsis: **Tarasp**, **Vöslau** fösslau, **Wachau**. Mäenimes **Aletschhorn** aletš- on võimalik ka algusrõhk.

6.4.2. Liitkohanimesid tagapoolse pearõhuga: **Heil|bronn**, **Mönchen|gladbach** – hailBronn, mön'hhenGlat.pahh. Samuti **Buxte|hude** (nii ka *P!*), **Gelsen|kirchen**, **Grau|bünden**, **Kaisers|lautern**, **Pader|born**, **Saar|brücken**, **Stadt|hagen**, **Staven|hagen** (vt 4.28.2), **West|falen** (eesti täismugandis Vestfaal rõhutame algust). Rõhk kaldub järelosisele, kui ees on liited **Alt-**, **Groß-**, **Klein-**, **Neu-**: **Alt|münster** -mün-, **Groß|schönau** -šöö- (vt lisanäited 3.4.3), **Klein|heubach** -hoi-, **Neu|biberg** -bii-.

Ülekaalukalt pearõhulised on lõpud <-hausen>: **Ichen|hausen** *ihhen-hauzen*, **Franken|hausen**, **Maut|hausen**, **Mü(h)|hausen**, **Reckling|hausen**, **Sachsen|hausen**, **Sankt Goar|hausen**, **Schaff|hausen** (siiski ka *Freylinghausen* *frailing-*, **Oberhausen** *oober-*), <-haven/-hafen>: **Bremer|haven** *Bremerhaafen*, **Cux|haven**, **Ludwigs|hafen** *luutvikshaafen* [çs], **Wilhelms|haven**, <-münde>: **Peenemünde** *peenemünde*, **Trave|münde** *traave-*, **Warne|münde**.

Kontrollida tasub lõppe <-höved>, <-kirchen>: nt **Bornhöved** -hööfet, **Parten|kirchen** -ki-.

Ootamatult võorast nime nähes pole suur viga, kui alghäälduse jaoks normikohane pearõhk ka ettepoole nihkub. Püsiikäibesse jäävates nimedes hoolitseme, et rõhk saaks õige.

6.5. Kaasrõhust teatud liiki liitkoostise puhul

Leidub nimesid, kus loeb ka taktirütm: **Geislingen** *Gaiiss-lingen* (*K*), **Heidegger** *hai-Deger*, [-.dɛ-], **Weizsäcker** *vaitš-sekker* [-.zɛ-], **Wolzogen** *vol-tsoogen* (vt ka eesliitega pealkiri **Vorlesungen** 6.1.3). Siin on tähtis välja pidada pearõhusilbi III välde. See kindlustab nii õiged pikkussuhted (-*lingen*, -*tsoogen*) kui ka kaasrõhulise vokaali tämbri selguse (erinevus 2. silbis on tuntav, kui nime Heidegger rütmistada ühel juhul kui *mai-teder*, teisel kui *Maiedel*). Enamasti ei ole õiget kaasrõhku leida raske. Kriitilisena tasub veel nimetada: **Gerstäcker** *Gerst-ekker*, **Hausegger** *hauz-eger*, **Honegger** *hoon-eger*, **Reutlingen** *roit-lingen*, **Solingen** *Zoo-lingen*.

Kui leppida lihtsamaga, võib sedalaadi peensustest mööda vaadata. Hea hääldaja mõistab lugu pidada ka pisiasjust. Eesti häälduse nõtkus ei ole kitsi selleks võimalusi pakkuma.

V. SOOME KEEL

1. Üldist. Mugandamise peajooned

1.1. Häälduslaad

Vabahoiak on madal ja tagapoolne¹: vokaalid meie omadest avaramad, ees-
misi konsonante /l s n r t d/ iseloomustavad tumedad, neelukõlast mõjustatud
tämbriid, peenendus (palatalisatsioon) puudub. Sellise häälduspildi teeb meie
mõistes veelgi „kangemaks“ vokaalharmonia – eesvokaalid /ä ö y/ sõnatüve
algussilbis nõuavad sama liiki häälikuid ka tagapool (mitte /a o u/!): vrd **Kan-
tola – Mäntylä**. Palju on diftonge, ka selliseid, mida eesti ühiskeskeeles pole (**Pie-
tari, Tuomas, Kyösti, Äyrämö, Pöykkö**). Häälduslihaste pingetase ei ole suur,
kuid enam-vähem pidev, nii mõjuvad lühikesed konsonandid (eriti /p t k s j h/) eesti
omadest mõnevõrra tugevamana.² Süsteemi kuuluvad ka helilised leeni-
sed (*d* omasõnades, lisaks võõrsõnades *b, g*), neid kui hääldusnormiga ette näh-
tud uuendit võib rahvalik kõnekeel ka ignoreerida. Rõhk on esisilbil (erandiks
võõrnimed)³, kõnerütm aga eesti omast märksa ühtlasem, põhjuseks pikemad
sõnad ja rõhutud pikksilbid.

1.2. Mugandamisel säilitame ajaloolise ühtsuse soome ja eesti lühikonso-
nantide ja geminaatide vahel (vrd sm *käpy, pata* – ee *käbi, pada*; sm *näppään,
kattaa* – ee *näppan, katta*), samuti vokaalide pikkussuhted, niipalju kui seda
võimaldab eesti keele rõhusüsteem (vt 2.2). Rõhujärgne ä, ö, ü ja mõned dif-
tongid (vt 3.5) tunduvad harjumatud, kuid pole meie jaoks võimatud (vrd
polü-, homöo- jms kreeka-ladina laenudes). Soomlase eeskujul hoidume

¹ Nii väidab L. Hakulinen soome tagavokaalide *a, o, u* kohta: „harvinaisen kaukana suun
takaosassa artikuloituvat ja sävyltään kovin tummat“ (1979: 27).

² Tänapäevaseks tugevat artikuleerimist peetakse siiski hiliseks, alles kirjakeele järgus kujune-
nud nähtuseks. Hakulise järgi on suurem pingelembus (võrreldes rahvahääldusega) harit-
keeles toimunud „spontaanse foneetilise arengu“ saadus, ajendatud võõrfoneemide /b d g/
selgema eristamise taotlusest (1979: 26). Algselt on helilise ümbruse lühikesed /p t k s/ õieti
poolhelilised (ib. 25–27) – nagu on seda nenditud ka eesti <b, d, g, s> puhul (Ariste 1953: 19).

³ Närhi 1982.

peenendamast i ees: Anni, Jussi, Matti, Olli – rõhujärgne konsonant sama mis *anda, musta, matta, olla*.

Nagu iga muu keele nimesid eesti kõnele kohandades, hoidume jäljendamast alghäälduse aktsenti. Häälikute *l* või *s* peenendamatus ei tähenda, et neid peaks hääldama soomlase keelehoiakuga.

2. Rõhk ja vältussuhted

Õigekirja vältuslik aluspõhimõte – pikad häälikud kahe tähega – on ühine eesti keelega: **Aatu, Leena, Jooseppi, Ollila, Seppänen** – aaDu, leena, jooseppi, ollila, seppänen (vrd ee Aadu, Leena, Joosep, Oll, Sepp). Kuid on ka tähtis erinevus! Nagu teame, vajab eesti pikkvokaal rõhulist asendit. Soome vokaal võib olla pikk ükskõik mis asendis, ka otse rõhu järel. Samas püsib rõhk algussilbil kindlamalt kui meil (ka võõrsõnades *energia, hotelli, operatio* jms). Järgmise rütmituubi puhul (vt 2.1) on oluline seda arvestada.

2.1. Rõhk pikkade järgsilpidega nimedes

2.1.1. Topeltkonsonant või ühend 2. silbi lõpus: Aranko, Holappa, Kianto, Klemetti, Nivanka, Viherto – araᅇGo, holapa, kianDo, klemeti, nivaᅇGa, viherDo. Rütm on nagu eesti *põranda, alati, teangi, pihelga*. Ei tohi lasta end eksitada tagapoolse konsonandimärgi „tugevast“ ilmest: sarnasus meie võõrsõnadega (nt *baranka, olümpia*) on petlik – rõhk jääb esisilbile! Seesama ka siis, kui kahe keele kirjaviisi kattub: **Aleksis, P Lipasti** – aleksis, liBasti (vrd *oleksid, kenasti*).

2.1.2. Enangi provotseerib valerõhku rõhujärgse silbi pikk vokaal: Hämeenlinna, Loviisa, Sipoo. Soomlaste eeskujul säilitame esisilbirõhu: häme^enlinna, loviⁱsa, siBo^o. Eesti keel neil tingimustel täispikkust ei võimalda. Meie mugandusviis pole algupärasest vältusmuljest siiski kaugel, kuna eesti vastavates sõnades on teine silp niigi poolpikk⁴ (vrd *räme(e), lövi(i), sibu(u)l*). Pikkuse nimel rõhku nihutada oleks jäme viga.

⁴ Ariste: 91, vrd ka EKH: 134–135.

2.2. Tingimused pika täishääliku korralikuks hääldamiseks pearõhust tagapool

Nagu tõdesime, nõuab eesti hääldus pika vokaali puhul, et silp oleks rõhuline. Kuna pearõhk on algussilbil, siis tagapool on täispikk vokaal võimalik vaid seal, kus saab teha kaasrõhu. Sellele nõudele vastavad a) nimed, mille esisilp on ülipikk (soome mõistes pikk, vt 2.3): **Espoo, Vantaa, Lappeenranta** – es-poo, van-Daa, lap-peen-ranDa (vt märki · kaasrõhusilpide ees!). Samuti **Kainuu, Keuruu, Porvoo, Saimaa, Vehmaa, P Hellaakoski**, ja muidugi liitkoostisega nimed nagu **Joensuu, Vuosaari** jms; b) nimed, kus pikk vokaal paikneb 3. silbis või kaugemal: **Hyvinkää** – hüviŋ·Gää. Olgu lisatud, et enamik selle rühma nimesid on liitkoostisega: **Kivimaa, Ojansuu, Rautavaara, Sillanpää, Valkeapää, K Pähkinäsaari**.⁵

2.3. Pikksilpide vältelisest tõlgendamisest

Soome kõnerütmi iseloomustab pikksilpide korralik väljapidamine. Seega on õige mugandada pikad rõhusilbid ülipikana ehk eesti III vältes: **Aino, Eero, Liisa, Tuulikki** – aino, eero, liisa, tuulik(k)i (mitte eesti analoognimede eeskujul *aino, eero!*), samuti konsonantlõpuga silbid: **Ahti, Kyllikki, Pekka** – ahti, küllik(k)i, pekka (mitte *ahti, külliki!*). Hea hääldaja arvestab seda ka liitkoostise tagaosas: **Niinivaara** niini-vaara, **Saarikoski** saari-koski (pearõhuga esikomponendil). Kõigis neis näidetes annab III välde nimele soomepärase kõlarvarjundi – ilma, et eesti häälduslaad kannataks.⁶

2.4. Rõhk ja hääldusviis mittesooe päritolu nimedes

Enamtuntud nimesid, mis pärinevad rootsi, ladina vmt keelest, on soovitatav mugandada lähtekeele eeskujul: **Agricola** agrikola, **Sibeliu** sibeeljus, **Top(p)elius** topeeljus (< ld), **Forssell** forssell (< rts), **Krohn** kroon (< sks), **Paciu** paatsjus (< sks < ld).⁷ Samuti sobib talitada mittesooe päritolu

⁵ Needsamad tingimused kehtivad ka teiste keelte puhul, vrd II: 6.4, IV: 5.2.

⁶ Võimaliku erandina tuleb kõne alla astmevaheldustüüp meie võõra helilise konsonandiga (vt <d, ng> 3.1 ja 3.4).

⁷ Argipruugis (asutuse- või tootenime osana või muidu sageda kasutuse mõjul) võib võõrnimi omandada soome- või rootsipäraseks muganenud häälduse, nt Agricola-Säätiö agrikola-säätiö (A. fond), Sibelius-Akatemia sibeljus-aGaDemia, rootsipäraselt on juurdunud märgilised kultuurinimed kruun, paassjus. Neid kohaldusi ei pea üldjuhul järgima eestikeelses tekstis – meie hääldame: siBeeljuse akaDeemia, paatsjuse viis jms.

firmanimega **IKEA** *ikeea* (< rts). Kui tooni annab nime eriline seos Soomega – nt **von Wright** (šoti päritolu, soome kultuuris oluline suguvõsa), **Sinebrychoff** (vene juurtega soome tööstur) – võime möönda hääldust, mis kohapeal tava-pärane: fon-vrikt, sinebrükkof (mitte *rait*, *sinebrjuhhov*).

3. Häälduskriitilisi tähti

3.1. <d> [d]⁸ = **d**: **Madetoja, Lahdenperä, K Hiidenvesi** – *madeDoja, lahden-Berä, hiidenvesi*. Samuti **Eduskunta** (Soome rahvaesindus), *K-d Pudasjärvi, Uudenmaankatu*. Hääldame kerge puutega (NB *h* kõrval: *lahden*-!) – kuid püüdmata jäljendada soome normhäälduse helilisust. Kui kontekst soosib suu-remat originaalilähedust (vt lõtkuruum I: 4.2.2), pole helilisus ka välistatud.

3.2. <h> [h] = **h** (mitte *hh!*)⁹: **Karhu, Louhi, Vanhanen** – *kar(r)hu, lou(u)hi, van(n)hanen* (vajaliku vältusmulje annab eelneva hääliku pikendamine!). Samuti **Anhava, Ruohonen, Teuvo, E-d Terhi, Urho, Vilho, K-d Laihia, Raaha, Riihimäki**.

3.3. <k, p, t> [g̊], [b̊], [d̊] = **G, B, D** (üldjuhul)

Sulghäälikute reegel: „tugevale“ sulghäälikutähele vastab enamasti nõrk häälik: **Aapo, Mika, P Valkama, K Keitele** – *aaBo, miGa, valGama, keiDele* (nõrgalt ja helitult – nagu eesti *b, d, g* sõnades *uba, kodu, nuga, algama*)¹⁰. Samuti **E-d Arpo, Jouko, Untamo, P-d Hakulinen, Puntila, K Salpausselkä salBaus-selGä**.

⁸ Originaalstandardis heliline sulghäälik, põgusa keelelabaputeega hambavallil. Kuigi sinne häälduskiri selle vabaks jätab, mugandame üldjuhul hariliku eesti *d*-ga, s.t helituna (= D). Rõhulise pikksilbiga tüvesid (Lahden-, Hiiden-, Uuden- jms) sobib erandlikult mugandada II välte abil, kuna soome sõnades näitab <d> alati nõrga astme vormi.

⁹ Siinne asend (kõlahääliku või vokaalijärjendi järel) ei ole omane eesti *h*-le, kuid see ei anna alust topeldamiseks.

¹⁰ Erinevalt meist tõlgendavad germaani ja slaavi keeled soome lühiklusiile fortistena (DAW: 147–148), seda mitte ainult pealinna nimes [ˈhelsiŋki] ~ [ˈhelsin̥ki] (vt Mangold, Roach jt, Upton jt, Wells, Agejenko), vaid ka sellistes mugandites nagu [ˈmækələ] (Mäkelä), [ˈrintala] (Rintala), [ˈturku] (Turku) jms. Meie moodi vastavust näeme soome ja soomerootsi rööpnimedes: rootsi /p t k/ muganevad soome keelde üldiselt geminaatidena – joon, mis muide on kandunud ka juba soomerootsi hääldusse (Hakulinen: 28). Seevastu rootsi <b, d, g> vasteks on soomekeelses nimes enamasti <p, t, k>: vrd kohanimepaare Ebbo/Epoo, Haga/Hakala, Riddarla/Ritaala jms (vt Svenska ON i Finland).

NB asend kaasrõhusilbi algul: **Merikanto** meriGanDo, **Tiilikainen** tiiliGai-
nen, *K*-d **Enontekijö** enonDeGiö, **Tampere** tamBere, **Äänekoski** ääneGoski
(~ kkoski)¹¹!

Erandid:

- a) **Katri, Tekla, Sanomat** (nt Helsingin S.) – kat(t)ri, tek(k)la, sanomat.
Samuti **Edit(h) ee-**, **Katri(i)na**, *K Vuotjärvi* (vrd ka *lyhyt, tulet*). Seega
on silbi- ja sõnalõpuasendi <k, p, t> tugev;
- b) ka topeltkirjutused <kk, pp, tt> hääldame tugevalt, III vältes: **Kemppi,**
Kettunen – kemp(p)i, kettunen, samuti *E*-d **Antti, Markku, Mikko,**
Seppo.

3.4. <ng> [ŋ] = ng: **Kangas**, *K Längelmävesi* – kangas (kangas), längelmävesi
(längel-). Samuti *K Kangasala*, leht **Helsingin Sanomat**. Originaalis on siin
pelk ninahäälik [ŋ] (*g* jääb hääldumatuks). Seda jälgendama ei pea, kuid soo-
mepärasust võib soovi korral markeerida rõhusilbi lõpust kiiremini üle libise-
des (vt II-värtelisi mugandvorme sulgudes, vrd märkustega ⁶ ja ⁸).

3.5. <y> [y] = ü: **Kyllikki, Mäntylä, Ryti** – külliki, mänDülä, rüDi. Tähele-
panu diftongidega: **Käyhkö, Väyrynen**, *K Höytiäinen* (mitte *käu-*, *väu-*, *höu-*)
NB *ü*-ga ka *N*-d **Lydia, Sylvia!**

3.6. Võõrtähed <c, z, qu (qv), w>

Neid tähti kohtab peamiselt rootsi laennimeses, kus hääldus järgib enamasti
rootsi keele eeskju.

3.6.1. <c + ae, i, e, oe, y> [s] = s: **Cederberg, Cygnaeus** – seederbäri, süg-
neus (< rts [syɳn-]). Muidu <c> [k] = k: **Actté, Cajander, Canth** – aktee,
kajander, kant.

3.6.2. <z> [s] = s: **Lizelius, Zilliacus** – liseelius, siliakkus (Reuter 1998).

3.6.3. <qu, qv> [kv] = kv: **Enqvist, Lindquist** – een.kvist, lint.kvist.

¹¹ Liitkoostisega nimede sisepiiril teatud tingimustel sündiv geminaat (nn *loppukahdennus*)
võiks olla originaalhäälduse neid peensusi, mille ranget järgimist me muukeelselt nimehää-
ldajalt üldjuhul ei eelda.

3.6.4 <w> [v] = v: von Wright fon-vrikt.

Rootsipäraste soome nimede hääldamisel on eeskujuks soomerootsi hääldus (vt VI: märkused ¹⁶, ²¹, ²⁵, ²⁷). Viimase häälduslaadis on soome mõjutusi (vt märkus ¹⁰), sellisena on see ka meile suupärasem.

VI. ROOTSI KEEL

1. Häälenduslaad ja mugandustava

1.1. Suulihased on harjunud töötama pingsalt, eespoolse hoiakuga (palju huulvokaale, terav ja tugev *s*). Vastasseis fortised – leenised on ilmekas ja kindel, tunnusteks vastavalt aspiratsioon ja helilisus (viimane säilib ka lõppasendis – vrd saksa IV: 2.1). Rõhu- ja häälejuhtimise koostöö tagab, et kõik konsonandid, k.a /b d g/ (vt 2.2) võivad moodustada geminaate.

Eht-rootsilik on eesmisteele häälikute ja /fj/ puhul ilmnev nn tagaspidimoodustus,¹ mis ühtlasi aktiveerib keeleküljed (keeleselja kesk- ja tagaosalaameneb, avardamaks kõlaruumi keskosa). Vokaaltämbri poolelt haakub sellega eesmisteele pikkvokaalide diftongoidsus (eriti [e:^ɸ]; ka [i:^ɸ], [ɤ:^ɸ], [y:^ɸ] – Ehlert 1979: 37). Teine iseärasus, mida säärane suuhoiak ärgitab, on huulvokaalide pingus, mittetorujas ümardus (huuled koonduvad-pingulduvad esihammaste lähedal). Osa häälikuid saab seeläbi keskvokaalselt „tumeja“ lisavarjundi (eriti markantne <u> mõlema pikkuserimi /ø ɤ:/ puhul – vt 3.7.1, 3.7.2).

Ilmekalt melodiline, ühtlasi dünaamilis-rütmiliselt tõhus rõhk võimaldab vokaalidel kaht pikkusastet (pikk ja lühike). Riigirootsis on tähtis ka rõhulaad: tähendust määrab, kas sõnas kostab kaks toonitõusu (liitrõhk) või üksainus (lihtrõhk) – vrd siinpuhul kaht eri toonijoonist eesti II ja III vältes. (Näiteid muude nn aktsendikeelte kohta vt I: 2.4.4).

1.2. Aegade jooksul on rootsi kui naaberkeel andnud meile üksjagu nimesid ja nii võiks eeldada juba põlist, väljakujunenud **mugandustava**. Aavikust lähtunud, üldiselt tublides juhistes (1933: 77–70, hiljem juba ÕS) on siiski ka soovidajätmisi, tunda annab foneetilis-muljepõhine.² Nii tasub üle vaadata vokaalid *e, ä, u, ü* ning tülikad „susihäälikud“ (3.17, 3.20.2). Hoopis suuremat tähelepanu väärrib häälikupikkus (vt 2.1, 2.2). Samas on seiku (<rs>, <-rg>), geminaatsed /b d g/, tagapoolne rõhk teatud liiki kohanimedes), mis ilmselgelt nõuavad

¹ Retroflekssete keelehäälikute kohta täpsemalt vt 2.3.1 (erandid 3) ja märkus 8, 3.10.2a, 3.19.2, 3.20.2.

² Fonoloogilise rööpsusprintsipi põhimõteteliste eeliste kohta vt I: 1.3.

stilistilist lõtkuruumi: konkreetne kontekst peab laskma hääldajal endal otsustada, kui „originaalitruu“ ta soovib ühel või teisel juhul olla. Kindlalt välistab hea nimehääldustava püüu matkida riigirootsi kõnetooni laulvust (liitrõhku).

2. Vältussuhted ja helilisus

2.1. Vältuse seos rõhuga – kaks alusreeglit.

2.1.1. Reegel 1. Rootsi keel eristab pikki ja lühikesi vokaale üksnes rõhusilbis.

Vrd **Egil eegil** – **Eggert eggert**, **Olov uulov** – **Olle ulle**. Rõhutu silbi täishäälik on üksiksõna piires lühike: **Alfred, Benjamin, Emil, Mikael, Samuel** – **alfred, benjamin, eemil, miikael, saamuel**.³ Liitkoostisega nimedes arvestame mõlemat nimepoolt eraldi (vt 2.4.3).

Erinevalt eesti pikkadest täishäälikutest ei näita rootsi vokaalid oma pikkust otse kirjepildis – rõhuvokaali täpsem iseloom tuleb leida kaude, silbilõpu põhjal (vt 2.3). Palju on reeglivälist, mis tuleb lihtsalt meelde jätta.

2.1.2. Reegel 2. Kõik rõhusilbid on pikad, kuid häälikutest saab seejuures olla pikk emb-kumb, kas vokaal või siis järgnev konsonant.⁴ Seega,

- rõhutades lühivokaali, toetub rootslane pikalt järgneval kaashäälikul: **Eggert eggert, Ragnar ranagnar, Rasmus rassmus, Strømmen strömmen, Stubb stubb**;
- kui täishäälik on pikk, on järgnev konsonant lühike (vrd eelmistega): **Egil eegil, Dagen** (leht) **daagen, Vasa** vaassa, **Öhman ööman, Ruben rüüben**;
- reegel kehtib ka 1-silbiliste sõnade/nimede puhul: **Britt britt** – **Gret greet, Sven svenn** – **Sten steen, P-d Egg egg** – **Ek eek**;
- arvestades rõhu ja vältuse ilmekat ühtsust, sobib pearõhusilpe mugandada III välte abil (erandeid vt 2.2). Seda suunist tasub siiski võtta kui hästi üldist – ülipikk hääldus ei tohiks jätta muljet, nagu hoitaks rõhusilbi kestust vägisi.

³ Siin on rootsi ja eesti keel sarnased (vrd IV: 5.2.3 saksa analoognimesid, kus lõppsilbi vokaal on tihti pikk).

⁴ Vt Elert 1979: 90. Pika vokaali puhul arvestame, et fortised /p t k s š/ (ükskõik mis lähtekeeles) muganevad eesti keelde alati geminaatselt (vt I: 2.2, vrd siin Vasa, lõigus c) Gret, Ek) – seega on nende puhul siin osutatud „lühidus“ tinglik, kuna kehtib üksnes rootsi fonoloogia raamistikus.

2.2. Tähelepanu, helilised **b, d, g!**

2.2.1. Siin on meie jaoks rootsi häälduse kõige tõsisem mugandusprobleem. Topeldada nõrku ehk leenishäälikuid – nagu nimed **Eggert, Egg, Gedda, Stubb** vms seda nõuavad – saab vaid tingimusel, et abiks on helilisuus. Meie harilik, helitu B, D või G annaks geminaadina juba tugeva: *ek(k)ert, ekk, jet(t)a, stupp* – mis mõistagi oleks häiriv moonutus (vrd nt *P Eckert, N Getta, upp!*) Geminaadist loobuda (*egert, jeda* või *eeg, stuub*) oleks küll lihtne – kuid täiesti eksitav keele suhtes!⁵

Teades hääldusliku lõtkuruumi põhimõtet (vt I: 4.2.2), on siin nõudlikuma hääldaja jaoks siiski kompromiss. Kui jätta sulg poolpikaks (II välde, kui nimes on mitu silpi) ja doseerida helilisust vaid sulu algusfaasis: *egGert, egG, jedDa, stubB* – ei põiku meie mugand originaalist kuigivõrd (vältusnõue kui esmatahtis on rahuldatud). Samas pole väljahüpe eesti häälduspildist ka liiga häiriv. Juhul, kui nimi peaks kodunema, võib helilisuus juba taanduda – üldteada kirja-pildi juures ei tekita häälduskujud *ekert, ekk, jeta, stupp* (vms, nt ABBA *apa*, Sigtuna *siktü(ü)na*) enam segadust.⁶

2.2.2. Rootsilikult ilmekas helilisuus iseloomustab niisiis ka rõhujärgseid ühendeid, nagu nimedes **Agda** *ag^gda*, **K Hablinge** *hab^blinge*, samuti *E-d Edgar, Edna, Egle, Hedvig, Magda*. Kõigis neis on rõhuvokaal lühike, mis originaalhäälduses tingib pika helilise silbilõpukonsonandi. Nii saab nime rootsi algupärast vihjamisi märku anda neidki nimesid hääldades – kui ei unusta, et põhimõtteliselt on heliline sulghäälik heas eestikeelses kõnes siiski vaid erandlik abivõte.

2.2.3. Ütleme üle, et mitmesilbilises nimes pikka helilist leenist markeerides (Agda, Hablinge, Eggert, Gedda), tasub muuta kõnetakti n-ö standardrütmi – hariliku III välte asemel sobib sel juhul II välte rõhumall (vt 2.2.1 ja 2.2.2 näidetes allajoonitud silpe).

⁵ Nõnda mугaneksid saksa või teisel juhul inglise nimed.

⁶ Ligikaudu samasugust „kodustamisprotseduuri“ inglise nimedega vt II: 2.4. Kuivõrd osutatud mugandusvõte on fakultatiivne, jäägu meie häälduskirjetes leenishäälikute täpsem laad (helilisuse määr) lahtiseks nagu enamasti mujalgi.

2.3. Nõuannet vokaalipikkuse äratundmiseks.

2.3.1. Reegel 3. Lihtkoostisega nimes on vokaal enamasti lühike, kui järgneb kaks või enam konsonandimärki või võõrtäht <x>:

- a) **Bengt, Holm** – beŋkt, holm. Samuti **Jens, Max**, P-d **Björ(c)k**, Forss forss⁷, **Harr, Rudd**, K-d **Räng** reŋg, **Torp**;
- b) mitmesilbilisi näiteid: N **Barbro**, K **Skövde** – barbru, šövde; samuti M-d **Arvid, Axel, Patrik** pat-, **Ronja, Sigge**, T(h)orsten, **Örjan**, P-d **Alsing, Larking, Palme**, K **Kalmar**.

Erandid:

- 1) konsonantide vahel on varem olnud vokaal: E-d **Berndt** bäärnt (< germ *beran* + *hart*), **Ernst** äärnst (< v-üsks *Ernust*), **Måns** moonss (< ld *Magnus*). Samuti **Fredrik** free- (< *Frederik*), K-d **Årsta** oo- (< *Åresta*), **Gävle** jee- (< *gavel* 'katuseviil'), **Halna** haa-, **Hovsta** huu-, **Kävlinge** š'jee-;
- 2) üksikjuhud mittehäälduva tähega (vana, saksapärase kirjaviisi): **Ruth** rüüt, P-d **Grahn** graan, **Nödt** nööt, **Rehn** reen, **Rodhe** ruude, **Rydh** rüü'd;
- 3) järgneb <-rd, -rl, -rn, -rs, -rt>: **Lars** laarss, **Mårten** moorten, P-d **Horn** huurn, **Nord** nuurd, **Stierna** šäärna.⁸ Samuti **Björling, Carling**, E-d **Arnold, Arne, Björn, Bärn, Karl, Verner** vää-. NB! vokaal on pikk vaid seal, kus /r/-ile liitub üksik keeletipuhäälik <d l n s t>. Muud liiki r-ühendite ees (vt ülal *Barbro, Arvid, Larking, Torp, Torsten, Örjan*) vokaal ei pikene. Lisanäiteid: **Hemgård** hemm.goord, **Husquarna** hüüs-kvaarna, **Stenport** steen.puurt.

NB üldreegli järgi!: **Bert(il)** bårt(til), **Märta** märtta, K-d **Barsebäck** barsse.bekk, **Burs** burss (Ojamaal), **Järsholm** järss-, **Karstorp**, **Kortebo** kurttebuu; nimeosistena sagedasi sõnu *fors* 'kosk', *kors* 'rist': **Forsman** forssman, K-d **Hasselfors** has-, **Korsbäck** kors.bekk.

⁷ Järjendi <rs> mugandamise kohta vt 3.19.2, märkus ²⁷

⁸ Originaalhäälduses sulaneb /r/ järgnevaga retrofleksseks häälikuks (keeletipuga tagaspidi – vt 3.10.2.a). Et eesti keeles sääraseid pole, säilitame r-i kõlamulje huvides (vrd inglise <r>-i puhul II: 3.2 märkus ¹⁵). Pikk vokaal on fonoloogiliselt tähtis, vaid mõnd tuntumat eesnime sobib harjunumas kontekstis hääldada eestipärase lühihäälikuga (kindlasti nt *Björn, Karl* kuninganimedena!). Perekonna- ja kohanimedele poolelt on hea meelde jätta mõned sõnad, mis nimedes sagedased: *bord* buurd 'laud', *fjärd* fjärd 'väin', *gård* goord 'talu', *jord* juurd 'maa', *kvärn* kvaarn 'veski', *ort* uurt 'koht', *port* puurt 'värav' (vt lisanäited ülal). Erandkorras on mõni sedaliiki sõna ka lühivokaalne (vt 3.6.1 *bort, fors, kors, kort* jms).

2.3.2. Reegel 4. Üksiku konsonandimärgi ees on vokaal harilikult pikk:

- a) **Jon, Knut, P-d Svan, Wik** – juun, knüüt, svaan, viik. Samuti **Dag, Ed, Fred, Jan, Klas, Pål** pool, **Sten, Stig, P-d Gren, Löb**. NB! Olulisemaid erandeid vt 2.3.4.2. Liitnimede kohta (Jonsson, Wikland jms) vt 2.4.1;
- b) mitmesilbilisi näiteid: *M-d Aron, K Öved* – aaron, ööved (vrd 2.3.1.b lühivokaalseid Barbro, Skövde). Samuti **Berit, Elis, Ivar, Jakob, Joakim** juuakim, **Malin (N), Olof uulof, Sigurd, K-d Blekinge, Dalarna, Falun**.

2.3.3. Pikkusreeglite kokkuvõte. Nagu äsja võrdlustes Aron – Barbro, Öved – Skövde, vastanduvad omavahel **Greta – Petter, Åse oo- – Oskar, Thore tuu- – Thorsten tors-⁹, Stålung stoo- – Stolpe, K-d Blekinge – Eckerna**. Neis vastandustes tunneme ära meile juba teiste germaani keelte kaudu tuttava lahtise/kinnise silbi üldreegli (vrd II: 3.1, IV: 3.1). Lühikonsonandiga lõppevad irdsilbid (näited 2.1.2.c ja 2.3.2.a) on selle reegli erijuhtum – kui potentsiaalselt lahtised.¹⁰

2.3.4. Tähelepanu üksiku silbilõpukonsonandi tõlgendamisel!

1. **Pika vokaaliga lühisõnu**, mis nimedes tihti korduvad: *al, ås ooss, dal, ek, en, gran, gren, grön, hus hүүss, lek, lin, löv (-löf)¹¹ lööv, näs neess, ren, stål stool, sten, stor stuur, sval, svan, tran, vik, vis*. Neis kõigis on lõppkonsonant rootsi häälde mottes lühike, ühekordne (vt märkus ⁴, vrd ka eesnimesid 2.3.2.a). Samuti näitab pikka vokaali irdsilbi lõpus olev üksik <b, d, g>: *blad, dag, ed, hög, fred, hag, hed, led, löb, röd, skog skuug, sved, vid, vig*. Liitnimede osistena on ühesilbisõnu nii nime algusosas: **Alquist aal.kvist, Edfeldt eed.felt** – lõpus: **Lagerlöf laager.lööv, Strängnäs streng.neess** – kui ka alguses ja lõpus mõlemas: **Eklöv eek.lööv, Rendahl reen.daal** (vt 2.4).
2. Erandid. Üksik konsonanditäh = **geminaat**: *blom blumm* 'õis', *bom bumm* 'poom', *dom dumm* 'kohus', *dröm drömm* 'unenägu', *hem hemm* 'kodu', *ram ramm* 'käpp', *stam stamm* 'tüvi', *ström strömm* 'vool' (vrd kohanime-sid **Bommen bummen, Strömmen**). Kõigi nende sõnadega nimedes on lühivokaal: **Blom blumm**, samuti **Blom|berg, -kvist, Drömstedt dröm-**,

⁹ Pika ja lühikese vokaali tämbrierinevuste kohta vt 3.6.1, 3.6.2.

¹⁰ Lahtisus ilmneb, kui mõnes vormis liitub üksikule lõppkonsonandile vokaal (nt *dag – dagen*).

¹¹ Vanapärastes nimedes võib silbilõpu [v] vasteks olla <-f> (vt 3.13).

Hemberg hemm-, *K*-d **Bomstad** bum-, **Ramsjö** ramšöö, **Strömsund** ström-. NB! *M*-d: **Dan** dann (< ingl), **Sven** svenn (< vanapõhja Svend).

Vahel hääldub pikana ka üksik vokaalidevaheline konsonanttäht mitmesilbilises nimes: *P* **Luterkort** lutter.kuurt, *K*-d **Kvibile** kvibbele, **Lokrume** luuk-rumme. **Emislöv** emmiss-, **Fröseke** frösseke, **Grimeton** grimme-, **Medelplana** -planna, **Tärendö** tärr-, **Romelanda** romme-.

2.4. Liitkoostis – miks on tähtis see ära tunda?

Mitmeosalises nimes säilivad üldjuhul osiste pikkussuhted. Eri häälikute pikusi ei ole võimalik leida, kui pole teada, kust läheb osiste piir.

2.4.1. Pilti ähmastab liitumiskoha konsonandikimp. Vrd: **Al|gård** aal.goord – **Alm|gård** alm-, **Mjöl|by** mjöölbüⁱ – **Möln|by** möln-, **Näs|lund** neess.lund – **Näst|lund** nest- (vt 2.3, reegliid 3 ja 4).

1. Kriitilised on siinpuhul kõik nimed, mil esiosaks mõni eeltoodud (2.3.4.1) lühisõnadest või nende sarnastest: **Hög|man**, **Ris|berg**, **Sved|bom** – höögman, riis.bär⁽ⁱ⁾g (-bär'i), sveedbum. Samuti **Kla(e)s|son** klaas-, **Röd|lund**, **Skog|lund** skuug-, **Sten|hammar**, **Sval|berg**, **Svan|holm**, **Wig|forss**. Samuti *E*-d **Ed|vin** eedvin (< v-ingl *ēad* + *wine*), **Es|björn** ees.bjö(ö)rn, **Sig|vard** siig.vard, *K*-d **Es|löv** eess-, **Ek|sjö** eekšöö, **Kram|fors**, **Ros|lagen** ruuss-laagen, **Säv|sjö** seev-, **Vis|by** viissbüⁱ (ka **Os|by**, **Ös|by**).

Ka 3 või enam konsonanditähete järjest ei tohi eksitada: **Gran|qvist**, **Ren|skiöld**, **Tran|strömer** – graan.kqvist, reen.šöld, traan-strömmer; samuti **Al|ström**, **Ek|ström**, **En|qvist**, **Här|stedt** häär-, **Wid|kvist**, *K* **Lern|bo** läärnbu. Paneme tähele, et pikkust ei tühista tüvele liituv omastavalõpp -s: **Jans|son** – jaansson, samuti **Knuts|son** knüüts-, **Påls|son** pools-, *K*-d **Dals|land** daalss-, **Eds|byn** eeds-, **Kroks|lätt** kruuks-, **Stens|by** steensbüⁱ, **Vils|hult** viilss.hult. NB! *P* **John(s)|son** juunsson. Ka 2-tähelise järjendi puhul ei tohi sedaliiki *s* eksitada: *K*-d **Mäls|åker** meelss-ooker, **Nors|älven** nuurss-elven.

2. NB erandlik lühivokaal alguspooles! (vt üksiksõnu 2.3.4.2): **Dom|gren**, **Ström|blad** – dumm.green, strömm.blaad. Samuti **Hem|strand**, **Stam|gren**, *N*-d **Gun|borg** (< v-phj *gunr* 'taplus'), **Gun|hild**, *K*-d **Got|land** (parem ee: Ojamaa), **Jön|köping** jönn-š'jööping (< v-phj *æwinn* 'püsi-'), **Lin|köping** (< Liunga Kauping). NB! **Riks|dag** riksdag (Rootsi rahvaesindus).

Veel sama tüüpi *K*-sid: **Bor|lunda**, **Dags|torp** daks.torp, **Fäl|takan** fell-, **Fol|kärna** fol-š'jäärna, **Frus|tuna** fruss-tüüna, **Grans|lund**, **Göks|holm** j-, **Hog|dal** hogg-, **Hog|stad** hokstad, **Hårs|bäck** horss.bekk, **Klags|hamn** klaks-, -torp, **Lim|hamn**, **Lin|säll**, **Lofs|dalen** lofs-, **Lud|vika** ludd-, **Löns|holt**, **Löt|torp**, **Mar|bäck**, -viken, **Vin|berg** vin-, **Vir|bo** virs-, **Ös|tuna** öss-.

2.4.2. Lahtine pikksilp + ühend järelõise algul (lühisõnad *å, bo, by, sjö, ö + blom, gren, stad, strand* vms): **Å|gren**, **Bo|ström**, **Ö|blom** – oo.green, buust-röm, ööblum. Samuti **Bro|gren** bruu-, **By|strand** büüⁱ-, **Mo|ström** muu-, **Sjö|gren** šöö-, *K*-d **Rå|sten** roo.steen, **Rö|stånga**, röö-, **Y|stad** üüⁱ-.

2.4.3. Ka järelõises võib vokaal olla pikk¹²: **Krusen|stierna**, **Mo|tala** – krüüssen-šäärna, muut-taala. Samuti **Fil|byter** -büüⁱ-, *K*-d **Eskils|tuna** -tüüna, **Sig|tuna** sig^g.tüüna¹³, **Upp|sala** -saala, **Vad|stena** vas.steena. Ka 1-silbilise järelõisega: **Åker|blad**, **Ene|roth** – ooker.blaad, eene.ruut; samuti **Alm|gren**, **Lod|brok** luud.bruuk, **Sjö|sten** šöö.steen, **Ström|blad** ström.blaad, **Väster|vik** ves-. Kuigi eesti keeles pole kaasrõhulise vokaali pikkus nii domineeriv kui pearõhulisel, tasub see ikkagi mõõdukalt välja pidada. Kohtab ju samas asendis ka lühivokaale – nt *K*-d **Gästrike** jestrike, **Göteve** jööteve, **Långsele** longsele (samuti **Åsele**, **Lycksele**, **Sorsele** sor-) – mistõttu alusetu lühihäldus esmalt toodud näidetes mõjuks moonutatvalt.

Veel *K*-näiteid: **Al|boga** aal-buuga, **Egg|vena**, **Es|tuna** ees-, **Guld|rupe** --rüpe, **Hem|fosa** hem-fuussa, **Kas|tena** kas.steena, **Lugnar|högen** lung-naru-höögen, **Löd|öse** --öösse, **Mel|lösa** --löössa, **Norr|ala** --aala. Pikk lõppsilp: **Ell|ös** el.lööss, **Fot|skäl** fuut.šeel, **Gulla|skruv** -skrüüv, **Mellan|sel**, **Sträng|näs** streng.ness.

2.4.4. Lisamärkusi järelõise pikkuse asjus

1. **NB!** Pikana häälduvad ka vokaallõpud <-å, -ö> jõgede ja saarte nimedes: **Ingarö** ingaröö, **Lidingö** liidingöö (saar), **Utö** ütütöö, **Värmdö** värm-döö, samuti kui neile järgneb määrav lõpp <-n>: **Ammerön** ammer.öön, **Gejmån** geim.oon, **Gimån** jimm.oon.

¹² Originaalis on neis nimedes liitrõhk, s.t kaks toonitippu, millest aga teine muganeb hariliku eesti kaasrõhuna (nagu liitsõnades *noormees, kõrghoone*). Hääldekirjetes märgib kaasrõhku punkt rea keskel (·) või allservas (.), viimase puhul käänname järgnevat lõppsilpi vältevaheldusega.

¹³ Traditsiooniline, kirjapilti järgiv häldus sobib ajaloolises, viikingiaja kontekstis.

2. Erandid – n-ö kulunud nimelõpud:

- a) perekonnanimede lõpp <-son> ('poeg', omaette sõnana [so:n]) on üldistunud rõhutu, lühivokaalse hääldusega: **Bengtsson** *benʒtson*, **Eriksson** *eerikʰson*;
- b) kohanimede tüüplõpud <-å, -by, -sjö, -stad, -ö> ('jõgi, küla, järv/meri, linn, saar'), kui nad on saanud osaks asulanimest: **Umeå** *üüme-o*, **Visby** *viissbü*¹, **Växjö** *veksjö*, **Ystad** *üüstad*, **Lidingö** *liidingö* (linn) – seega mitte *oo, büü, šöö, staad, öö* nagu omaette sõnana – vrd 2.4.2, ka siinsamas punkt 1). Lüheneda võivad ka määrava *n*-lõpuga järvenimed: **Storsjön** *stuuršön*;
- c) teise, rõhutuks kalduva nimepoole lõpus võib lüheneda ka konsonant. Tüüpiline on see 2-silbilistes nimedes lõpuga <-man> (omaette sõnana [man:]): **Bergman** *bär*^o*gman* (*bär'i-*), **Ekman** *eekman*, **Forsman** *forsman*. Olgu öeldud, et muis lühivokaalseis järelosistes (*-blom, -bom, -hem, -stam, -ström* – vt 2.3.4.2) on originaalis sagedamini liitrõhk ja selge topeltkonsonant. Meil sobib ka siin lihtsustada häälikupikkus kirjavaldipäraseks: **Geijerstam**, **Stålbom** – *jeierstam, stoolbum* (see on n-ö mugavusmööndus: samalaadseid nimesid on meilgi, samas võib ka rootslastel liitrõhu realiseerimine ehk vastav lõpphääliku pikkus kõikuda.) Samuti **Engström**, **Hallström**, **Lindström**, **Norrström**, **Rangström**, **Heidenstam** *hei-*, **Hellbom** *helbum*, **Söderblom**, *K-d* **Asarum** *aassarum*, **Varnhem** *vaarnhem*. NB: täishäälik neis lõppsilpides ei tohi venida!

2.5. Kokkuvõtteks. Häälikute pikkus on ülitähtis tegur nii rootsi kui eesti häälduses. Sarnane on ka see, et mõlema keele vältussüsteem haakub rõhuga. Kuna aga rootsi nimes me häälikupikkusi otse ei näe, nõuab nende järgimine palju hoolt ja vilumust – eriti kui peame silmas ka rohkeid erandeid ja paigaerisusi. Tihedamaks muutuvat maadevahelist suhtlust arvestades on aus nimeesitus siiski vaeva väärt, iseäranis kui nimel on väljavaadet jääda käibesse pikemaks ajaks.¹⁴

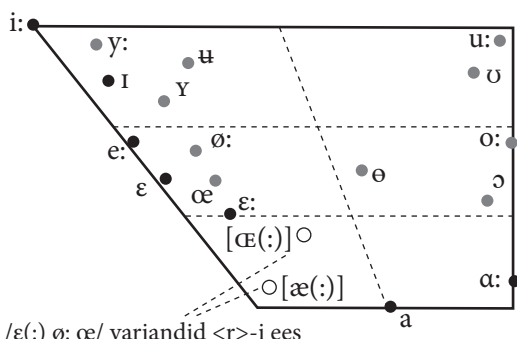
¹⁴ Siin puuduvate kriitiliste kohanimede hääldusi saab kontrollida võrgusõnastikust Sahlgren, Bergman 1979.

3. Olulisemat häälikutest

Häälduslaadi iseärasuste tõttu on rootsi foneemide seas terve hulk neid, millele eesti keel otsevastet ei paku. Mugandusvõimalusi kaaludes jälgime, et hääldus oleks are (nimi selgesti äratuntav) ka seesugustes, meie jaoks kõige tülikamates kohtades.

A. Vokaalid ja nende järjendid

3.1. Süsteem: põhiasendid suuõones (Engstrandi 1999 järgi – vrd IV: 1.1.2)

Nagu näeme, toob pikkusvahe vokaalimoodustuses asendinihkeid ja seega olulisi tämbrierisusi.¹⁵ Mõne häälikupaari puhul (pikk ja lühike <u> – vt skeemil ʏ, ɐ) arvestame seda ka muganduses. Omad erinõuded esitab järgnev <r> (sõõrid trapetsi vasakus alanurgas – vt ka märkus¹⁹).

3.2. <å> [ɔ]/[o:] = o(o):

- Wällgren, *K Långsund* – voll.green, long.sund;
- Håfström hoovström. Samuti Håkan, Mårten, *K Skåne*.

¹⁵ Alljärgnevas on pikkuserinevused rühmitatud: a) järel näited lühikese, b) järel pika vokaaliga. Selgeid tämbrierimeid näitab nummerdus. Näiteid vokaalidega, mille tõlgendamisel pole probleemi (a, i, ö), vt alapeatükis 2.

3.3. <ae, æ>

1. [ɛ(:)] = **e(e)**:
 - a) **Jaenzon** jensson;
 - b) **Andræ** andree, **Palmaer** palmeer, **Rabaeus** rabeeus, **Saether** seeter.
2. [æ:] = **ää** (kui järgneb <r>): **Staern** stäärn (vt märkus¹⁹).
3. [a.e] = **a-e** (rõhutus asendis): **Natanael** nataanael.
Erand. [a:] = **aa** (alamsaksa laenudes): **Claes** klaass, **Claesson**.

3.4. <e>

1. Üldjuhul [ɛ]/[e:] = **e(e)**: *P Kellgren* š'jell.green. Ka diftongides (vt jrgm):
2. <ei, ey> [ei] = **ei**: **Frei(j)a** (**Freya**), **Leif** – freia, leif; samuti **Einar**, *P-d Heidenstam*, **Meisner**, **Seifert**.¹⁶
3. <eu> [eθ] = **eu**: **Eugen** eušeen. Samuti **Eugenia** -eenia.
Erandid:
 - a) **Creutz** (aadlinimi) kroits, samuti **Creutzer**. NB! *P Kreuger* krüüger.
 - b) [ø:] (<r>-i ees [ɛe:]) = **öö**: **Beurling** böörling. Samuti **Breuning**, **Meurman**.
4. <er> [æ(:)] +/r/ = **ä(ä)r** (samas silbis):
 - a) *M Bert(il)*, *N-d Gertrud*, **Kerstin** – bärt(il), järtrud, š'järstin. NB *K Sverige* (< ajal. Swärghe) svärje (tõlgitamatus nimes, muidu: Roots);
 - b) **Ingegerd** inge.jäärd, **Per** päär, samuti *P-d Berwald*, **Erlandsson**, **Gerhardsson** jäär-, **Oxenstierna** oxsen-šäärna, **Werle** väärl.
5. [-] = lõpukadu (ingl/pr päritolu nimes): **Alice**, **Julie**, **Helene**, **Marie-Louise** – aliiss, šülii, heleen, mariiluiiss. Samuti **Beatrice** beeat.riss, **Caroline** -liin, **Gabrielle**, **Irene**, **Isabelle**, **Marie**, **Marianne**, **Susanne**, **Yvonne**, *M Clarence* klaarens, *P Bernadotte* (v.a Beatrice ja Clarence, on kõik siin näidatud nimed lõppsilbirõhuga).

3.5. <ie>

1. [i.e] = **ie** (silbipiiriga): *K-d Friel*, **Mariefred**, **Vien** – friel, mari(i)efreed, viien.
2. [ie] = **je** (rõhujärgses silbis): *K-d Fosie*, **Skegrie** – fuussje, šeegrje; samuti **Husie**, **Hyllie**.

¹⁶ Mõnes saksa päritolu perekonnanimes võidakse diftonge <ei, ey, eu> tõlgendada saksapäraselt (vt 3.4.3 erand a). Soomerootsi nimesdes <ei, ey> = **ei**, <eu> = **öi**: **Cedercreutz** seeder.kröits, **Mannerheim**, **Reuter** röiter, **Zweigbergk** tsveig.berk, **von Weymarn** fon-veimarn (vt Reuter 1998).

3.6. <o>

1. [ɔ] = **o** (kinnine asend üldjuhul): *K*-d **Bondsjö**, **Blomstermåla**, **Bromma** (Stockholmi eeslinn) – **bonšö**, blomstermoola, bromma, samuti *M* **Folke**, *P* **Stormare**. **NB** harva ka <rl, rs, st> **ees** (*bort, fors, kors, kort* ja tuletised): **Korsner** korssner, **Lindfors** lind.forss, *K*-d **Horla** horla, **Torshälla** torss-hella.
2. [o:] = **uu** (lahtine asend üldjuhul): **Johan**, **Thorild** – juuhan, tuu.rild, samuti **Joel**, **Jonas**, *N* **Moa** muua, **Ove**, **Roman** (ka *P*), **Tomas**, **T(h)or|björn**, **-leif**, **-vald**, *P*-d **Bok** buuk, **Cronstedt**, **Moberg**, **Skog**; *K*-d **Boden**, **Globen** (saal Stockholmis, parem: Gloobus). **NB** tihti ühendite <rd, rl, rn, rs, rt> ees (vt 2.3.1 erandid 3): **Nordenskiöld** nuurden.šöld, *K* **Torn** tuurn.
3. [o] = **u** rõhutus silbis
 - a) rõhu eel: **Brodin**, **Molander**, *K* **Bofors** – brudiin, mulander, buforss. Samuti **Forssell**, **Lovén**, **Nordén**, **Ohlin**, **Olander**, **Roslin**, **Troell**; erandiks võõrnimed: **Boëthius** boetius, *N* **Lovisa** loviissa, *K* **Foresta** foresta;
 - b) mõnes nimes ka rõhu järel: *M*-d **Eivor** eivur, **Hugo** hüügu, **Viggo** (**NB!** [ɔ]: **Olof** uulof).
4. Erandid!
 - A. [o:] = **oo** lahtisena:
 - a) hilislaenuid **Mona**, **Roger** – moona, rooger. Samuti **Carola** -roo-, **Donald**, **Monika**, **Oliver**, **Robert**, **Roland**, **Viktoria** (ent vrd Roman 3.6.2);
 - b) üksikud erandnimed (eriti *K*-d) **Solna** soolna (Stokholmi osa), samuti **Arboga** arr-booga, **Eneboga**, **Doverstorp**, **Horda**, **Lovene**; ka mõni sõnatüvi (nt *sov-*, *skov-*) oma tuletistega. **NB!** *M*-d **John** joon (ent vrd Johnsson uu-, 2.4.1.1), **Tord** toord.
 - B. [o] = **u** kinnisena! *M* **Olle** ulle, samuti *M*-d **Bosse**, **Botvid**, **Otte**, *P* **Olsson**, *K*-d **Bromma** (Skånes, vrd 3.6.1), **Jonsered** junssered, **Lomma**, **Romme**. Vrd *blom* 'õis', *bom* 'poom, valdas', *bond* 'talumees', *otta* 'hommik': **Blom|berg**, **-dahl**, **-quist**, **-stedt**, **Bond**, **Bondeson**, **Stålbom**, **Tengbom**, **Törnblom**, *K*-d **Ottenby**, **Otnaren** (**NB!** Bondsjö, Blomstermåla 3.6.1).

3.7. <u>

1. [ø]¹⁷ = **u** (kinnine silp): **Gustav, Lund** – gustav, lund. Samuti **Gunnar, P Hult**, *K*-d algusega *brun-* (< *brunn* 'kaev'): **Brun|flo** brunfluu, -skog (jms).
2. [ʉ]¹⁸ = **üü** (lahtine silp): **Brunius, Sture** – brüünius, stüüre. NB *E*-d **Julius, June, Rudolf**.
3. [Y] = **ü** (rõhuelne lahtine silp): **Crusell, Juhlin, N Lucia** – krüssell, jüliin, lüssia.

3.8. <ä>

1. [ɛ]/[ɛ:] = **e(e)**:
 - a) **Hägglund, K Växjö** – hegg.lund, vekšö. Samuti **Bäckström, K Vättern**;
 - b) *K*-d **Mälaren, Vänern** – meelaren, veenern.
2. [æ(:)] = **ä(ä)** (kui järgneb <r>)¹⁹:
 - a) *K*-d **Bärfendal, Värmland** – bärfen.daal, värm.land;
 - b) **Skärbäck, K-d Färna, Hårsfjärden** – šäär.bekk, fäärna, hors-fjäärden. Traditsioonilise erandina on *ää* ka sõnas *län* 'lään': **Bohuslän** buuhü(ü)ss.lään.

3.9. <y>

1. [Y]/[y:]²⁰ = **ü(ü')**:
 - a) *M* **Yngve üngve**. NB ka rõhutus asendis: *E*-d **Elvy elvü, Jenny jennü**;
 - b) **Nyberg, Rying** – nüüⁱ.bär⁽ⁱ⁾g (-bär'*i*), rüüⁱ-ing. Samuti *N* **Lydia**.
2. [i]/[j] = **i**:
 - a) eestirootsi nimedes: **Sviby svjibi, Söderby sööderbi**;
 - b) slaavi nimelõppudes: **Snoilsky snoilski**;
 - c) diftongides: *P*-d **Boye, Key** – boie, kei. Samuti *N* **Freya**.

¹⁷ Originaalis pingsa ümardusega keskkõrge keskvokaal, tämbrilt meie *u* ja *ö* vahepeal (*ü* varjund tühine) – vt 3.1.

¹⁸ Pingsa ümardusega vaegkõrge eesvokaal (võrreldes [y:] -ga madalam-tagapoolsem, läheneb eesti *üü*-le) – vt 3.1.

¹⁹ Asend <r>-i ees langetab järsult /ɛ/ ja /ɛ:/ moodustuskõrgust, mis sunnib seda positsiooni mugandama *ä*-na. Samamoodi mõjutab see asend ka foneemipaari /œ ø:/ moodustust. (Vt skeemil 3.1 sõõrid [œ(:)], [æ(:)]). Erinevalt grafeemidest <e, ä> ei oma <ö> puhul madalam keeleasend meie jaoks tähtsust.

²⁰ Originaal-[y:] on pikast eesti *üü*-st kõrgem ja pingsam – selgemaks eristamiseks [ʉ:] -st (3.7.2) võib püüdlikum hääldaja lisada kerge lõpu-*i*. Ka rootslastel kaldub /y:/ diftongeeruma (Ehlert: 37).

B. Konsonandid ja nende järjendid

3.10. Üldmärkusi süsteemist

3.10.1. Valitseb terav kontrast: /b d g/ on helilised, kõik ülejäänud konsonandid aga pingsad. Kes taotleb püüdlikumat kõlamuljet, peab arvestama, et tugeva ja nõrga hääliku kõrvuti sattudes helilisuus ei laiene tahapoole: nimede **Ekdal**, **Stensby** keskel on kindlalt *k*, *s* (mitte *eeg-*, *steenz-*!). Häälikul /s/ helilist vastet pole, samuti on rahvusvaheliste sõnade /ʒ/ asemel helitu /ʃ/ (meie *š* analoog: *ingenjör* inženjöö*r*). Ka /j/ hääldub originaalis pingsa hõördhäälikuna [j] (vrd IV: 4.18).

3.10.2. Erilise moodustusega, meil puuduvad häälikud on

- a) eelnevast <r>-ist mõjustatud [d], [l], [ŋ], [ʂ], [t] (nn tagaspidihäälikud ehk retrofleksid). Neid kõiki võib mugandada kirjapildi <rd, rl, rn, rs, rt> eeskujul²¹, hoolikamas häälduses sobib riigirootsi <rs>-hääldust ilmestada originaalipärase *š*-varjundiga (vt 3.19.2);
- b) hõördhäälikud [ʃ] (kirjas <sk, sj>) ja [ɛ] (<ki, tj>) – areda muganduse tagavad *š* ja *š'(j)*.

3.10.3. Vastasmõjudest. Keeletipuhäälikud /l n s t/ ei peenene: **Annika**, **Hult**, **Mats**, **Ronja** ron(n)ja, **Sebastian**, **K Helgasjö** hel(l)jašöö – hääldame harilikud, palataliseerimata *n*, *l*, *t*, *s*. Sarnastumine tahapoole (regressiivne assimilatsioon) lubab lihtsustada nina- ja sisihäälikute hääldamist: **Renberg** reen.bär^(o)g (reembär'i)²², **K-d Gissjön** jiššön, **Grossjön** groššön, **Hässjö** heššöö, **Nässjö** neššöö; mõnel juhul võib järgnevasse *s*-i või *š*-sse sulaneda ka *t* või *d*: **K-d Järkvitsle** jäärkvissle, **Ödskölt** öš.šölt (vt 3.12.2.b).

3.11. <c>

1. [k] = **k** (üldjuhul): **Carola**, **Clas** – karoola (kaa-), klaass.
2. [s] = **ss** (<æ, e, i, ä, ö, y> ees): **Cecilia** – sessiilia.²³ Samuti **Cederström**, **Felicia** -lii-.
3. <ch> [k] = **k**: **Joachim**, **Michael** – juuakim, miikael (-kel). Samuti **Richard**, **Zachrisson** sa-.

²¹ Otse kirjapilti järgib siin soomerootsi hääldus.

²² Eesti hääldustava säärast sarnastumist ei soosi, kuid püüdlikumas kontekstis võib seda möönda. Palatalisatsiooni asjus vt erandvõimalust mugandada lõppe <-rg, -lg> jälgendava peenendusega, korvates niiviisi meile sobimatut [j]-i (erimärkus 3.14.2.b).

²³ Algasasendi s topeldamist ei vaja, vrd ka 3.20.1.

4. <sch>

- a) [sk] = sk: **Aschim, Schroderus** – askim, skrudeerus;
- b) [ʃ] = š (nimed vanas, saksapärase kirjaviisi): **Sch(i)öld, Schyman** – šöld, šüüⁱman; samuti **Schröder, Schultén** -teen.

3.12. <d>

1. [d] = d (üldjuhul): **Doris, Degerhamn** – dooris, de(e)gerhamn.
2. [-] (jäeb häaldumatuks):
 - a) <dj> [j] = j (~ i): **Djurberg, K Finnerödja** – jüür.bär^og (-bär'i), finneröia;
 - b) <ds> [s] = ss, <dsj> [ʃ] = š (juhuti): **Hufvudstadsbladet** (leht), K-d **Bondsjö, Vadstena** – hüüvudsta(a)ss-blaadet, bonšö, vass-teenä. Samuti K-d **Sundsvall sunⁿss.vall, Edskön esk.öön, Edsleskog essle**. skuug. NB d hoopis tugevneb s-i mõjul: **Alfredsson** alfrets^son, K **Edsbyn** eetsbüⁿ;
 - c) <-nd, -V + d> (d on parem säilitada): M **Eyvind** ei.vind, K **Ystad** üüⁱs-tad, K-d **Flottsund, Halmstad** (jms). Alghäaldus võib kõikuda, meil aitab säiliv lõpu-d nime ära tunda käänamisel.

3.13. <f> [v] = v (sõnalõpus): M **Elof, P Lagerlöf, K Gagnäf** – eelov, laager. lööv, gangnev; samuti **Gustaf, Ekelöf**. Nii ka vana kirjaviisi <fv, fw>: **Alfvén** alveen, **Löfvén, Bjelfvenstam, Elfvengren, Elfving, Silfverberg, Svarfvar** svarvar, **Svinhufvud** sviinhüüvud, **Öfverman** ööver-. Muidu [f] = f: **Fors, M Staffan** – forss, staffan.

3.14. <g>

1. [g] = g (üldjuhul): M-d **Åge, Stig, N Gudrun** – ooge, stiig, güüdrun; samuti M-d **Helge, Jörgen, Tage, P-d Fagerlund, Helgesson, Alvtegen**. Eestipäraselt häaldame g ka järjendit <-ng> [ŋ] mugandades: M **Inge** inge. NB! Sobib säilitada lõpujärjendis <-lg, -rg> originaali pingsa [j] asemel (vt erimärkus 3.14.2.b).
2. [j] = j
 - a) rõhusilbi algul <i, e, ä, ö, y> ees: **Gertrud, M Gillis** – järtrud, ^jilliss²⁴. Samuti **Gösta, Geijer, Gyllensten, K-d Gävle** jee-, **Göteborg** jööte. borg (matkivalt jötebor'i); NB erand K **Gejmån** geim.oon (< saami, hüdrojaam P-Rootsis)!

²⁴ Järjendit *ji* kui eesti häalduslaadiga sobimatut markeerime, kui vaja, kergelt.

- b) <lg, rg>-lõpuliste sõnade/nimede (*helg, älg, berg* jm) tuletistes: *P Berger, K Algö* – bärrijer, alljöö; samuti *Sergel* särjel, *K-d Helgasjö* helljašöö, *Horga* horja, *Stigberget* stiig-bärjet. NB liitkoostis: *Borglunda* borri·junda, *Mälglåsen* mell·joossen.

Erimärkus: Lõpphääliku pingsuse tõttu jääb eestlasele võimatuks lõpu-[lj], -[lj] nimedes nagu **Berg, Borg, Helg, Älg**. Nende suupärastamiseks on kaks teed: 1) kõlamuljet matkiv asendus [j] = i: bär^är'i, bo^or'i, hell^oi, ell^oi (lahtiseks jääb, kas ka toetava, kuid asendilt mitte-eestiliku peenendusega?) 2) kirjas nähtuva g säilitamine: bär^og, bor^og, hel^og, el^og. Eesti keeles hääldajale sobib teine lahendus enam, kuna on süsteemses vaates järjekindlam.²⁵ Piisava vihje alghäälduse poole (vajaduse korral) lubab teha sulgudes olev peenendus, sedapuhku juba kooskõlas meie asendireegli (otse rõhu järel). *M Georg* mugandame samal alusel: jeeor^og (vrd saksa IV: 4.16.4a);

- c) [j] = i (harva otse rõhutipu järel): *K-d Blägda, Trögd* – bleida, tröid (ka mõned sõnad: *säga* [sej:a] 'ütlemä, käskiv vorm säg! [sej:], asesõna sihitav kääne *mig* 'mind, *dig* 'sind, *sig* '(teda) ennast' – seija, mei, dei, sei.
3. <gn> [ɲn] = **ɲgn** (vokaali järel): **Agne, Magnus** – aɲgne, maɲgnus. Samuti **Agneta** -neeta, **Ragnar, Signe, K Flogned, P Flognman** floɲ(g)man (siin taandab sarnastumisreegel *n*-i koguni).
4. <gj> [j] = j (g-d ei hääldata): **Gjerdman** jäardman.

3.15. <h>

1. [h] = **h** (algusasendis vokaali ees): **Hamarskjöld, Ot|hem** – hammar. šöld, uut.hemm.
2. [-] jääb hääldamata
- a) algusjärjendis <hj> [j] = j: **Hjort, Hjärne** – juurt, järne; samuti **Hjalmar, N Hjördis** jöö-, *P-d Hjelde, Söderhjelm, K-d Hjo juu, Hjärup*;

²⁵ Selle lahendi fonoloogiline eelis: *r* järgib lühivokaali järgse konsonandi pikkusnõuet (vt 2.1.2), ilma häiriva tõrketa silbirriimi häälikute pikkusjaotuses (vrd *r'* ja *ll* eelnevais variantides, samuti alghäälduses lisanevat vokaalipikendust, korvamaks tülikust hõördhäälikuühendi [lj] pikana hoidmisel), lisavõiduks on ehe kirjpildipärasus. Seni on ÖS-i traditsioon (Aaviku autoriteedi ilmse mõju all) tõlgendanud lõpu <rg> kirjpildipärasust lugemist kui „lihtsustavat“. Tegemist on sisseharjunud (Aavikul soome eeskujul) eelarvamusega, fonoloogilist alust seda lugemisviisi tõrjuda ei ole. Soomepäraselt ilma peenenduseta sobib *i*-lõpuline mugandus soomerootsi nimedes, nt **Berglund** bäri.lund, **Almberg** almbäri.

- b) vokaali järel: **Ahlin, Ehrenstrahl** – aliin, äären.straal.Samuti **Grahn, Johnson juu-, Juhlin jü-, Rehn, Röhss rööss, Öhrwall, Sahlin, Wiehe viie, K Dohnafors du(u)naforss, NB E Johnny jonni** (ka -nü);
- c) konsonandi järel: **Arrhenius, Bladh, Livh** – arreenjus, blaad, liiv. Samuti **Eneroth** -ruut, **Rodhe** ruude, **Sunnegårdh, Winbergh** (ent vrd 3.15.1 liitkoostise puhul: Ot|hem!)

3.16. <j>

1. [j] = j (silbi algul): **Anja, Jens** – anja, jenss.
2. [j:] = i (silbipiiril ja -lõpus): **Freja, M Kaj, K Köja** – freia, kai, š'jöia (NB lühivokaaliga!).
3. [fj] = š (prantsuse laenudes): **Julie** šülii, **Filmjournalen** filmšur-naalen (ajakiri).

3.17. <k> + <i, j, e, ä, ö, y> [ε]²⁶ = š'(j): **M Kjell, K-d Lysekil, Vankiva** – š'jell, lüü'sse.š'iil, **van(n)š'iiva**; samuti *P*-d **Kjellgren, Kylberg** š'jüü'l-.

Erand: **K Kiruna** kiiruna (< saami Giron).

3.18. <l> [j] = j: **Ljungström, K-d Ljugarn, Ljusfall** – jungström, jüü.gaarn, jüü.s.fall, samuti **Ljungby**. Tähelepanu liitkoostisega: **K Hålsljunga** hol'ss-junga.

3.19. <r> (probleemne mõnes konsonandijärjendis)

1. <rl + C> [l] = l: vrd **Karl** kaarl – kuid r-i mugavalt vahele jättes: **Karlsson** kaalsson, **Karlskoga** kaalskuuga, samuti **Carlquist, Carlskiöld** -šöld.
2. <rs> [s] = rs (-rš)²⁷: **Anders, P Persbrandt** – anderss, päärs.brant.

3.20. <s>

1. [s] = ss (helilises ümbruses): **Celsius, Vasaloppet** – selssjus, vaassalopet; samuti **Elsa, Lisa, Martinson, Rasmus**. Algusasendis sobib lühi-s: **M Sören söören** (vrd ka 3.11.2, 3.21).

²⁶ Riigirootsis ülipehme, alveopalataalne susihäälik (vt I: 2.3.3), meenutab vene *u*-d. Hääduskoht võib murdeti kõikuda (Löuna-ja Edela-Rootsis tagapoolsem – Ehlert: 50). Eestis on seni soovitatud soomerootsipärase afrikaadina *tš* (Aavik 1933, ÖS 1960 jj), sellega võrreldes ei ole siin pakutav riigirootsi eeskujuga mitte kuidagi tülikam.

²⁷ Retrofleksne originaalhäälik riigirootsi variandis meenutab vene *u*-d. Sellekohast, meie jaoks foneetiliselt lähimat *rš*-lahendust võib riigirootsi nimedes julgesti soovitada, kuid süsteemses vaates (vrd 3.10.2.a) ei ole viga ka lihtsam, kirjapildipärane mugandus (NB: soomerootsi nimedes on viimane ainuõige!) Siinsete häädusnäidete kursiiv-s on seega teadlikule lugejale vabaks tõlgendamiseks – mõistliku lõtkuarvestusega. Igal juhul hoolitseme et säiliks eelnev *r*.

2. <sj, sk (+ e, i, j, ä, ö, γ), stj (sti)> [ʃ]²⁸ = š: **Sjöberg, Skytte, Stjärngård** – šöö.bär^(o)g (-bär'i), šütte, šäärn.goord (NB mitte šj!). Samuti **Adelsköld**, K-d **Askim** aššim, **Fiskja** fišša, **Kristianstad** krišanstad, **Skänninge** še-, **Väskinge** vešš-. NB K-d **Växjö** vekšö (< sjö), aga **Edskjön** esk.öön!

3.21. <z> [s] = ss: **Jonzon, Zorn** – juunsson, suurn, samuti **Zetterström**. Saksa päritolu nimesdes erandlikult ka [ts] = ts: **Zweigbergk** tsveig.berk (kirj Helene von Z.).

3.22. <-tio-> [-tʃu] ~ [-tʃu:] = t^hšu(u)²⁹ (ladina päritolu sõnades, neist koosnevais nimesdes): *nation, national* – nat^hšuun, nat^hšunaal. **Nationalteatern** (rock-grupp) nat^hšunaalteatern.

3.23. <tj> [ε] = š'(j): K **Tjällmo** š'jellmu (vt ka 3.17).

3.24. <w> [v] = v: **Braw, von Sydow** – braav, fon-süüdov; samuti **Beskow, Zelmerlöv, Wahlgren**.

4. Rõhust

Nagu germaani keeltes üldiselt, on rõhk tüve esisilbil. Nõnda enamikus algapärastes nimesdes: **Bertil, Elin ee-**, **Göran, Hillevi**, samuti mitmetes juba kodunenutes: **Alex aa-**, **Johan juu-** jm. Algussilbist kaugemal on rõhk enamasti nimes, mis ei ole kodumaist päritolu. Erivaatlust nõuab hulk tagapoolse rõhuga liitkohanimesid.

4.1. Eesnimed

4.1.1. Üldtuntud nimesid rõhutab rootslane enamasti nagu meie: **Alexander, Emanuel** -maa-, **Johannes, Sebastian** -bas-, **Anita** -nii-, **Elisabet, Irene**³⁰, **Johanna, Margareta, Maria** (jms). NB naisenimed lõppudega -eena, -iina, -iika: **Kat(a)rina, Kristina, Malena, Ulrika**.

²⁸ Kaha-ahtusega helitu retrofleksi: õõnes keeleselg läheneb suulaele nii esi- ja tagaosa kui ka külgedega, andes müratämbris otsekui [ʃ] ja [x] segu. Mugandame hariliku pinguldamata š-ga, teadlikult vältides inglise [ʃ]-tämbrit (pehmjas palataalvarjund looks segunemisohu <ki, tj>-hääldustega)!

²⁹ Originaalhäälik on retrofleksne, tumejas – muganduses lisatav kerge h hoiab ära soovimatu peenenemise.

³⁰ Sedaliiki nimesdes (Marie, Susanne jms) meenutame veel kord lõppvokaali kadu (vt 3.4.5).

4.1.2. Veaohklikud on kreeka-ladina lõpud -EAS, -IAS, N-des -EA, -IA: **Andrea, Andreas, Zacharias** – andreea(s), sakariias, samuti **Elias, Linnea, Lucia** lüs-, **Mattias, Tobias**. Sama rõhumall on ärinimel **IKEA** ikeea. **NB!** **Esaias** essaias, **Natanael** -taa-.

Mõni, meile vene vahendusel tuttav nimi võib üllatada esisilbirõhuga: **Boris** booris, **Ivan** iivan, **Roman** ruuman.

4.2. Perekonnanimed

4.2.1. Rootslastel tüüpilistest nimelõppudest on rõhulised:

- a) ladinapärased -(A)EUS, -ELIUS, -INIUS, -ORIOUS jms: **Bygdéus, Sutorius** – bürgerdeus, sutorjus; samuti **Carelius, Domnérus, Rabaeus** -bee-, **Stagnelius**; NB **Boëthius** boeetjus;
- b) -ELL: **Cornell, Wersäll** – kurnell, värssell; samuti **Agrell, Sandell, Wixell**. NB! ka **Nobel** nobell (mitte *-beel*, ja eriti mitte *noobel!*). Erand: **Mankell** mankel (saksa p-o muusikute ja kunstnike suguvõsa);
- c) -ÉN, -IN: **Ahlin, Franzén** – aliin, fransseen; samuti **Aulin, Björlin, Edin, Ferlin, Lidén, Lundén**,³¹ **Roslin** russ-, **Ruin** rü-, **Sandén, Sandin, Thulin** tü-, **Wählin** vo-, 3-silbilisi: **Levertin, Sundelin**;
- d) -ÉR: **Arnér, Tegnér** – arneer, teņgneer
- e) -ANDER: **Kjellvander, Wallander** – š'jelvander, vallander; samuti **Elmänder, Erlander, Lyander, Selander, Wieslander** vi(i)ss-.

4.2.2. Tuntumaid muulasnimega rootslasi: kunstnikud **Aguéli** ageeli, **Milles** -less, laulja **Mattei** -teei, poliitik **de Mistura** de-mistuura.

4.2.3. Kui alghäälduses viskub pikema nime teises pooles kõnetoon üles, jõhutub see liitrõhust. Et eestlane on harjunud toonitippe tajuma pearõhu vahendina, võib nii jääda mulje, nagu nõuaks lõpurõhku ka mõni täitsa üldharilik nimi: **Bäckström, Ekelöf, Lindberg, Stenhammar** ... Foneetiline matkimine paraku jälle eksitab. Nagu oleme rääkinud: intonatsiooniehtsus võõrnimes järgimisele ei kuulu – tegelik pearõhk, mida arvestame, on normipäraselt ees: **bekström, eeke.lööv, lind.bär**^(l)*g* (-bär'i), **steen-hammar**. Küll on erandlik lõpurõhk juurdunud õige paljudes kohanimes.

³¹ Lõppudel <-én, -ér> on rõhk harilikult ka tähistatud, ka võib rõhumärk olla mõnel muul siin näidatud lõpul.

4.3. Kohanimed

4.3.1. Ülekaalukalt valitseb ka siin esisilbirõhk: **Kapellskär** kappel.šäär, **Ramlösa** ramm-löössa, samuti **Eskilstuna**, **Kungsbacka**, **Marstrand** jne.

4.3.2. Olulisemaid nimesid tagapoolse rõhuga: **Borås** burooss, **Kristianstad** krišanstad, **Mariestad** mari(i)estaad, **Sollefteå** sollefteo (samuti **Skellefteå** še-), **Söderhamn** sö(ö)derhamn, **Södertälje** sö(ö)dertelje, **Trelleborg** trelle.bor^(l)g (-bor'i), **Västerås** vesteroooss, **Örebro** ö(ö)rebruu.³²

Väiksemaid kohti: **Botkyrka** bu(u)t-š'jürka, **Byxelkrok** -kruuk, **Filborna** -boorna, **Hudiksvall** -vall, **Hyltebruk** -brüük, **Kristianopel** -oopel, **Maglehem** -hemm, **Millegarne** -gaarne, **Mommehål** mummehool, **Rommeled** rummeheed, **Rödaled** -leed, **Rydöbruk** -brüük, **Smålandsstenar** -steenar, **Södertuna** -tüüna, **Talavid** -viid, **Torskors** turskorss, **Utbynäs** -ness, **Vackerslätt** -lett, **Vermanshult** -hult, **Vitemölla** -mölla, **Väddöbacka** -bakka, **Väröbacka**, **Västerbitterna** -bit-, **Ölgehult** -hult.

4.3.3. Löppformante, mis enamasti on pearõhulised (üksikuid erandeid vt NB järelt sulgudest):

- BORG: **Karlsborg** ka(a)lsbor^(l)g (-bor'i), **Helsingborg**, **Vänernborg** (NB! **Ödeborg** ööde-);
- BRO: **Dösjebro** döšebruu, **Brömsebro**, **Fellingsbro**, **Landsbro**, **Norsbro** nu(u)rs-, **Torsebro** torsse-, **Älandsbro** (NB! **Nybro** nüüⁱ-³³, **Vansbro** vans-);
- FRED: **Mariefred** mari(i)efreed, **Hultsfred**;
- HAMMAR: **Surahammar** sü(ü)rahammar, **Norrahammar**, **Ydrehammar**;
- HAMN: **Kappelshamn** kapelshamn, **Degerhamn**, **Klintehamn**, **Kristinehamn**, **Nynäshamn**, **Oskarshamn**, **Ronehamn** (NB! **Karlshamn** kaalss-, **Klagshamn** klaks-, **Limhamn** limm-);
- HOLM: **Djursholm** jürssholm, **Boxholm**, **Laholm**, **Moholm** mu(u)-, **Tidaholm**, **Vaholm**, **Ängelholm**, **Örsholm**;
- KVARN: **Brändekvarn** brendekvaarn, **Nävekvarn** ne(e)ve-, **Nykvarn** nü(ü)ⁱ-;

³² P. Päll (2005: 125) mõnab võõrnimedel nn „vankuva pearõhu“ võimalust (H. Saari termin rõhu kohta, mis kaldub liikuma ette, vt 1993: 14), kuid üksnes tuntumate puhul – meid huvitavatest mahuks selle alla ilmselt Göteborg (3.14.2).

³³ Lõpurõhk loetakse siin vananenuks (Sahlgren 1979).

- SUND: **Stjärnsund** šä(ä)rnsund, **Ekolsund** e(e)kol-, **Havstensund**, **Kvicksund**, **Nysund** nü(ü)ⁱ, **Oxelösund** okselö-, **Stenungsund**, **Stocksund**, **Östersund** (NB! **Flottsund** -flott-, **Grundsund**, **Strömsund** ström-, **Stugsund** stüüg-);
- TÄLJE: **Norrtälje** norttelje, **Södertälje**;
- VIK: **Örnsköldsvik** örnšöltsviik, **Katthammarsvik**, **Påskallavik**. (NB! **Ramvik** raam- < *ram* 'ääris').

4.3.4. Lahknevat rōhku kohtame lõppudega <-ås, -berg, -dal, -fors> (vastavalt 'voor, mägi, org, kosk') ning eestäienditega <**Väster-**, **Öster-**> ('lääne-, ida-'). Näiteid:

- ås – Algusrōhk: **Ramsås** ramss-, **Söderås**, **Tårsås** torss-, **Tranås** traan-, **Vanås** vann-, **Vårsås** värss-. Tagarōhk: **Borås** (4.3.2), **Mönsterås**, **Västboås**;
- berg – Algusrōhk: **Bökeberg** bööke-, **Näsberg** nees-, **Omberg** om-, **Striberg**, **Stynsberg** stüü'ns-, **Tumleberg**, **Tällberg**, **Varberg**, **Vänsberg** veens-. Tagarōhk: **Killeberg** š'ille.bär^og (-bär'i), **Laduberg** la(a)-, **Lindesberg**, **Lorensberg** lo(o)-, **Sundbyberg** sun(d)büⁱ-, **Taberg** ta(a)-, **Uttersberg**;
- dal – Algusrōhk: **Hammerdal**, **Hogdal** hog^s-, **Ytterhogdal** ütter-hog^sdaal. Tagarōhk: **Ljusnedal** jüssnedaal, **Almedal**, **Grevendal**, **Tunadal** tü(ü)na-.
- fors – Algusrōhk: **Axelfors**, **Degerfors**, **Hackefors**, **Hasselfors**, **Hofors** huu-, **Tannefors**. Tagarōhk: **Gyllenfors** jüllenforss, **Billingsfors**, **Bodafors** bu(u)-, **Enefors**, **Hultafors**, **Hörnefors**, **Lottefors**, **Strömsfors**, **Söderfors**.
- Väster-, Öster- – Algusrōhk: **Väster|plana** vester-planna, **-ljung**, **-städe**, **Öster|garn** öster.gaarn, **-port** -purt, **-tibble**, **-vallskog** --valsku(u)g. Tagarōhk: **Väster|bitterna** vesterbitterna, **-brunn**, **-färnebo** -fäärnebu, **-haninge** -hanninge, **Öster|värn** österväärn, **-bitterna**, **-färnebo**, **-haninge** -nn-, **-len** -leen.

Sellest rühmast ei ole mõistlik eksida nende nimede rōhuga, mida jääme kasutama püsivamalt.

VII. LÄTI KEEL

1. Häälenduslaad ja kiri

1.1. Häälenduslaad. Dünaamilis-rütmilisi ühisjooni soome keelega (vrd IV: 1): rõhk valdavalt esisilbil,¹ pikad vokaalid ka rõhututes silpides. Kahe vokaali-pikkuse mäng häälestab pikksilbid ühtlaseks, rõhutu lühivokaal tihti kaob. Nõgusa keeleseljaga [ɬ] ja diftongid [iɛ], [uə] viitavad tagapoolsele, laiale põhihoiakule. Peale hariliku *e* on süsteemis nn „lai *e*“ ehk [æ] – sarnane meie *ä*-ga.

Laiast põhiseisust lahkneb järsult eesmine artikuleerimisvöönd, kus sünnivad palataalkonsonandid (2.3) ja „teravad“, meie *s*-ist eespoolsemad [s], [z], [ts], [dz]. Konsonantide väheldast pingsust korvab ilmekas helilisuusvastandus: leeniseid /b d ʝ g z ʒ dz dʒ/ saadab häälepaelte võnkeasend – fortiste /p t c k s ʃ ts ʧ/ selgust seevastu toetab geminatsioon² (tugevad häälikud on pikalt välja peetud).

Omapärane laadirõhunähtus (toimelt küll kitsama mõjuga kui meie välted) on nn intonatsioonid – kolm erinevat rõhukäiku pikksilpidel lubavad mõnel juhul eristada tähendusi (vrd leedu VIII: 1).

1.2. Kiri rajaneb ladina kirja nn slaavi erimil³: <c> = /ts/ (ei sõltu naaber-vokaalist) ja <z> = /z/ (mitte saksa-itaalia /ts/). Ülahaagiga saavad tähed *c*, *s*, *z* palataalse ehk „susihääliku“ väärtuse: <š> = /ʃ/, <ž> = /ʒ/, <dž> = /dʒ/, <č> = /tʃ/. Nii vastanduvad: **Cimze** tsimze – **Čipēns** tšipä^änss, **Apsītis** ap-siitis – **Repše** repše, **Zigmas** zigmas – **Žīgurs** žiigurss, **Endzelins** endze.liinss – **Edžus** edžus.

¹ Erandi kohta võõrpäritolu nimedes vt 2.6.

² Eriti ilmekas lühivokaalses naabruses (MLLVG: 39). Tüübilt sarnane on geminaatus soome-rootsis (vt V: märkus¹⁰, vrd ka leedu VIII: 1). Sümbolid /ʝ c/ ülaltoodud häälikurühmades (vt kummaski kolmas) märgivad palataalseid sulghäälikuid, läti kirjapildis vastavalt <Ģ/ġ, Ķ/ķ>.

³ Üldistus on tinglik, kuna üleni sama tähistust rakendab vaid osa slaavi keeli (suurematest tšehhi, slovaki, sloveeni). Vanem, 1919. a reformini kehtinud kirjaviis erines susihäälikute, samuti vokaalipikkuste märkimises.

Pikka vokaali tähistab ülakriips ehk *makron*: <ā, ē, ī, ū> loetakse nagu meie *aa, ee ~ ää, ii, uu*: **Ābelīte** aabe-liite, **Jēkarpils** jääkap.pilss, **Rēzekne** reezekne, **Rūmnieks** ruum.nieks (nagu näeme, jääb kirjas peidetuks [e] ja [æ] erinev hääldamine). Palataale ehk kõvasuulaehäälilised märgib *sedii* (ala- või ülakoma): tähed <Ġ/ġ, Ķ/ķ, Ļ/ļ, Ņ/ņ>. Võõrnimede kirjapilt mugandatakse valdavalt läti-päraseks: Perts (< Pärt), Švarcs, Milēnbahs (< sks Schwarz, Mühlenbach) – kui nimekandja ise pole lätlane, on meil õigem jääda neil puhkudel algupärase nimekuju juurde.

2. Hääldusseigid, mis vajavad tähelepanu

2.1. <o> [uo] = **uo**: **Code, Ogre, Poruks** – tsuode, uogre, puoruks. Samuti **Sloka, Kokle, Robežnieks, Roze**. Fonoloogiliselt on tegemist pika häälikuga, seega on asendamine lühi-*o*-ga (*tsode, ogre, sloka*) eriti moonutav. Diftongi säilitame ka kaasrõhusilbis: **Pāvilosta, Vildoga, Ozols** – paavil-uosta, vild-uoga, uo.zuolss (vrd 2.5.2). Lühi-*o* sobib, kui hääldus jääb rõhutusse silpi: **Aloja, Sipolnieks** – al^ooja, siip^ool.nieks. Püüe hoida seal vokaalipikkust ja diftongi piinliku hoolega kisub jäljendama originaalaksenti, mõõdukaks lätipärasuseks piisab ka ülikergest “*o*-varjundist.

Erandid: <o> [o] = **o** hilistes laennimedes: **Ilona, Oskars, Roberts, Romāns, Rūdolf, P Bordāns** *borda*^anss (poliitik Jānis B.), **K Kolka** *kolka* (Liivi rannas).⁴

2.2. Millal <e> [æ] = ä

Nn „laiana“, meie *ä* moodi hääldub <e>, kui on täidetud kaks tingimust: 1) järgsilp on /a o u æ/-ga (puhuti vaid ajaloolis-grammatiliselt): **Jēkabs** jääkaps, **Tērauds** tää.rauts, **K-d Engure** ängure, **Jelgava** jälgava, **Ventspils** vānts.pilss (jõenimest **Venta**) ja 2) vahetult ei järgne palataalitähiti <ġ, ķ, ļ, ņ> (vt 2.3), susihäälikutähiti <č, dž, š, ž> ega tähte <j> või selle ühendeid (bj, mj vms) – nimetatud kolme rühma kaashäälikutega kaasneb kõrge keeleasend, mis [æ] hääldamise välistab. Vrd *e*-ga: **Bērziņš** beerzin’š’, **Egle** egle, **Pēteris** peeteris (järgnevais silpides /i e/) või **Ķešāns** tješā^anss, **Mežarauks** meža.rauks, **Vējonis** veej^oonis (2. silbis on küll <a, o>, kuid vahetult järgneb <š ž j>!). Ka

⁴ Erandlikke, liivi, latgali või saksa taustaga kohanimedid vt 3.3.

on e laennimedes: **Edgars, Ella, Elza, Meta, Zelma, Zenta, Tekla, Velga, Velta, Vera**.⁵

ä (~ ää) on lõppjärjendis <-ēns> (seda ei väära ka mitmuse lõpu-*i* mõnes kohanimes, nt **Brocēni** bruotsääni), tüves *ezer-* 'järv', nt *P Ezera* äzāra, ning sagedastes liitnimeosistes *meln-* 'must', *vec-* 'vana': **Melngailis** mālmgailis, *K Vecpiebalga* vātspiebalga.

2.3. Palataalid: Ģ/ģ [j] = d'(j), Ķ/ķ [c] = t'(j), Ļ/ļ [l] = l'(j), Ņ/ņ [n] = n'(j)

Ülipehme tämbriga häälikurühm, keeleselja tõusuga vastu kõvasuulage (vt I: 2.3). Kuna eesti keeles neid häälikuid ei ole, tuleb appi palatalisatsioon: **Zaļkalns, Kļavis** – *za'l.kalnss, kl'javis* ([l] = l'); **Koņi, Bruņeniēks** – *kuon'ji, brun'je*. niēks ([n] = n'); **Uģis, Drēģeris** – *ud'is, dreed'jeris* ([j] = d'); **Zaķis, Ķemeri** – *zat'tis, t'jemeri* ([c] = t'). NB! palataalsulghäälikute vasteiks ei sobi *g, k*.

Võimaluse korral (vt iga nimepaari teist liiget) tugevdame palataalsusmuljet palataliseeriva *j*-iga. Nii ka **Reņģe, Viķe** – *ren'd'je, viit'je*, samuti **-ņa**-lõpp naiste perekonnanimedes: **Dārziņa, Kļaviņa, Liepiņa**. On positsioone, kus eesti keel peenendust ei soosi, nt sõnaalgus: **Ģirts, Ķegums, Ķimele**, või rõhu vahetust mõjualast välja jääv: **Margēris, Smilģis, Preiļi** – lisatav siirde-*j* võimaldab siin palataalkõla selgelt välja tuua: *d'jirts, t'jægums, t'jimele, mard'jeris, smil'd'jis, preil'ji*. Olgugi see võte puhuti piiripealne (ka *ji* on meie hääldusele võõras!), võib seda nõudlikumas olukorras vaja minna, et ei ähmastuks erinevused nagu **Dīriķis** – **Lācītis, Sproģis** – **Uldis, Priekuļi** – **Indulis** jms.

Järjendites <-ņš> ja <šķ> tuleb kergelt peenendada ka ⁶: **Dārziņš** *daarzin'š*, **Liepiņš** *liepin'š*, **Ikšķile** *ikš't'jile*, **Šķēle** *š't'jeele*. Tähelepanu naiste perekonnanimedega: lõpu **-ņa** kõrval on võimalik ka **-na** – ühel puhul on meessoovormis <-iņš> (Liepiņš – Liepiņa), teisel puhul <-ns> (Endzelīns – Endzelīna).

Harilik, mittepalataalne konsonant *i* ees ei peenene: **Atis, Guntis, Kalniņš, Kuldīga, Mednis, Tālivaldis, Talsi, Uldis, Valmiera** (mitte *n', t', l', d'* – vt ka I: 2.3 ja vrd leedu nimedega VIII: 3.2).

⁵ Laua 1969: 128.

⁶ Lāti [j] ongi meie š-st veidi eespoolsem ja „pehmem“, siin moodustab ta naaberpalataaliga ühtse hääldusterviku.

2.4. Häälikutete tugevusest ja helilisusest

2.4.1. <s> = ss: *Asars, Ansis, Cēsis, Cesvaine* – *assarss, anssis, tseessis, tsäss-vaine*. Silbipiiril helilises naabruses moodustub läti *s* niisiis „tugevana“ ehk topelt. *Sõnalõpus* säilitame tugeva *s*-i, kui eelneb kõlahäälikutäht <j, l, n, m, r, v>: *Alunāns, Dziļums, Egils, Gunārs, Harijs, Klāvs* – *alu-naanss, dziļjumss, egilss, guna^arss h^hariⁱss, kla^awss*. Üksik lõpu-*s* sobib mugandada lühikesena: *Jānis, Varis, Indulis*. Käänates valime vastavalt tüvehääliku: kas *-i* (alunaansi) või *-e* (jaanise, indulise).

2.4.2. <h> [x/ç] = hh: *Johansons, Rihards* – *joh^hanssonss, ri^hharts*. Tähte kohtab üksnes võõrnimesed. Ka algusasendi <H-> on läti häälduses „tugev“ [x]: *Heinrihs h^hein.rihs*.

2.4.3. <v> [v] = w (~u) (konsonandi ees): *Daugavpils, Degļavs, Klāvs* – *dau-gawp.pilss, dāgławss, kla^awss*. Samuti *Anšlavs, Dzielavs, Tālavs*. Seega hääldame siin <v> nagu *u* sõnas *kauss* (mitte *f!*).

2.4.4. Sarnastumised. Konsonantühendis kandub leenisele üle järgneva fortise tugevus: *Aizpute* *aispute* (*z > s*), *Piebalgs* *pie.balks* (*g > k*). Niisamuti vastupidi: *Apsedēls* *apsez.dāāls* (*s > z*). Hääldus lihtsustub perekonnanimede lõppudes <-čs, -šs, -žs>: *Klušš klušš, Mežs mešš, Urbanovičs urbanoovitš*.

2.5. Soovitusi välte ja pikkusmuganduse asjus

2.5.1. Hoolikat tähelepanu vajavad pikkvokaalid – tähtis on nii pikkusmärkide õige edasiandmine kirjas kui ka sellekohane väljahääldamine. Et läti keeles on vaid kaks pikkusastet, kostab nende rõhuline pikksilp meile enamasti üli-pikana (III välde): *Bārda, Jānis, Pēteris, Smiltene, Valka* – *baarda, jaanis, peeteris, smiltene, valkka*. II välde sobib nimesed, kus teisel silbipiiril on geminaat või konsonantühend (2. silp kinnine): *Bērziņš, Carnikava, Guntars, Pāvuls* – *beerziņš', tsarnikkava, gunttarss, paavulss*.⁷ Rõhulisi lühivokaale hääldame I vältes: *Skrīde skride*.

⁷ Nende mugandusreeglitega lähtume põhimõtteliselt vaid eesti hääldusdünaamikast ega või seada eesmärgiks originaalhäälduse „intonatsioonide“ (rõhulaadi) jälgendamist (vt I: 2.4.4). Üldisemalt III välde eelistades on kinnitavaks eeskujuks soome nimesed puhul juurduvad hääldustava (vt V: 2.3; vrd ka Päll 2005: 126).

2.5.2. Järgsilbi pikkades vokaalides (k.a /uo/) arvestame eesti keele võimalusi. Pikkus kostab selgesti, kui silbi asend võimaldab kaasrõhku: **Ābelīte, Liepāja, Cielēns, Vildoga** – aabe-liite, liep-paaja, tsie.lääns, vild-uoga. Rõhuvõimaluseta vokaalil saame pikkusest märku anda vaid vihjamisi, nt *K*-d **Ilūkste** ilu^ukste, **Majori** maj^uori (vt ka selgitusi inglise II: 6.4, soome V: 2.2).

2.6. Rõhuriskid

Pearõhk on kindlalt algussilbil – järgnev pikksilp seda ei nihuta: **Garanča, Kalnietis** – garantša, kal-nietis. Samuti **Kristīne, Regīna, Turaida, Valmiera**. Väärõhust hoidume ka diftongi puhul: **Diena die-**, **Ieva ie-** (mitte *dieena, jeeva*).

Erand: 3-silbilise ja pikema algkujuga võõrnimedel säilib lähtekeele rõhk: **Dombrovskis** -rous-, **Kučinskis** -tšins-, **Rinkēvičs** -kee-, **Urbanvičs** -noo-. Vrd: naissoolõpuga, algsest 2-silbiline **Ždanoka** ždanoka (õieti vn Ždanók).

3. Valik nimesid

Valik arvestab peamisi hääldusriske (vokaali pikkus, palataal, <e> = [æ], <o> = [ɔ]), kohanimede osas ka eestikeelse rööpnime võimalust (lühend ee). Isikunimede juures arvestame sootunnuseid: naisenimedel <-a, -e>, mehenimedel <-s, -is, -iņš> (viimane pigem perekonnanimedes). On ka nimesid, mille lõpp isiku soost ei olene (Ābele, Ābelīte, Egle, Liepa, Grigus, Klints jm).

3.1. Eesnimed

Ada, Agnese, Aija, Aldis, Alise, Aloizs, Anita, Ansis, Anšlavs, Arnis, Arvids, Atis, Baņuta, Dace, Dainis, Dana, Dārta, Dāvis, Dina, Dzidra, Edgars, Edīte, Eduards, Edvīns, Egils, Elīna, Emīls, Ērika, Eriks (Ē-), Ēvalds, Evita, Fricis, Ģederts, Ģirts, Gunārs, Guntars, Harijs, Hugo, Ieva, Ilgvars, Ilona, Imants, Ināra, Indra, Indriķis, Inese, Ingūna, Inta, Intars, Irita, Īta, Iveta, Ivars, Jana, Janīna, Jānis, Jāzeps, Jēkabs (āā), Jūlijs, Juris, Kārlis, Kaspars, Klāvs, Kristaps, Kristīne, Krišjānis, Lidija, Lilīta, Livija, Lūcija, Māra, Mārcis, Margēr(i)s, Māris, Mariss, Mārtiņš, Mētra (āā), Miķelis, Modris, Ojārs, Olģerts, Pāvils, Pāvuls, Pēteris, Rasma, Regīna, Rēzija, Rūdolfis, Ruta, Selga (ā), Solvīta (o), Spīdola, Zigmars, Žanis, Tāivaldis, Uģis, Uldis, Ulvis, Valdemārs, Valdis, Varis, Velta (e), Vestards (ā), Vilis, Vizma, Vitauts.

3.2. Perekonnanimes

Ābele, Ābelīte, Ābols, Alunāns, Ancāne, Ansons, Apals, Arājs, Ārgals, Asars, Auseklis, Auzāns, Bāliņa, Balodis, Bārda, Barons, Baušķenieks, Bērziņš, Bērtiņš, Bērtulis (*āā*), Bētiņš, Biezbārdis, Bīlmanis, Birziņa, Blūzmanis, Bordāns (*o*), Brasla, Briedītis, Brīze, Brīvzemnieks, Bruņenieks, Būmanis, Busulis, Cālītis, Celmiņš, Cepītis, Cielēns (*āā*), Cinkuss, Cīrulis, Čakste, Čipēns (*āā*), Dālderis, Dardzāns, Dārziņš, Deglavs (*ā*), Deksnis, Draviņa, Dreģe, Drēģeris, Grīse, Dubra, Duburs, Dūmiņš, Egle, Eglītis, Ēķis, Endzelīns, Ērgle, Ezera (*ā, ä*), Garanča, Ģermanis, Ģiezens, Ģinters, Gobzems, Godmanis, Grāvītis, Griģulis, Gūža, Indrāne, Jansons, Jēgers, Jurjāns, Jūsmiņš, Kalējs, Kārklīņš, Kārkluvāks, Kaudzīte, Ķemere, Ķeniņš, Ķesteris, Ķešāns, Ķiģelis, Ķīlis, Ķimele, Kļava, Kļaviņa, Kļavis, Klīdzējs, Klišāns, Kokars, Krastiņš, Krivāns, Kroders, Krūmiņš, Krūskops, Kubilis, Ķuņķis, Kušķis, Ķuzule, Kviesis, Labsvīrs, Lāce, Lācis, Lācītis, Lāms, Lediņš, Līce, Līcītis, Līckrastiņa, Lieģis, Liepiņš, Ligers, Līvmane, Marnauza, Medenis, Mediņš, Mednis, Melbārdis (*ā*), Melngailis (*ā*), Mežaraups, Misiņš, Muceniece, Muncis, Muktupāvels, Naudžūne, Osis, Paegle, Pakalniņa, Pelēcis, Peters, Piebalgs, Piesis, Plāķis, Plaude, Plūdons, Podnieks, Priedītis, Pūce, Pūcītis, Puče, Radziņa, Razuma, Roga, Rozītis, Rubenis, Rubulis, Rudzītis, Rūķe, Rūmane, Rūmnieks, Rusteiķis, Sebris, Sēja, Siliņš, Sīpolnieks, Skalbe, Slapiņš, Skride, Skudrītis, Skujenieks, Skujiņš, Slišāns, Smiļģis, Spārītis, Sproģis, Stabulnieks, Steķe, Strenga (*ā*), Sudraba, Šķēle, Šnore, Švābe, Zābers, Zaķis, Zālīte, Zaļkalns, Zariņš, Zatlers, Zemgals (*ā*), Zīle, Zunda, Žagars, Tālavš, Tērauds (*āā*), Ūdris, Ulmanis, Upatnieks, Upītis, Upīts, Urtāns, Vanags, Vecumnieks (*ā*), Vējonis, Vētra (*āā*), Vīgners, Viķe-Freiberga, Viļumanis, Vītiņš, Vītols.

3.3. Kohanimed

Ādaži, Ainaži (*ee Heinaste*), Aknīste, Alūksne, Baldone, Baloži, Blonti (*o*), Brocēni (*āā*), Burtnieki (*jārv ee: Asti*), Cēsis (*ajal ee Vōnnu*), Ceraukste (*ā*), Cesvaine (*ā*), Code, Daugava (*ee pigem Vāina*), Dobeles, Dole, Ēdole (*āā*), Engure (*ā*), Ērgeme (*ee Hārgmäe*), Gauja (*ee pigem Koiva*), Golvori (*o*), Grobiņa, Grostona, Ikšķīle (*ee Ūksküla vaid ajal kontekstis!*), Ilūkste, Jaunjelgava (*ā*), Jēkabpils (*āā*), Jelgava (*ā*), Jūrmala, Kārsava, Ķegums (*ā*), Ķeizarmežs, Ķemeri, Kocēni (*āā*), Kolka (*o*), Koņi, Korgēne (*o*), Krāslava, Krote, Kuldīga, Lielvārde, Liepāja, Līgatne, Livāni, Lubāna, Majori, Mālpils, Mārupe, Mežotne, Okte, Olaine, Otaņķi, Ovišrags (*oo*), Pāvilsta, Pļaviņas, Preiļi, Priekule,

Priekuļi, Rāzna, Rīga (ee Riia), Rūjiena (ee Ruhja), Salacgrīva (ee Salatsi), Sloka, Smiltene, Sokolki (*o, o*), Spīķeri (*konts-saal Riias*), Zemgale (*ā*), Talsi, Turaida, Tosmare, Ulbroka (*o*), Vaiņode (*uo*), Veclaicene (*vā*), Vecpiebalga (*ā*), Vecumnieki (*ā*), Venta (*ā*), Ventspils (*ā*), Varakļāni, Viesīte, Viļaka, Viļāni.

VIII. LEEDU KEEL

1. Häälduslaad ja kiri. Muganduse põhiprobleemid

1.1. Häälduslaad. Helilisuusvastandus nagu sugulaskeeles lätis (tökkhäälikud paaridena /b–p, z–s/ jm). Ilmekas erijoon on aga suurem tämbripehmus – mulje, mille loob nn kõvade ja pehmete (õieti velariseeritud ja palataliseeritud) konsonantide ulatuslik vastasmäng: /p pʲ b bʲ t tʲ d dʲ k kʲ g gʲ s sʲ z zʲ ʃ ʃʲ ʒ ʒʲ v vʲ m mʲ n nʲ l lʲ r rʲ x xʲ h hʲ f fʲ/;¹ samuti peenenevad liithäälikud /ts dz tʃ dʒ/ (vasted /tsʲ/ jne) ning terved konsonandikimbud. Kui arvata juurde paaritu palataalhäälik /j/, toimetab leedulane 45 konsonandiga. Et nii suurt riistvara hallata, töötavad häälduslihased märkimisväärse pingega.

Pingetase kajastub ka vokaalides ja rõhus. Lühi- ja pikkvokaalid eristuvad järsult, kuna viimaseid vormib keel jõulisema, vabaasendist kaugemale pürgiva käiguga (vt 2). Pealeselle annab rõhutõuke täpsem ajastamine pikkvokaalides veel omakorda kaks rõhulaadi (langev ja tõusev rõhk)². Pikkvokaalidega sarnaselt lahknevad ka muud helilised häälikupaarid (diftongid, vokaalide ühendid kõlahäälikutega /al an ar/ jms) – rõhu pingetipp neis laseb end suunata kahel eri viisil, vastavalt tähendusele.

1.2. Leedu kirja teeb tülikaks ebaühtlus häälikupikkuse märkimisel. Pikana loeme tähte <ū> (vrd lāti), ent „pikad tähed“ on ka <y> ja <è>, endisi nina- vokaale märkivad <ą>, <ę>, <ĩ>, <ų> ning omasõnavara <o>. Kiri ei anna otse kätte <a> ja <e> pikkusi, selle määrab ühel või teisel viisil rõhulaad ja asend sõnas (vt 2.3). Üksnes tähti <i>, <u> loetakse alati lühidalt.

¹ Kolme viimast paari kohtab vaid võõrnimeses ja hilislaenudes (Pakerys 2003: 90).

² Funktsioonilt sobib võrdlus meie II ja III vältega. Otsustav erinevus on artikulaatsiooni- dünaamilistes vahendites: kui III välte silbilõppu pikendab lõdvestus (rõhulis-meloodiline ja artikulaatorne vabajooks, mille käigus kõnetoon langeb, vt Kraut 2000: 27, 52), siis leedu häälduses, vastupidi, tekib tõusvale rõhule tunnuslik pikkuslisa silbilõpu rõhupinge kasvust ja põhitooni tõusust. Ka on meie väldetel laiem mängumaa, sest vältevaheldus katab ka helitu lõpuga silbid.

Kirjaviisi raskeim punkt on rõhk – oma eri laadide (meie lähenemises „väl-dete“) juures on see lisaks ka liikuv. Kirjapildist aga ei selgu ei rõhu asend ega laad. Osa rõhumalle laseb end ära tunda häälikkoostise varal (vt 4). Samas on hulk nimesid, kus rõhk tuleb lihtsalt meelde jätta (vt 5).

Tähtede <c, č, š, z, ž> ja võõrtähe <f> kasutus kattub läti kirjaga; <h, ch> eristamine järgib saksa-poola malli (vt 3.1.2.2). Võõrnimedele kirjapildid on enamasti mugandatud.

1.3. Eesti hääldusmuganduse raskused. Esmamure on fonoloogiline: jär-gimaks olulisi tunnuseid leedu häälduses, ei kõlba eirata ei vältusi ega liikuvat rõhku.³ Paraku just neid kahte tunnust leedu kirjapilt kergesti välja ei anna. Foneetiline probleem meile eestlastele on, kas üldse mingit lähedust üritadagi kahe nii erineva häälduslaadi juures. Mainimata ei saa jätta traditsiooni- ja teabevajakut: selgeid reegleid ja vähegi kindlat hääldustava meil leedu nime-dele seni pole – nii toekana, nagu need on olemas vene, saksa, soome või ka näiteks inglise ja läti keele jaoks.⁴

On selge, et häälduslaadide erinevus paneb peale omad lihtsustused. See ei tohiks tähendada oluliste rõhu- ja vältusmallide eiramist. Siinne, ligi 800 leedu nime hõlmav soovituslik arvestab alghääldust. Keeltevaheliste laadierinevuste pinnalt pakub see samas võimalikult suupäraseid eesti vasteid neile seikadele, mis meile tülikad. Mõõdukat lõtkuruumi alghäälduse suunas näitab peen-märgistik rea ülaserval, kust tarbe korral leiab tuge nõudlikum, originaali-püüdlikum hääldaja.

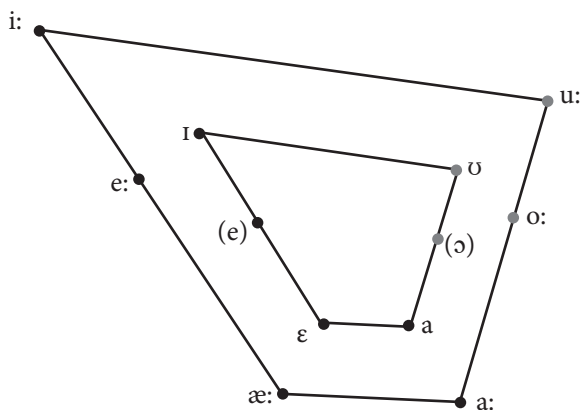
2. Vokaalid ja nende pikkus

Et oleks lihtsam mõista leedu vokaalisüsteemi omapära ja seda eesti häälduse jaoks ümber mõtestada, vaatame kõigepealt nende häälikute jaotumist vokaali-trapetsil⁵:

³ Mugandamise üldpõhimõtte, fonoloogiliste paralleelsuste järgimise kohta vt lähemalt I: 1.3.

⁴ Ka muude Euroopa keelte kõrval on leedu hääldusjuhised (Aavik 1933, ÕS 1960 jj) olnud üldsõnalised, ilma et nõudlikum tarvitaja neist palju abi saaks. Leedu ajaloolis-geograafilist lähedust teades on sellega raske leppida.

⁵ Pakerys 2003: 24. Asendist johtuvad tämbrierisused on kõige markantsemad /e: ε æ:/ puhul (kirjapildi <è, e>, vt 2.2.1, 2.3.3). Sulgudes olevaid lühivokaale /e ə/ hääldab leedulane vaid hilislaenudes, k.a võõrnimed.

Väiksem kujund lühivokaalidega /a ɛ ɪ ʊ/ osutab napimat keeletööd. Seevastu pikkvokaalide /a: æ: e: i: u: o:/ juures on liikumisruum suuõone kõrgis suundades rakendatud ülisma ulatusega. Häälikute erineva kauguse kujuteldavast tsentrist (keele vabahoiumust) määrab leedu häälduslaadi algomadus: suulihaste pingehoid, mis aga lühi- ja pikkvokaale moodustades jõuab erineva tasemeni (vt 1.1.1).

Leedu nimesid meile üle tuues jääb algne pingemäng mõistagi kõrvale. Meie püüame, et õiged leedu pikkusi kajastaksid lihtsalt õiged eesti vokaalid – lähimad, mida meil on võtta.

2.1. Lühivokaalid

Olenemata asendist rõhu suhtes loeme alati lühidalt:

2.1.1. <i> [ɪ] = i: **Gediminas**, *P Miltinis* – ged'iminas, miltinis⁶. Samuti **Justinas**, **Kazimieras** -zi-, **Rimas**, *N-d Aušrinė*, **Živilė** -vi-, *P Mažilis* (vrd 2.2.4 Mažylis!). Lühi-*i* on ka diftongis: **Giedrius** giedrjus (vt 2.4) ning konsonantühendi ees: **Ignas**, *K Simnas* – ignas, simnas.

NB! Järjendis <C + i + V> (v.a <-e>) märgib <i> palatalisatsiooni: **Julius** jul'jus (vt 3.2.3).

⁶ I vältega juhindume fonoloogilisest muganduspõhimõttest (vt I: 2.1.1). Täpsed kestussuhted võivad mõneti erineda.

2.1.2. <u> [u] = **u**: **Birutė, Liudas, P Masiulis** – birut^ʲe, lju^ʲdas, mas'sjul'is. Samuti **Danutė, P-d Budinas bu-, Džiuginta džju-, Kudaba ku-** (vrd 2.2.3 Kūdaba!), **Umaras**. Konsonantühendi ees: **Jurgis, P Ulvydas** – jur^ʲgis, ul'vidas.

2.1.3. Leedupäraselt on *i* ja *u* lühikesed ka üldtuntud laennimedes: **Egidijus, Emilija, Lukas, Rudolfas** – egidius, emilia, luk^ʲas, rudolfas (jms – ses suhtes vrd ka: Erandid 2.2.2 ja 2.3.3 b).

2.2. Pikad vokaalid

Leedu vokaalisüsteemis on alati pikad:

2.2.1. <è> [e:] = ⁽ⁱ⁾ee⁷: **Éringis, Jakubėnas, K Vėgėlė** – eeringis, jakub'eenas, v^ʲe^eg^ʲel^ʲee; samuti *P*-d **Drėma, Kėkštās** ning *K*-d **Molėtai, Stakėnas, Elektrėnai, Ukmergė**.

2.2.2. <o> [o:] = **oo**: **Adomas, Domantas** – adoomas, doomantas; samuti *P*-d **Karoblis, Mockus** (mõlemas -oo-), **Rokiškis, Sabonis** -oo-, *K* **Baltoji Vokė** baltoo'ji vook^ʲe.

Erand: võõrpäritolu nimed on enamasti lühi-*o*-ga: **Robertas, Sofija** – robertas, sofia; samuti **Anatolijus, Bron|ijus, -ė, Tomas, P-d Koršunovas, Šocikas** (< sks Schötzig, Schötzke).

2.2.3. <ū> [u:] = **uu**: **Artūras, P Žebriūnas** – artu^ʲuras, žebriu^ʲunas. Samuti **Arūnas, Jokūbas, P-d Gelūnas, Vydūnas**. Kirjapildis kontrollime ū/u õigsust (vrd **Kūdaba, Kudaba, Žūtautas, Žutautas**).

2.2.4. <y> [i:] = **ii**: **Grytė, Kazys** – griit^ʲe, kaz'iiss. Samuti **Rytis, Vydas, Vytautas, P-d Avyžius, Mažylis** (vrd Mažilis!), **Vėlyvis**. Tüüpilisi nimelõppe on -YS: *M* **Balys, P Kernagys, K Pasvalys** (kõigis -iiss), ning naissoost vallalislime -YTĖ: **Baikštytė, Lipinaitytė** – baikš'tiit^ʲe, lipinaitiit^ʲe.

⁷ Alghääldus läheneb lõunaeesti vaegkõrgele *ee*-le (*kiil, tii* – vt skeem), eelnev ^ʲ viitab samas ettehäälduva konsonandi ilmekale peenenemisele. Kumbagi erijoont ei pea matkima, sobiva originaalipüüdlikkuse raames võib vahe-*j*-i vaid õrnalt tunda anda. Peenendusest lähemalt 3.2.5; mugandusliku lõtkuruumi põhimõtte kohta vt I: 4.2.2.

2.2.5. <a> [a:], <ę> [æ:], <i> [i:], <u> [u:] = aa, ää, ii, uu⁸: **Sąlyga, Sajūdis, Kęsminas** – saal'iga, saa'jud'is, kä^asminas. Neid tähti kohtab sageli sõnade muutevormides, nimeses vähem.

2.2.6. Eristav pikkustunne säilib leedulase jaoks ka rõhutus asendis, kuid kestus lüheneb kuni kolmandiku võrra.⁹ Meie jaoks on siin loomulikum lühike mugandus: **Arvydas** arvi'das **Kęstutis** kä'stu't'is (pikkusvihje ülareal jätame juhtudeks, kus on põhjust vihjata ehtsale algkõlale).

Kindlalt (vt märkus ⁹) lubab meil vokaali otse rõhujärgses silbis pikendamata jätta a) rõhk lühivokaalil: **Aušrinė** auš'rin'e, **Ramunė** ramun'e; b) II vältesse muganev rütmimall (originaalis langev rõhk): **Dovydas** doovi'das, **Mykolas** miikolas, **Sajūdis** saa'jud'is; c) III välte 2-silbilised naisenimed: **Alė** aal'e, **Giedrė** giedr'e (tõusev rõhk). Nende kolme tingimuse omamoodi kokkuvõtlik näidisrühm on kõik naistenimed lõpuga -Ė: **Audronė, Bronė, Gustė, Indrė, Ugnė** – audroon'e, bron'e, gus't'e, indr'e, ugn'e, k.a naissoolõpuga perekonnanimed: **Butkienė, Čiurlionienė, Grybauskaitė, Morkūnaitė** – but'kien'e, tšjurljoonien'e, gri'bauskait'e, morkuunait'e jms (vt ka 4.3.4–4.3.6).

2.2.7. Erand. Pearõhu alt välja jääva pikkvokaali jätame pikaks kaasrõhulises silbis: *K-d* **Eišiskės** eišis.k'eess, **Širvintos** š'irvint.tooss, **Tytuvėnai** tiitu-v'eenai, sh ühe võimalusena III välte kiiluvees, kui pearõhule järgneb vähemalt 2 silpi: **Klaipėda** klaip-p'e^eda, **Leliūga** läl-ju^uga, **Montvydas** mont-vi'das,¹⁰ (ka **Arvydas** vms). Samuti lubavad meie keele rütmivõimalused pikendada rõhusilbist

⁸ Originaalhäälikud on pikad kunagise liitkoostise tõttu (nasaalne lõpp – Pakerys: 28). Tänapäeva hääldusest on ninakõla taandunud (vrd ŪS 1999 jj). Sobimatu on <ę> hääldusvastena e(e) (vrd Lõugas 1969: 408).

⁹ Võrdluseks: leedu lühivokaali keskmine kestussuhe pikasse on 1/2 (Pakerys: 24, 45). Eesti rõhu nn tsentreeriv loomus (rõhutu võõnd välistab pikad vokaalid) pakub siin leedu häälduslaadiga hea paralleeli: rõhujärgne asend, kus eesti I-II välte 2. silp on poolpikk automaatselt, tagab niigi ideaalse rütmisarnasuse (nimes nagu Aušrinė, Dovydas jms). Suhteliselt veel enam kootub rõhujärgse pika vokaali kestus tõusva rõhu puhul: 2-silbilises nimes nagu Alė, Giedrė jms tajub eestlase kõrv sel puhul ennekõike rõhusilbi enese ülipikkust (nagu meie III vâlde). Üldfoneetilises plaanis on oluline, et siin kirjeldatud nähtusega erineb leedu keel põhimõtteliselt liikumatu rõhuga keeltest, nagu läti, tšehhi või soome, kus järgsilpide vokaalide pikkus säilib suuresti muutumatuna.

¹⁰ Puhuti võib selline, rütmiga väljamängitav pikkus osutada tähendusaredaks (vrd Leliūga – Leliuga, Montvydas – Montvidas), olles üldjuhul siiski vähem markantne kui läti nimeses, kus teda järgime mõõndusteta (vt VII: 2.5.2).

eespool: **Dovilė** do^ovil'e, **Grybauskaitė**, **Kęstutis** (vt hääldused 2.2.6 ja vrd eesti lühifraase *too-vile*, *viimaks-saite*, *käes-tutid*).

2.3. Erireeglid <a>, <e> lugemiseks

Nende tähtede taha varjuvad leedu vokaalisüsteemi madalad foneemid – pikad /a: æ:/ ja lühikesed /a ε/ – seejuures kirjas oma pikkusastet avamata (Pakerys: 29). Siit omakorda raskused tämbri asjus.¹¹

2.3.1. Tülikaimad on alghäälduses <a> tämbrinihked: moodustus kõigub ette-taha (pehme hääliku järel <a> = /ε/, nt naisenimedes lõpuga <-ja>), lühihääldus kõrgeneb (rõhutu <ai> võib kosta *õi*-na nimedes nagu Prienai, Trakai) jms. Kuna need nihked seonduvad häälduslaadi omapäraga, ei peaks enamikku neist jäljendama (vrd: me ei jäljenda reduktsiooni inglise ja vene nimedes). Eri lähenemist väärrib nn **pehme naabruse reegel** kohanimelõpus -AI.¹²

2.3.2. Reegel 1. <iai, jai> [(j)ei] = **jei**: **Mažeikiai**, **Šiauliai** – mažeikjei, š'jauljei. Samuti (eelviimase silbi rõhuga) **Kėdainiai**, **Lazdijai**, **Raseiniai**, **Varniai**, lõpu-rõhuga **Anykščiai**, **Šakiai**, **Telšiai**. Kõikjal siin teeb eelnev pehme konsonant diftongi algusosast eesvokaali. NB! Kirjapilt <ai> jääb eeskujuna jõusse, kui selle ees i- või j-tähte pole (**Trakai** traakai, **Salantai** salantai jms).

2.3.3. Reegel 2. **Rõhuline <e>** [æ:] = **ää** (üldjuhul): **Eglė**, **Gedas**, **Petras**, *P-d* **Matelis**, **Mekas**, **Plepas** – äägl'e, gäädas, päätras, matäälis, määkas, plääpas (vt ka näited 2.3.5).

Erandid. Hääldus on lühike ([ε] või [e])

- a) diftongis <ei> ja kõlahääliku eel: *M* **Eimantas**, *P* **Bernotas** – eimantas, bernotas (vt 2.3.6b);
- b) hilistes laennimedes <e> [e] = **e**: **Benas**, **Edvardas**, **Erika**, **Feliksas** – benas, edvardas, erika, fel'iksas; *P-d* **Paleckis**, **Sondeckis**, **Šervenikas** – paletskis, sondetskis (ka -dää-), š'erven'ikas.

¹¹ Nagu nägime (vt 1.1 ja 2), on originaalis neil tunnustel füüsikaline seos: eriti <e> puhul annab pikkust tagav pingsam-hoogsam liigutus järsu tämbrivahe [æ:] ja lühikese [ε] vahel. Lisaks mõjustab mõlema <a> kõla, kas kõrval on kõva või pehme konsonant (vt 2.3.1 ja vrd ujuvusega vene vokaalidel III: 1.1).

¹² Reegliks kujunenud häälikumuutus /a > ε/ (Pakerys: 29) avaldub selles nimerühmas eriti ilmekalt: originaalis kõlab selge *-ei*. Vähemalt nõudlikum nimehääldus võiks seda arvestada.

Vrd vanemate laenude [æ:]: **Petras, Stepas** stääpas(< vvn Stjapan);
P-lõpp -EVIČIUS: **Kanevičius, Mickevičius, Radzevičius** – kanäävitšjus, mitskäävitšjus, rad'zäävitšjus (< poola).

2.3.4. Reegel 3. Rõhuta silbi <e> [ɛ]¹³ = e: võrdle Gedas -ää- – **Gediminas** ged'iminas, Plepas -ää- – **Plepytė** plepiit'e, Petkus -ää- – **Petkutė** petkut'e. Samuti **Merūnas** meruunas, **Nekrošius** nekrooš'jus, **Smetona** smeto^onaa, **Žemaitis** ž'emaitis.

2.3.5. Reegel 4. Rõhusilbis loeme <a>, <e> pikalt, kui silp

- a) on algupäraselt lahtine: **Dalius, K Trakai** – daal'jus, traakai; **Steponas, Varnelis** – stääponas, varnäälis. Samuti **Matas, P Vanagas** vaa- ning 2. silbi rõhuga **Antanas, P Genzelis**.
- b) lõpeb tõkkhäälikuga (/b p d t g k z s ʒ f dz ts dʒ tʃ/): **Agnė, Kasparas** – aagn'e, kaasparas; **Gedvilas, P Petkus** – gääd'vilas, päätkus; samuti **Backis, Kazlas, Paksas, Šėskus, Vagnorius** vaa-¹⁴

2.3.6. Reegel 5. Lühikeseks loeme <a, e>

- a) rõhu puududes: **Banionis, Čeprackas** – ban'joonis, tšepraatskas (vt 2.3.4);
- b) rõhu puhul diftongi algul ja kõlahäälikuga /l m n r/ algava ühendi ees: **E-d Aurimas, Aidas, Meilė** – aurimas, aidas, meil'e¹⁵; **E Arnas, K-d Kelmė, Lentvaris** – arnas, kel'm'e, lentvaris. Samuti **Daiva, Deividas, Saulius, P-d Adamkus, Bernotas, Gelgotas, Pempė**.

2.4. Diftongid

Peale *a-* ja *e-*alguliste **ai, au, ei** (2.3.6b) on sagedased veel **ie, uo, ui**. Hääldus järgib üldjuhul kirjapilti: **Čekuolis, Puipa, Sniečkus** – tšekuolis, puipa, snietškus;

¹³ Lühike keskmadal eesvokaal, meie *e/ä* vahel, õigem vastendada *e*-ga (vrd saksa [ɛ] IV: 4.10). Originaalipüüdlikum hääldaja, kes üritab *ä*-varjundit, peab olema kindel, et tegu ei ole laenimega (vt 2.3.3 erandid b).

¹⁴ Lühivokaal sellise koostisega silbis (nt *ràkti* 'torkama, kratsima', *mėsti* 'heitma') on nimedes vähe tõenäoline.

¹⁵ Ei siin ega järgnevas pea II-värteline mugand taotlema algusosa ülekaalu, nagu on langeva rõhuga häälikupaaril originaalis (vrd: nii piinlikku mugandustäpsust ei soosi nimehääldus ka inglise vmt keele diftongide puhul).

samuti **Giedrius, Juozapas**. Nii ka rõhutus silbis: **Juozakas** -zaa-, **Snieguolė** -guo-, **Uogela** -gää-.

Erand: <i> ja <j> järel <ai> [ei] = **ei** (vt 2.3.2, reegel 1). Samasugust nihet järjendis <au>¹⁶ võiks nimedes vältida: **Šiauliai, Vasiliauskas** – š'jauljei, vas'siljauskas (mitte š'jeu-, -ljeuskas!).

3. Konsonandid

3.1. Helilisuus ja pingsus, nende omavaheline toime

Kuigi eesti häälduses seda vastandust otsekujul pole, saame mugandamisel säilitada sellekohast aredust. Eristused Daumantas – Tauginas, Kazys – Stasys lasevad end vahendada üldtuttaval viisil (I: 2.2), kus doseerime vajadustmööda kas siis helilisust või tugevust-topeldust.

3.1.1. Nõrkade tõkkhäälikute /b d g z ž/ suur osatähtsus soosib mõõdukalt helilist hääldamist¹⁷ kahel puhul: a) alguspositsioonis: vrd **Gilmanas** gilmanas – **Kilmanas** kilmanas, **Gargždai** gargždai – **Kregždė** kregž'd'ee; b) mitme sellise hääliku kõrvuti sattudes (äsjasele näitele lisaks): **Gedgaudas** gäädg-, **Zbignevas** zbignevas, *P*-d **Mizgaitis** mizgaitis, **Strazdas** strazdas, **Švėgdžda**, š'v'eegžda.

NB! Helilisuus kaob helitu hääliku ees: *P*-d **Juodsnukis, Urbšys, Užkalnis** – juotsnukis, urpš'iiss, užkal'nis (helilise moodustuse tagasimõju vt 3.1.2.1 erandi all). Vrd läti VII: 2.4.4.

3.1.2. Tugevaid häälikuid mugandame nagu ikka, topeldades. Lisaks harilikele <p, t, k, š>-le väärivad tähelepanu <s, ch> ja oma eripära tõttu ka <j>.

1. <s> [s] = **ss**: *N* **Rasa**, *P* **Basanavičius** – rassaa, bassanaavitšjus. Samuti *P*-d **Imbrasas** im-, 2. silbi rõhuga **Barysas, Karosas, Vasaris**, ja *K*-d **Dusetos** dus's-, **Raseiniai** -einjei, **Visaginas** viss-.

Lõppasendi s-i tugevdame rõhusilbis: **Kazys**, *K*-d **Alytus, Neris** – kaz'iiss, al'i'tuss, neriss.

Erandina nõrgeneb s (= z) helilise tõkkhääliku ees (<b, ž> vms): *P* **Visgirdas** – vizgirdas.

¹⁶ Pakerys: 120–121.

¹⁷ Põhimõttelisi rööpnäiteid vt inglise, rootsi ja itaalia peatükkides (II: 2.4, VI: 2.2, X: 3.2.1).

2. <ch> [x] = **hh**: **Cechanavičius, Plechavičius** – tsehhanaavitšjus, plehhaavitšjus.¹⁸
3. <j> [j] = **j** (vokaalide vahel pingsam kui eesti j)¹⁹: **Kajus, Lėja, P-d Bajoras, Zujus** – kaa'jus, l'ee'ja, ba'jooras, zu'jus; samuti E-d **Austėja, Mikalojus, Motiejus** mo'ot'ie'jus.

3.1.3. Leedu hääldus ise on geminaadivaba (vrd Tallinn – lee **Talinas** taal'inas). Seda arvestame, kui liitkoostisega keelendi kirja-pildis satub olema sarnastäh-tede kimpe: <žž, šž> [z]²⁰ = z; <zž, šž> [ʒ] = ž: **Lietuvos žinios** lietuvo(ž)-ž'in'jos (ajaleht). Pealtnäha tülikas ühend lihtsustub – jääb vaid üksainus heliline häälik. Mugandusse lisatavat topeldust (vt sulud) ei pea siin siiski kartma, kuna leedu rõhueelne [ʒ] mõjub pingsamalt kui meie ž'.

3.2. Palatalisatsioon

Leedu ja eesti palatalisatsioon erinevad põhjapanevalt. Kõik leedu konsonan-did palataliseeruvad, kui järgneb eesvokaal – kirja-pildis <y, i, é, e>. Meil allub peenendusele vaid osa häälikuid (3.2.1), enamasti i mõjul ja sedagi üksnes kindlatel tingimustel.

3.2.1. Sõnasisest peenendust i ees (k.a <y>) saame järgida häälikuile *l, n, s/z* või *t/d*: P-d **Mažulis, Maironis, Rudasis**, E-d **Kazys, Keštutis, Gediminas** – mažul'is, mairoon'is, rudaas'is, kaz'iiss, kã'stut'is, ged'iminas. Muid konso-nante eesti ühiskeel peenendada ei võimalda.²¹

NB! eesti häälduses ei peenene algushäälik – meie hääldame tavalised *l, n, s, z, t* nimedes nagu **Lipinas** lipinas, **Sirvydas** sirvidas, **Titenis** titäänis, **N Nijolė** nijool'e (ka -jol'e). Ka muid positsioone peenendame pigem mõõdu-kalt, eriti kui konsonant on lühike või järgneb pikale vokaalile (eesti ühiskeel palataliseerib siis nõrgalt või üldse mitte). Samuti arvestame eelneva i neutra-liseerivat toimet: **Vilinauskas** vilinauskas (-li- tunduks juba kramplik!).

¹⁸ Täheühend <ch> on võimalik vaid võõrnimedes.

¹⁹ Soovitus võib võtta fakultatiivsena, tähtis on ta suuremat originaalilähedust taotleval häälda-misel.

²⁰ Tahapoole sarnastumine sedalaadi ühendites on täielik, hõlmates nii helilisuse kui ka moodustuskoha.

²¹ Vrd sedasama põhimõtet ka vene nimede puhul III: 2.3.

3.2.2. <š, ž> peenendus loob ilmeka vastanduse paarides nagu Grušas grušas – Baltušis baltuš'is, Mažulis mažul'is – **Madžilis** maž'ilis. Kuna pehmekõlaline /š'/ ei ole meile võõras (vene mugandite alveopalataalne²² <štš> [ɕ]), siis sobib see ka leedu nimedes: **Milašius** milaaš'jus, **Mildažis** mildaaž'is, *N Gražina* graž'inaa. Võrreldes peenenduspiirangutega muude häälikute puhul, võib eestlane *i*-eelset š'- või ž'-häälikut hääldada ükskõik mis positsioonis, k.a *i*-järgne asend, konsonantühendi lõpp (vrd 3.2.4) ning sõnaalgus: **Avyžius** aviiž'jus, **Vilkaviškis** vilkavišk'is, **Urbšys** urpš'iiss, **Žydrūnas** ž'i'druunas.

3.2.3. Ükskõik mis kaashääliku peenendust vahendab kerge *j*-häälik, kui vastava tähe järel on <ia, io, iu, iū>: **Balčiūnas** bal'tšjuunas, **Čiurlionis** tšjurljoo-nis, *K Varniai* varnjei. Originaalis selline <i> ei hääldu, märgib vaid eelneva konsonantosise palataliseeritust.²³

3.2.4. Konsonantühend palataliseerub leedu kõnes tervikuna. Meil peeneneb vaid ühendi esiliige – muidugi tingimusel, et selleks on mõni 3.2.1 mainitud neljast foneemist. Nõnda *l*: **Algirdas**; *n*': **Pundzius**; *s*/'*z*': **Kuzmickas**, **Nasvytis** naas'vi'tis; *t*/'*d*': **Radvila** raad'-.

NB leedu ja läti nimede erinevus: lee **Valdis**, **Žalgiris** (-al'-) – lt Valdis, Valmiera (al)!

3.2.5. Probleemsest palatalisatsioonist <è> ja <e> ees. Selle asendi kaashääliku ilmnemine automaatne peenendus on leedu häälduslaadi värvikamaid jooni. Meil seevastu on *e* peenendav ettemõju erandlik – seda tingimusteta järgida oleks üksjagu võõrastav.²⁴

Hea hääldaja võiks arvestada lõtkuruumi ja eriolukordi. Neiks juhtudeks, kus vihjed algaktsendile on õigustatud, pakub siinne häälduskiri väikese *i*-märgi. Üldjuhul võib see jääda hääldamata. Kes siiski pehmendata üritab, võiks eri vokaalide lõikes arvestada järgmist.

²² Foneetiliselt kujutavad ka leedu /j'z'/ endast alveopalataale (selle häälikuklassi kohta üldisemalt vt I: 2.3.3).

²³ Kirjapildi <i> häälikväärtus säilib diftongis *ie* (vt 2.4).

²⁴ Nähtusel on otseseos pingerežiimiga, mille ületamine eesti hääldusse ei tule kõne alla. Võrdluseks: ka vene nime eesti häälduses oleks konsonandijärgne *je* (*ljeenin* jms) täiesti vastuvõetamatu.

1. Kõige põhjendatum näib põgus *j <è> ees*, kus ta ühtlasi aitab vältida vokaali lõtvat äravajumist (vt 2.2.1): **Brèdikis** br'èed'ikis, **Salomèja** salom'eeja. Veel kord, *j*-i ärajätt: *breed'ikis*, *salomeeja*, on eestipärane ja selles ei maksa näha viga. On küll eriolukord, kus põgus peenendus tundub täiesti loomulik – nimelt meie oma peenendushäälikuil *l, n, s, d/t*: **Laténas** lat'eenas, samuti nt **Angelé** -el'e, **Broné** -on'e, **Siguté** -ut'e.²⁵ Veel tänuväärsem on asend konsonantühendi algul: **Elzé** el'ze, **Justé** jus'te, **K Kelmé** kel'me. Samuti tasub <è>-eelse pehmendusega alati arvestada võõrhäälikul *ž/š*: **Škéma** š'keema, **Švэгžda** š'veegžda, **K Kuršénai** (3.2.2). Et lõppvalik jääks hääldajale, on meie üldine tähistusviis siin kõikjal siiski ¹.
2. Muretult jätame *j*-i hääldamata pika ää ees (<e>): **gäädas**, **päätras**, **mitskäävitšjus** (vt 2.3.3). Alghäälduses on peenendus ka siin reeglilik. Möödamõistmisohtu aga pole, sestap võib algkõlale vaid vihjata. Peenendada sobib siiski häälikuid *l, n, s, d/t*: **Genzelis** -n'zää-, **Matelis** -t'ää-, **Radzevičius** -d'zää-. Palataliseeritud võiks olla ka selle positsiooni *ž/š*: **Šeškus** š'ääškus.
3. Kui <e> märgib lühihäälikut, on mugandusselguse huvides jätta peenendus tegemata: vrd **Latenas** laatenas – **Laténas** lat'eenas, **Neris** neriss (jõgi) – **Néris** n¹e^eriss (kirjaniku pseudonüüm), **Šemeta** š'äämeta – **Šemèta** šem'ee^{ta}.²⁶

4. Rõhk ja rõhulaad

Rõhk on leedu keeles liikuv – eri käänetes võib ta erineda. Rõhu aluseks seda tüüpi keeltes on meil originaali nimetava käände vorm.²⁷ Selle peatüki nimenäidetes on rõhk tähistatud leedu sõnastikes juurdunud märkidega ` (lühi-rõhk) ning ´, ~ (vastavalt langev ja tõusev rõhk, üksikvokaal mõlema puhul

²⁵ Vrd näidetega eesti palatalisatsioonist: *kul'a, kron'u, pus'a, Pät'u* vms.

²⁶ Siinses võrdluses on vahe-*j <è>*-ga nimede tänuväärt marker (hoolikamal hääldamisel), kuna alghäälduse kõrgustunnus jääb eesti häälduse jaoks igal juhul problemaatiliseks.

²⁷ Nime äratuntavuse seisukohalt on sealne rõhuasend otsustav (vt ka Päll 2005: 117). Vastav silbipositsioon on ühtlasi pidepunkt neil puhkudel, kus mugandajal on valida lähteele prosoodia eri seikade vahel (rõhk, vältus, meloodika – vt nt mõõndused soome või läti rõhutu pikkvokaali puhul V: 2.1.2, VII: 2.5.2. Asja seletab eesti rõhu nn tsentraliseeriv roll (Ariste 1953: 93, vt ka Kraut 1998: 39). Esisilbi pearõhk eesti sõnades ei keela sugugi vabadusi nimede rõhurežiimis. Leedu lühirõhulise lõppvokaaliga seotud kahtlused (Saari 1976: 62) kummutab pika vokaaliga mugandamise praktika samasuguse lõpuga prantsuse ja itaalia nimedes (vt X: 3.2.3, vrd 4.2.3, märkus ²⁸).

pikk). Kui märk $\tilde{}$ paikneb silbiriimi teisel helilisel häälikul (Avižiēnis, Eīmas, Ēļzē), arvestame eestipärase rõhualusena eelnevat vokaali: -ie-, ei-, el- (mitte i-èe, e-`ii, e-`ll!). Erivõtteid leedu rõhulaadide nõudlikumaks välteliseks vastendamiseks vt ptk 4.4.

4.1. Üldist korrapära rõhkude paiknemises

Lõpp -YS on rõhuline alati, lõpud -AS ja -IUS mitte kunagi. Ka lõppudel -IS, -US on rõhk üliharva (*K-d Alytūs, Neris*). Lõpp -Ė on naisenimedes rõhutu, ent perekonna- ja kohanimes võib olla ka rõhuline (*Kregždė, Pabradė*). Mitmuslikku kohanimelõppu -AI kohtab nii rõhulisena kui rõhutuna. Samal põhjusel nõuab alati täpsustamist ka lõpphäälik -A (vt 4.2.4, 4.3.3).

4.2. Rõhureeglid eesnimedes

4.2.1. Rõhk on eelviimasel silbil mehenimedel järelsistega -MILIS, -VILIS (*Deimilis, Jomilis; Arvilis, Živilis*).

4.2.2. Rõhk on üldjuhul tagant 3. silbil

- a) liitnimedes järgmiste lõpposistega: -DARAS (*Mildaras, Nódaras*), -DAUGAS (*Mindaugas, Výdaugas*), -GAUDAS (*Aĩgaudas, Vĩgaudas*), -GE(I)DAS (*Milge(i)das, Svaĩgedas*), -GIRDAS (*Alĩgirdas, Manĩgirdas*), -GINAS (*Bũdginas, Taũ(t)ginas*), -GINTAS (*Daũgintas, Eidgintas*), -KANTAS (*Daũkantas, Radikantas*), -MANTAS (*Dómantas, Algimantas*), -MILAS (*Dómilas, Rãdmilas*), -MIN(T)AS (*Alĩgminas, Gėdmin(t)as*), -RIMAS (*Aũrimas, Taũtrimas*), -TAUTAS (*Dãrtautas, Mĩntautas*), -VAIDAS (*Aĩrvaidas, Nórvaidas*), -VALDAS (*Dóvaldas, Rimvaldas*), -VIDAS (*Rimvidas, Algividas*), -VIL|AS, -IUS (*Dóvil|as, -ius, Taũtvil|as, -ius*), -VINAS (*Aĩrvinas, Žĩlvinas*), -VYDAS (*Aĩvvydas, Taũtvvydas*). Tänu liitnimedele on leedu põline eesnimepruuk võimalusterohke – siinseid esiosi võib kombineerida, enamik järelsistest on kasutusel ka omaette (vt 5.1). Pane tähele 4-silbilisi: *Galigintas, Naurĩmantas, Nerĩmantas, Žyigimantas, Valdimantas, Algimintas*.

Erandid: levinud omanimi *Gediminas* ja laennimed *Bogumilas, Emilas, Akvil|as, -ius*.

- b) pikemates laennimedes lähte- või vahendajakeele eeskujul: *Alĩfonas, Mĩkolas, Rãpolas* (< Rafael), *Póvilas* (< Paulus), samuti poola päritolu *Česlovas, Zbignevas* jm.

4.2.3. Naistenimede lõpp -A on tihti rõhuline: **Astà, Dalià, Ievà, Janinà** – astaa, dal'jaa, ievaa, jan'inaa.²⁸

Erandeid: **Álma, Dáiva, Jürga, Liépa, Mirga, Žemýna** (lisa vt 5.1).

Naistenimede lõpu-Ē on rõhutu (vt näited 2.2.6).

4.3. Suuniseid perekonnanimede rõhutamiseks

4.3.1. Rõhk on eelviimasel silbil järgmiste lõppudega nimedes: -AITIS, -AUSKAS: (**Doneláitis, Kavaliáuskas, erand: Juózapaitis**); -ĒNAS, -ONAS, -ŪNAS, -YNAS, samuti -ONIS (**Adoménas, Dvariónas, Žebriúnas, Šimulýnas, Tamuliónis**); -CKAS, -CKIS, -NSKAS, -NSKIS (**Čeprāckas, Palēckis, Jablōnskis, Kuzmīnskas**).

4.3.2. Rõhk on eel-eelviimasel (tagant 3-ndal) silbil lõppudega: -KANTAS, -TAUTAS, -VYDAS (**Daūkantas, Žútautas, Māžvydas**, vrd eesnimesid 4.2.2); -VIČIUS (**Antanāvičius, Mickēvičius**); enamasti lõppudega -INAS, -INIS (**Būdinas, Ántinis; erand: Galinis**) ja -IKAS, -IKIS (**Blīznikas, Brédikis; erand: Galdikas**).

4.3.3. Rõhulised nimelõpud on: -YS (alati: **Banýs, Kernagýs**), -A (sageli: **Aleknà, Girà, Smetonà**).

NB! Palju kohtab ka eespoolse rõhuga A-lõppe: **Cvirka, Noréika, Óleka, Pózela, Sruōga, Veñclova** (vt 5.2).

4.3.4. Perekonnanimede naissoolõppudest on rõhulised (rõhuga lõppliite esi-silbil):

- a) vallalisnimede -YTĒ, -(I)ŪTĒ, -UTĒ: **Čiurlionýté, Sinkevičiūtė, Zujūtė, Vaitkūtė** (< Čiurliónis, Sinkēvičius, Zūjus, Vaitkus); enamasti on sama rõhumalliga ka -AITĒ: **Grybauskaitė, Kaupaitė, Rimšaitė** (< Grybáuskas, Kaūpas, Rimša – vrd 4.3.5a);
- b) abielunimede -IENĒ, kui meessoovormi lõpus on rõhulised -A, -YS: **Sajienė, Budrienė** (< Sajà, Budrýs);

²⁸ Eesti rõhulinerts teeb originaalipärasest lühirõhust hariliku eesti pikkvokaali. Lõpurõhu harjumusvastasus võib tunduda ehmata vaid esmalähenedisel – hüpooteetiline eeskujuvõtt mõnest järelkändest (*asta, daal'ja, ieva, jan'ina*) rikuks järsult alusprintsipi (vt 4. ptk avalõik). Eestipärast rõhutamist (*asta* jms) võiks lihtsamal juhul mõõnda väga levinud eesnime argivariandina.

- c) osal -IENĒ-nimedest on see rõhumall alussõna rõhkkondliku kuuluvuse²⁹ alusel: **Bačiulienē** < Bačiulis, **Butkienē** < Būtкус, **Kaupienē** < Kaūpas, **Laucienē** < Laūcius, **Maldeikienē** < Maldeikis, **Šakalienē** < Šakālis, **Žemaitienē** < Žemaītis (vrd 4.3.5c).

4.3.5. Eespoolne rõhk (meessoost nimega samal silbil) on naissoonimedel:

- a) kui vallalislõpule -AITĒ eelneb pika vokaaliga ĒN, ON, ŪN või YN: **Dvariōnaitē**, **Jonýnaitē**, **Morkúnaitē**, **Petrénaitē** (< Dvariōnas, Jonýnas, Morkúnas, Petrénas). NB! Muidu on kõik vallalislõpud rõhulised (vt 4.3.4a);
- b) -IENĒ-lõpuga, kui meessoovormis on rõhk eelviimasest silbist eespool: **Mickēvičienē**, **Rimantienē**, **Vābalienē** (< Mickēvičius, Rimantas, Vābalas). Siia arvame ka nimed 3-silbilise lõpuga -UVIENĒ: **Būtkuvienē**, **Giřdžiuvienē**, **Laūciuvienē** (< Būtкус, Giřdžius, Laūcius);
- c) hulk -IENĒ-nimesid alussõna rõhkkondliku kuuluvuse põhjal (vrd 4.3.4c): **Kiáunienē**, **Prūnskienē**, **Petrénienē** (< Kiáunē, Prūnskas, Petrénas). Leedu grammatikas võhikul tuleb sedaliiki nimede rõhk meelde jätta, nt: **Čiurliōnienē**, **Grigaliūnienē**, **Jonáitienē**, **Morkūnienē**, **Pangōnienē**, **Paškáuskienē**, **Petráuskienē**, **Poviliōnienē**, **Šimōnienē**, **Vitkáuskienē**.

4.3.6. Perekonnaseisult määratlemata nimed lõppliitega -Ē saavad rõhu vastava meessoonime eeskujul (**Adoménē** < Adoménas, **Ramōnē** < Ramōnas, **Dagē** < Dagỹs, **Viłkē** < Viłkas).³⁰

4.4. Rõhulaadide vältelisest kohaldamisest

Leedu tõusvat rõhku võib, lähtudes silbi kestusmuljest, mugandada meie III vältesse: **Gēdmintas** (*ää*) gāadmintas, **Viñcas** vintsas; *P* **Ūr̄bšas** urpšas; *K*-d **Antākálnis** antaakal'nis, **Šal̄čininkai** šal'tšiniŋkai. Vastavalt sobib langeva rõhu vältusmall enamasti meie II välte rütmiga: **Dómantas** doomantas, **Láima** lajima. Erandiks on silbid, mil lõpus tugev tõkkhäälikukimp: **Brazáuskas**, **Júodsnukis**, **Kékštas**, **Kuzmĩnskas** – brazauskas, juotsnukis, k'eeekštas, kuz'minskas (siin sünnitab originaalhäälduse pingsus lisakestuse, mille meie vastendame III välte

²⁹ Rõhkkondadeks liigituvad leedu käändsõnad vastavalt rõhu paiknemisviisile kahes mitmuse käändes.

³⁰ Näited allikast Pangonytė 2009.

ülipikkusega). Viimane neist nimedest näitab ühtlasi, et kinnine silp võib olla ülipikk ka lühivokaaliga (muidu loevad leedulased säärase lühivokaalse silbitüübi tinglikult langevarõhuliseks).

Siintoodud kohalduvusi saab arvestada hoolikamal hääldamisel. Kui me originaalrõhu laadi³¹ kindlalt ei tea, pole ka midagi katki, kui rõhu õigel silbil teeme n-õ tunde järgi.

5. Valik nimesid leedupäraste rõhkudega

Peale rõhumärkide ` , ´ ~ (vt ptk 4 avalõik) leiab siit ka üksikuid vokaalitäp-sustusi (*ää*, *aa*, kohanimede lõpu-*ei*). Mitu rõhumärki samal nimel (nt *Áudrà*) osutab eri rõhuvõimalustele. Eesnimedest on mehenimed lõpuga -AS, -IS, -IUS, -YS (v.a *M-d* *Jogaila*, *Radvila*, *Rimgaila*), naisenimed lõpuga -A või -Ē.

5.1. Eesnimed

Adōmas, *Āgnē*, *Agotā*, *Áidas*, *Aīrīnē*, *Áistē*, *Áistis*, *Albinas*, *Aldonā*, *Ālē*, *Aleksāndras*, *Áleksas*, *Álfonsas*, *Algimantas*, *Ālgirdas*, *Ālgis*, *Ālius*, *Ālma*, *Amēlija*, *Anatōlijus*, *Añdrius*, *Angēlē*, *Anicētas*, *Antānas*, *Antaninā*, *Apolināras*, *Ārnas*, *Ārnoldas*, *Artūras*, *Arūn|as*, -ē, *Arvilis*, *Ařvydas*, *Astā*, *Astrā*, *Áudrà*, *Aūdrius*, *Audrōn|ē*, -ius, *Audrys*, *Augūstas*, *Aūksē*, *Aurēlij|a*, -us, *Aūrimas*, *Austēja*, *Aušrà*, *Aušrinē*, *Balys*, *Barborā*, *Bēnas*, *Bernārdas*, *Bértā*, *Birūtē*, *Brigitā*, *Brōn|ē*, -ius, *Česlovas*, *Dāilis*, *Dainā*, *Daīnius*, *Dāiva*, *Daliā*, *Dālius*, *Danguolē*, *Danūtē*, *Dāras*, *Daratā*, *Darūtis*, *Dārvydas*, *Daūgailis*, *Daūglas*, -vilas, *Daū|kantas*, -mantas, *Dāvīdas*, *Deīmilas*, *Deimilis*, *Deīvidas*, *Dianā*, *Dómantas*, *Dómas* (ka *ò*), *Dómilas*, *Domill|is*, -ē, *Dominýkas*, *Dōnas*, *Donatā*, *Donātas*, *Dovill|ē*, -is, *Dóvydas*, *Dzidas*, *Džiūgintā*, *Ēdas*, *Editā*, *Ēmundas*, *Eduārdas*, *Ēdvardas*, *Egīdijus*, *Ēgis*, *Eidvilis*, *Eivilis*, *Eīmantas*, *Ēglē* (*ää-*), *Eīmas*, *Eīmintas*, *Eīmis*, *Eimūtis*, *Elenā*, *Ēlzē*, *Elžbietā*, *Emā*, *Emill|ija*, -ē, -is, *Erdvilis*, *Ērika(s)*, *Ēvaldas*, *Fēlikas*, *Gabijā*, *Gabriēl|ē*, -ius, *Gaūdas*, *Gēdas* (*ää*), *Gēdgaudas* (*ää*), *Gediminas*, *Gēd|min(t)as* (*ää*), -vilas (vrd *P: -vi-*), *Geīd|as*, -vydas, *Ge(n)dvilis*, *Gēlgaudas*, *Germilis*, *Giēdr|ē*, -ius, *Gilius*, *Ginas*, *Gintar|as* (ka *ñ*), -ius, *Gintārē*

³¹ *Rõhulaadi* mõiste (Kraut 1998: 57) sobib avama nn aktsendikeelte (nagu leedu seda on) fonoloogianähtust, kus sama häälikkoostise ja rõhuasendiga sõnu eristab rõhu dünaamiline teostusviis (sedasama täheldame ka meie II ja III välte puhul). Inglisekeelne termin *pitch accent* (vt Matthews 1997: 282) eksitab, kuna meloodika näol avaneb vaid üks, sugugi mitte määravaim eristustasand, ja seda näeme hästi nii eesti kui leedu keele puhul. Vt ka I: 2.4.4.

(ka ñ), Ģintas, Ģintautas, Ģin(t)vīlis, Ģiŗdas, Ģirmantē, Ģitānas, Ģražinā, Ģretā, Ģrýtē, Ģúoda, Ģústē, Ģvidōnas, Ģýtis, Ģarāldas, Ģāroldas, Ģevā, Ģġnas, Ģġnōtas, Ģmantas, Ģĩdrē, Ģġga, Ģġbōrga, Ģrenā, Ģadvýgā, Ģaninā, Ģerōnimas, Ģogāila (*M*), Ģó|ġaudas, -ġirdas, Ģokũbas, Ģómilas, Ģomīlis, Ģōnas, Ģōris, Ģovitā, Ģuditā, Ģūlius, Ģuōza(pa)s, Ģuozapātas, Ģūrātē, Ģurg|a, -is, Ģurgitā, Ģústē, Ģustinā, Ģustīnas, Ģājus, Ģamīlē, Ģaņtas, Ģarolinā, Ģāsparas (*aa*), Ģazimieras, Ģāzis, Ģazýs, Ģęstūtis (*ā*), Ģleōpas (*ka ō*), Ģonstantīnas, Ģotrynā, Ģristas, Ģristi-jōnas, Ģristinā, Ģrist|is, -upas, Ģāima, Ģaurýnas, Ģēja, Ģiepa, Ģinā, Ģinas, Ģiūdas, Ģiūtas, Ģiutāuras, Ģūkas, Ģūknē, Ģaņtas, Ģanvīlis, Ģarcēlijus, Ģarijā, Ģāri(j)us, Ģartýnas, Ģarýtē, Ģātas, Ģečislovas, Ģeīlē, Ģerūnas, Ģikalōjus, Ģīlas, Ģīlda, Ģīlġeidas, Ģīnas, Ģīndaugas, Ģīġāilis, Ģīntas (*ka ñ*), Ģīrga, Ģōnika, Ģotiējus, Ģýkolas, Ģeringā (*ka Nē-*), Ģerijus (*e*), Ģijōlē (*ka lūhike ō*), Ģōdaras, Ģōjus, Ģōmedā, Ģōrvaidas, Ģonā, Ģōrijus, Ģovidijus, Ģāulius, Ģētras (*āā*), Ģōvilas, Ģrānas, Ģādmīlas, Ģādvila (*M ja N; N ka -lā*), Ģamūnas, Ģamūnē, Ģāpolas, Ģasā, Ģazmā, Ģġmantas, Ģenatā, Ģīdas, Ģimā, Ģīma(nta)s, Ģīġāila (*M*), Ģīmvydas, Ģōbertas, Ģōkas, Ģolāndas, Ģomuāldas, Ģūdolfas, Ģuġilē, Ģūtā, Ģýtis, Ģalomēja, Ģāulē (*ka ū*), Ģāulius, Ģiġūtē, Ģīmas, Ģimonā, Ģimonas, Ģnieġu-ōlē, Ģōfija, Ģanislovas, Ģasýs, Ģēpas (*āā*), Ģēponas (*āā*), Ģarūnas, Ģbīġnevas, Ģīdas, Ģiġmas, Ģžemýna, Ģžīlvinas, Ģživī|ē, -is, Ģžġmantas, Ģādas, Ģaūtas, Ģautvīlis, Ģaūtvydas, Ģeodōras, Ģōmas, Ģġgnē, Ģlā, Ģnē, Ģrtē, Ģācl|ovas, -avas, Ģāīdaras, Ģāīdas, Ģāīdotas, Ģāīdas (*ka Ī*), Ģaldemāras, Ģaldīmantas, Ģaldīmas, Ģāldis, Ģalentīnas, Ģānda, Ģīdā, Ģīdas, Ģīktoras, Ģīl|as, -ius, Ģīltē, Ģīnas, Ģīnčas, Ģīnceņas, Ģīrgīlijus, Ģīsvāldis, Ģītālius, Ģlādas, Ģýdas, Ģýġaudas, Ģýtaras, Ģýtautas.

5.2. Perekonnanimed

Abišala, Adamķus, Adomavičiūtē, Adomēnas, Aleknā, Aļmanas, Ántinis, Ažūbalis, Avižiēnis, Avūlis, Avýžius, Bacevičiūtē, Bačiūlis, Bagdōnas (*ka ó*), Baikštýtē, Bajōras, Bālavakas, Balčikōnis, Balčiūnaitē, Balčiūnas, Balsýtē, Bāltakis, Baltūšis, Banāitis, Baniōnis, Baravýkas, Barýsas, Basanāvičius, Bernatōnis, Beŗnotas, Bepalovāitē, Bikēlis (*āā*), Biliūnas, Bīlius, Bilotāitē, Bīlotas, Bīngelis, Bīlznikas, Bīlūdžius, Bōruta (*ka ō*), Brēdikis, Brīedis, Budināitē, Būdinās, Būgā, Būlotā, Būračas, Cvirka, Čekuōlis, Čepŗackas, Čereškēvīciēnē (*āā*), Čiurliōnienē, Daġilis, Damaņskienē, Dapķūnas, Daūkantas, Dauķšā, Dauķšīnē, Daūmantas, Daūnoras, Deġūtis, Deġutīnē, Dōmarkas, Dragūnas, Draugēlis (*āā*), Drēma, Drukteīnis, Dumbauskāitē, Dvariōnas, Ēringis,

Gaižūtis, Galdikas, Galinis, Gārstas, Gasānovas, Gēdmintas (ää), Gedvilas (vrd M: ē), Gēlgotas, Gelūnas, Gēniušas, Genovaitē, Genzēlis (ää), Gilmanas, Ģimbutas, Ģimbūtis, Girā, Girdēnis (ää), Gražulis, Gricius, Grigaliūnienē, Grīgēlis, Grinius, Griškōnis, Grūmadas, Grūšas, Grybauskaitē, Gudavičiūtē, Gudmonaitē, Ģudmonas, Īmbrasas, Ivanauskaitē, Jakubaitytē, Jakubēnas, Jāncis, Jankēvičius (ää), Januškevičiūtē, Jānutas, Janūtis, Jāras, Jonaitis, Jōnušas, Jucys, Júodsnuķis, Juozākas, Juōzapaitis, Jurgūt|ē, -is, Jurkūnas, Juškā, Kairys, Kalōnas, Kalpōkas, Kaņdrotas, Kaņdrotienē, Kanēvičius (ää), Kapsūkas, Karōblis, Karōsas, Kazakēvičius (ää), Kazickas, Kāzlas (aa), Kazlāuskas, Kātleris (aa), Káušpēdas, Kavoliūkas, Kēkštas, Kemzūrā, Kentrā, Keņnagis, Kernagys, Kesminas, Kešminas (ā), Kiņderis, Kīrkilas, Kōc|as, -ius, Kōršunovas, Krāpikas, Kregždē, Kubilius, Kūdaba, Kūdaba, Kudirka, Kunigēlis, Kuzmickas, Kuzmīnskas, Kutāvičius, Kymantas, Kymantaitē, Laņdsber|gienē, -gis, Lāšas, Lātenas, Latēnas, Lauriņķikas, Lauģcius, Léita, Leitaitē, Lēl|juģa, -iuga (ää), Leonāvičius, Lipinaitytē, Līpinas, Lydekā, Maģiulis, Mairōnis, Maldeikienē, Maldeķis, Maldōnis, Marciņkus, Marģēnaitē, Masiulis, Maģilis, Maģylis, Maģulis, Māģvydas (aa), Matēlis (ää), Mēkas (ää), Mickēvičius (ää), Milāknis (aa), Milāģius, Mildāģis, Mildāģytē, Miloģas, Miltinis, Minkēvičius (ää), Miņtas, Mironaitē, Mizģaitis, Mōckus (oo), Moņt|vidas, -vydas, Morkūnas, Motieģunas, Mykolaitis-Pūtinas, Nainys, Nastarāvičius, Nāsvytis (aa), Nauģālis, Nausēdā, Navakāuskas, Nēkrōģius, Nemerāvičius, Nēris, Norēika, Ōleka(s), Ōzolas, Pāksas (aa), Pākštas (aa), Pānka, Papievis, Papinģis, Paškāuskienē, Patāckas, Paulāuskas (ka -aū-), Pečkauskaitē, Pelēda, Pēmpē, Petkūtē, Pētkus (ää), Petrāuskienē, Pieģaitis, Plechāvičius, Plēpas (ää), Plepytē, Pōģcius, Pōģzēla, Pōvilaitis, Poviliōnienē, Pranģkiētis, Prudnikovaitē, Pšibilskienē, Pūipa, Puņdzis, Radzēvičius (ää), Rēbutaitē, Reinys, Rimšā, Rinkēvičius (ää), Rōģus, Rubackytē, Rudāģis, Rūtēnis (ää), Sabōnis, Sāģālis, Sajā, Sāģyģa, Sarapinaitē, Sāudargas, Sāuka, Sauģaitis, Sāukantas, Sirēika, Sirvydas (ka r-), Skūčas, Skvernēlis (ää), Smetonā, Smorģinas, Sniēckus, Sondēckis (dir S. Sondēckis), Songāila, Sruōģa, Staiģiūnaitē, Stakēnas, Statkēvičius (ää), Steponāvičius, Stonytē, Strāzdas (aa), Surgāģilis, Šakāģis, Šaltēnis (ää), Šapokā, Šedūģis, Šeģnius, Šēmeta(s) (ää) (ka Šēmetā), Šēmeta(s), Šervēģikas, Šēģkus (ää), Šimōnis, Šimuliōģis, Škēma, Šōģikas, Švēdas (ää), Švēģģda, Zīģaras, Zuōģas, Žebriūnas, Žemaitē, Žemaitēģis, Žemaitis, Žūtāutas, Žūtāutas, Žydrūnas, Taločkā, Tamuliōģis, Tāģinas, Taū(t)ģinas, Terlēckas (ää), Titēnis (ää), Toločkā, Tūģas, Uiņģskas, Uliģōnas, Ūlvydas, Ūģaras, Uogēl|a, -ē (ää), Uģbģsas, Uģbģģs, Uģģāna, Ūģģanas,

Uspàskich(as), Ušàckas, Ūžkàlnis, Vāgnorius (*aa*), Vaiciukevičiūtė, Vaišvilà, Vaiťkus, Vaitkūtė, Valatkà, Valeikà, Valeškà, Vānagas, Varnēlis (*āā*), Vasāris, Vaškevičiūtė, Vėgėlė, Vėlỹvis, Veñclova, Verýga, Verigà, Vidmantas, Vidūnas, Vĩlķas, Vĩsgirda(s), Vitķausķas.

5.3. Kohanimed

Akmenà, Akménė (*āā*), Aleksótas, Anykščiàĩ (*ei*), Antàkàlnis, Aũķštaitijà, Baltóji Vókė , Bėlmontas, Birštonas, Biržai, Drũskininkai, Dũkštas, Dũsetos, Ēišiškės, Elektrėnai, Gargždaĩ, Gilius, Ignàlina³², Jonavà, Jóniškis, Júra, Jũrbarkas, Kaišiadórys, Kėdaĩniai (*-ei*), Keĩmė, Klaĩpėda, Kretingà, Kũpiškis, Kursėnai, Lazdijai (*jei*), Leĩtvaris, Marijamĩpolė, Molėtai, Naujójai Akménė (*āā*, eestipàraselt Uus-Akmenė), Nemenčĩnė, Nėmunas (*āā*, eesti Neemen), Neris, Pabradė, Pakrũojis, Palangà, Panemũnė, Panevėžỹs, Pasvalỹs, Plũngė, Priendai, Radviliškis, Rasėiniai (*-ei*), Rietāvas, Rókiškis, Rũdupis, Salantaĩ, Simnas, Skũodas, Sũduvà, Šakiaĩ (*ei*), Šalčininkai, Šešũpė, Šiauliaĩ (*ei*), Šilalė, Šilūtė, Širvintos, Švenčiónyš, Zarasaĩ, Tauragė, Telšiaĩ (*ei*), Tràķai, Tỹtuvėnai, Ukmergė, Utenà, Varėnà, Varniai (*ei*), Vilkaviškis, Visaginas.

5.4. Muid nimesid ja nimetusi

Aidijà (kooor), *sutartinėš* (rahvalaulustiil), Sájũdis, Skylė (ans), Šatrijõš Rāgana (Šatrija nõid' kirj M. Pečkauskaitė pseudonũũm), Žàlgiris (korvp-meesk). Aja-lehed: Kaũno dienà, Lietuvõš rýtas, Lietuvõš žinios, Respũbliķa, Vāķaro žinios, Veřslo žinios, Vĩlńiaus dienà.

³² Mõnes sõnastikus ja argipruugis tihti ka lõpurõhuga.

IX. UKRAINA KEEL

1. Häälduslaad. Kiri. Mugandamine

1.1. Häälduselundite liikumisviis on hoogne, sirgjooneline. Seetõttu tunduvad häälikutevahelised üleminekud ning üldine kõlavärv meile suuresti tuttava ja omasena.

Konsonantide pingsus on mõõdukas, ühtlase tugirežiimiga (eriti võrreldes vene omaga!), see tagab väledad, puhtad vokaalsiirded. Kõlahäälikud (eriti tuntavalt /j l v/) moodustuvad kergena, kunagine /g/ on lõdvenenud poolheliliseks /h/-ks (lähedane meie *h*-ga). Isegi rõhuline lõppasend ei pingesta konsonante, /b d g z ž/ püsivad seal nõrgana (meie jaoks lühikese, topeldumata – vt 2.6.1).

Palataliseerub vaid osa konsonante (moodustusega sealsamas eeskeele-vööndis, kus sünnib ka eesti peenendus!) Olles küll tähtis (ka asendeis, kus vene keel ei palataliseeri!), ei loo peenendus ometi venelikku bipolaarsust (ees- ja tagapoolse artikuleerimishoiaku välistavat vastasseisu – vrd III: 1) – tänu liigutuste avatusele ja väledusele jääb tämbripildis tooniandvaks suuõõne kesk- ja tagavöönd.¹ Siit ukraina keeleköla „kargus“: vokaalid on enam-vähem ühtlased, ülepea ei mõjusta neid keskvene hääldusele omased siirdenähud ujuvus ja diftongoidsus (vt III: märkused ², ³). Ka rõhu mõju tämbriole on üliväike.²

1.2. Kirikuslaavi kirjatraditsiooni ühe pärijana kasutavad ukrainlased **kürlilist tähestikku** (mõne erimärgiga). Eestis kehtivad alates 1975. aastast omad ümberkirjutusreeglid (täiendatud 2009 – vt võrgust: <http://keeleeabi.eki>).

¹ Selgesti ilmneb see kolme ülisagedase foneemi, /a ɪ j/ suhteliselt madal-tagapoolses moodustuses (Bilous 2005).

² Vene rõhuta silpidest tuttavad reduktsiooninähud (nagu *o > a*, *e > i*) puuduvad täiesti. Üksnes pisut võib rõhutu asend lõdvendada-madaldata foneemi /ɪ/ (meie ümberkirjutuses <õ>) moodustust (Bilous).

ee → ES keeleteoimkonna otsused).³ Erinevustena vene kirjast ja selle ümber-
tähtimisest paneme tähele:

и = <õ> kõigis positsioonides (varasema reegli järgi oli *з, к, х, ж, ч, ш, щ*
järel <i>),

ий = <õi> (täpsemalt häälduse kohta 2.4),

ї = <ji> alati (varem vaid siis, kui ees oli konsonandijärgne ülakoma),

ій = <ii> (kuid kahe- ja enamasilbilise nime lõpus <i>). NB! 2 tähega kirja-
pilt sõnasiseses asendis ei tohi hääldajat eksitada ei rõhu ega silbita-
mise asjus (vt 2.5),⁴

чч = <ttš> (geminaat-tš kohta vt 2.15),

г = <g> (täht *г* taastati ukraina tähestikus 1990-ndatel, kuna oli vahepeal
keelatud; hääldus: [g]).

Erinevalt meist kasutab muu Euroopa ukrainlaste endi loodud inglispõhist
omaladinat. Alghäälduse meile olulistes punktides ei ole viimane ometi üldse
selgem meie ümberkirjutusest, pigem vastupidi. Ettevaatust ukraina nimede
kirjapildiga Lääne pressis: originaalkirja sarnasus vene omaga põhjustab sageli
vigu, eriti и ümbertähtimisel – ukraina omaladina *у*, meie mõistes <õ> asemel
võib tihti leida „i“! Lugeja jaoks, kes nime varem ei tunne, on see eksitav löks.

1.3. Mugandamine. Ukraina nimekujude kasutusaeg meie avalikus pruugis,
iseäranis suulisena on olnud ülilühike ja häälduslikud mugandusvõimalused
alles ootavad avastamist, omaksvõttu ning laiemat praktikasse juurutamist.
Keskne ülesanne on siin psühholoogiline: saada aru, et tegemist on väärrika,
meile geograafiliselt lähedal paikneva kultuurkeelega, mille nimesid ei sobi
esitada teiste keelte tõlgendusvõtmes.

³ Vanemaid ümberkirjutusreegleid vt ka Erelt jt 1993: 54–56 ja Päll 1999: 621–623. Tähetabeli
ajakohastatud versiooni võrdlust Ukraina omaladinaga vt www.eki.ee → Keelekogud → Koha-
nimed.

⁴ Kummagi siin näidatud ohu tõttu on see reegel eesti ümberkirjutusreeglitiku suurimaid vaja-
kuid, koos peenenduse ignoreerimisega (võrrelduna venega, on viimasel ukraina häälduses
olulisemgi roll – vt 3.1).

2. Häälikud ja nende mugandamine

A. Vokaalid

2.1. Mõned ukrainalikud erisused

2.1.1. Vene ja ukraina sarnasnimesid võrreldes põrkab nimehääldaja järgmistele häälikumuutustele (ukrainapärase täishäälik poolpaksult, sulgudes vastav ukraina täht):

i > **õ** (*и*): **Galõna, Volodõmõr** – halõõna, volodõõmõr (vn *Galina, Vladimir*)

e > **i** (*і*): **Glib, Svitlan, Vira** – hliib, svitlaan, viira (vn *Gleb, Svetlan, Vera*)

o > **i** (*і*): **Tõhhiin, Lviv** – tõõhhiin, lviiv (vn *Tihhon, Lvov*)

ei > **i** (*ї*): **Andri, Sergi, Pelagia** – andrii, serhii, pelahiiija (vn *Andrei, Sergei, Pelageja*)

Ilmselgelt ei ole siin vene keele hääldusharjumustega õieti midagi peale hakata.

2.1.2. Kaks tähtsat alusreeglit täishäälikute tämbri ja vältuse asjus.

Reegel 1. Vokaale hääldatakse enamasti kirjapildipäraselt (vt 2.2 – 2.4). Nagu juba öeldud, rõhk või selle puudumine tämbrit oluliselt ei mõjusta. (Võrdluseks: vene nimede muganduses vajasime olulisi tämbrihihtsustusi – vt III: 2.1.1–2.1.3 – siin osutuvad need ülearusteks.)

Reegel 2. Rõhuasend pikendab vokaali kestust

- lahtises silbis: **Jadviga, Kõrõlo, Mõkõta** – jadviija, kõrõõlo, mõkõõta. Sobib arvestada ka seal, kus ümbertähtimine lahtisust varjutab: **Javdohha, Ossõp, P Deštõtsja** – jaudoõõha [x], oõssõp [s], deštõõt'sja [tʃ] (vrd: siin oleme vabad vene nimede muganduses juurdunud vanast tavast käsitada mõnd mugandgeminaati silbisulgejana, nt nimesdes Jossif, Tšehhov);
- helilise konsonantühendi ees: **Derjažnõi, Drozd, Garmaš** – derjaažnõi, droozd, haarmaš;
- rõhulises lõppsilbis leenishääliku ees: **Glib, Moroz** – hliib, morooz või palataliseerimata kõlahääliku ees: **Antin, Gontšar, Ljubov, Motõl** – an'tiin, hontšaar, ljubooov, motõõl. Siin on erinevus venega võrreldes oluline (vrd *Gleb, Anton, Ljubov* – vt III: 2.2.2 ja 2.2.3). (NB! Palataliseeritud /lʲ nʲ rʲ/-i ja fortiste /p t k s ʃ x/ lõppasendi ees on rõhuline vokaal siiski lühike ka ukraina häälduses – vt 2.6.1).

2.2. <e> [ɛ] = e(e): Artem, Olena, Vsevolod, Nesterenko, Rudenko – artem, oleena, vseevolod, nesterenko, rudenko. NB! Eelnev konsonant ei peenene (mitte venepärane [ʲe]!). Tingimata jälgime, et peenenemata, n-ö kume tämber säiliks *e*-eelsetel keeletipuhäälikutel *l, n, r, s, t, d* (vrd venelike hääldustega *artjom, jel'eena, vsjeevolot* jne).

Märkus: Hääldust [je] märgib omaette täht *Є/е*, meil <je>, mis ei ole väga sage: **Gajenko, Jevgen, Jeremenko, Rojevõtš** – hajenko, jeuheen, jereemenko, rojeevõtš.

2.3. <o> [ɔ] = o(o): Drobotenko, Golovko, Košovõi – drobotenko, holoukoo, košovõi. Nagu näeme, jääb *o* iseendaks ka rõhutus asendis (ei redutseeru *a*-lähedaseks!) Vene nimede taustal torkab silma ukrainlaste eriline *O*-lembus: **Oleksandr, Oleksi** – oleksandr, oleksii (jms).

2.4. <õ (и)> [ɨ] = õ(õ): Kazõmõr, Volodõmõr, Girnõk, Melnõk – kazõmõõr, volodõõmõr, hirnõkk, mel'nõk. Originaalhäälik moodustub vene analoogist madalamalt – lähemal *e*-le, kõla poolest aga meie *õ*-le⁵: NB! Rõhutus asendis võib *õ* mõnevõrra redutseeruda (kosta lõdva *e* sarnasena: volodõõmer, mel'nek). See teadmine aitab vältida piinlikku püüdlikkust seal, kus hääldada tundub ebamugav. Nii ei tarvitse sugugi võõrastada perekonnanimede sagedast SKÕI-lõppu, kui teame, et päriselt on seal lõdva algusosaga *ei/ai/õi*-segune diftong: **Rõlskõi** rõl'skei, **Košulõnskõi** košulõn'skei, **Mogõlnõtškõi** mohõl'nõt'skei. Siinsetes hääldusnäidetes märgib rõhujärgset asendit siiski kõikjal kursiiv-õ – nii on hääldajal korruga silma ees nii alushäälik kui ka viide selle sobilikule (originaalipärasele) lõdvenemisele.⁶

2.5. <ii (ій)> [ij] = i (rõhutus asendis – NB erandina reeglist 1!): **Korniitšuk** kornitšukk, **Oliinõtšuk** oli(i)nõtšukk. Meie ümbertähtimisreeglite ebajärjekindlus sunnib siin hääldajat arvestama tülika vasturääkivusega, kuna rõhulises lõppasendis, kus hääldame pika *i*, on kirjaipilt vastupidi ühe tähega: Andri, Sergi (2.1.1).

⁵ Seda paradoksi seletab ukraina artikulatsiooni keskmisest tagapoolsem üldhoiak (vt 1.1 ja märkus ¹).

⁶ Hääldades võiks kujutleda rõhutat *õ*-d võru keele tagavokaalsetes sõnades *hamõ, nummõr* (Parve 2000: 19–22).

B. Konsonandid

2.6. Üldomadustena tõdeme siingi stabiilsust ja väljapeetust. Jällegi sobib meelde jätta kaks reeglit.

2.6.1. Reegel 3. Konsonandid on pingevabad ka rõhulises sõnalõpus: Klõm, Semen – klõõm, semeen (rõhu mõjul pikeneb pigem vokaal). Leenishäälikuil säilib nende rühmatunnus nõrkus: **Davõd, Lviv, Rud** – davõõd, lviiiv, ruud'. Vokaalid vastavalt pikenevad (vt reegel 2, c).

Vaid kaht liiki lõppkonsonante hääldame rõhu järel pikana – need on

- fortis üksi või ühendis: **Kulõk, Panass, Põlõp, Vikent** – kulõkk, panass, põlõpp, vident;
- kõlahäälik, mida originaalhääldus palataliseerib: **Bilokin** (нь), **Bobõr** (рб), **Koval, Vassõl** (mõlemas нь) – bilokinn, bobõrr, koval'l, vassõl'l.

2.6.2. Reegel 4. Geminaadid hääldatakse selgena, kestuses väljapeetult: Illja, Kaššai, Piddubnõi, Vinnõtsja – illjaa, kaššai, pidduubnõi, vinnõt'sja. Samuti Illjenko -jenko, K-d Prõvillja -vill- Zaporizžja -riž'ž'-, Zarittšja -rit'sh'-. Konsonantide topeldus ei ole kuigi sage, kus ta aga ette tuleb, tasub teda võtta kui üht ukrainaliku hääldusviisi eriomadust (vt ka 2.13, 2.15).

Geminaat sünnib ka iseloomulikul sarnastumisjuhul /d + tʃ/ = [ttʃ], kus tulemuseks on meie III vädet meenutav ülipikk kestus: **Djadtšenko, Hodtšenko, Radtšenko, Škidtšenko** – djatt^hšenko, hott^hšenko, ratt^hšenko, škitt^hšenko (siin ^h-ga viidatud originaalipärase „kumeduse“ kohta vt 2.15).

2.7. <dz (ДЗ), dž (ДЖ)> [dz], [dʒ] = **dz, dž**: **Gurdzan, Džerelo** – hurdzaan, džereloo.

Liithäälikud *dz, dž* on häälikute *ts* ja *tš* helilised vasted (vt 2.14, 2.15). Neist esimene võib ka palataliseeruda: **Dzjubko, Gadzinskõi, Kundzitš** – d'zjupkoo, had'zinskõi, kun'dzitš (vt 3.1).

2.8. <g (r)> [h] = **h**: **Georgi, Jevgen, Dovgal** – heorhi, jeuheen, douhal'l. NB! Alghääldus on heliline ja meie hääldame kergelt (vrd eesti *helihark*), topeldus ei kõlba (mitte *jeuhheen, douhhal'l* – vrd 2.9).⁷ Risk eksida on suurim kõlahääliku või

⁷ Ukraina omaladinas on r märgiks <h>: Heorhii. Tähte x märgib vastavalt <kh>: Kharkiv, Kherson.

leenise kõrval (nt **Sergi** serhii *P Nudga* nud'haa, *K Užgorod uužhorod*), samuti sõnaalgul *l*-i, *r*-i ees (**Glib** hliib, **Grōgir** hrōōhir) – seal sobib kogu ühend hääldada heliliseks (vrd II: 2.4).

2.9. <h (x)> [x] = hh: **Hmelko**, **Jehhanurov**, **Mahno** – hhmel'koo, jehhanurov, mahhnoo.⁸ Samuti *K*-d **Harkiv**, **Herson**.

2.10. <s (c)> [s] = ss: **Vladōslav**, **Geljas**, **Kasjanenko** – vladōsslaav, heel'jass, kas'sjaanenko, samuti **Kosjatsenko** -t^hšenko, **Kurbas**, **Kernes**. Tähelepanu nõuab asend kõlahääliku kõrval või ka rõhutu lõppsilbi lõpus – ümbertähituna küll ühekordne, nõuab *s* ka siin geminaathääldest (vrd ka märkus ⁸). Lõppasendi puhul määrab hääldus käänamise: Geljasi, Kurbasi, Kernesi (mitte *-e*, nagu võiks oletada kirja pildi põhjal). Pane tähele palatalisatsiooni: **Oless** oles's, *P*-d **Mōsko** mōs'koo, **Spaskōi** spas'kōi – pehmendusmärk ь on tähtis, kuigi eesti ümberkirjutus seda ei näita!

2.11. <z (3)> [z] = z: **Drozd**, **Garbuz**, **Kozak** – droozd, harbuuz, kozakk. Palatalisatsioon: *P*-d **Buzko** bus'koo (järgneva *k* mõjul *z' > s'*!), **Kuzmenko** kuz'menko.

2.12. <š (ш)> [ʃ] = š: **Gašōnskōi**, **Samokōš**, **Veršōhora** – hašōn'skōi, samoo-kōš, veršōōhora. Üldiselt tume (retrofleksne), kuid geminaadina <*i/j*> ees palataliseerub (vrd ka <*ž*>, <*tš*>).

2.13. <ž (ж)> [ʒ]⁹ = ž: **Gžōtskōi**, **Kožara**, **Kovžun** – hžōt'skōi, kožaaara, koužun, samuti **Boženko**, **Ražba** raa-. Lõppasendis jääb heliliseks (mugandame lühihäälikuna): **Storož** stoorož, **Korž**, **Tšōž**. Tänu retrofleksusele on tämbermuidu „tume“, ainult geminaadi puhul moodustub alveopalataal [ʒʒ] – hääldame tugeva peenendusega: **Zaporižžja** zaporiz'ž'ja.¹⁰

⁸ Eesti ümberkirjutus sätestab <hh> vokaalide vahel ja sõnalõpus, kuid tugev hääldus on tähtis igas helilises naabruses.

⁹ Retrofleksne ehk tagaspidise keeletipuga moodustuv häälik (nagu ka <š, tš> vasted – vt 2.12 ja 2.15).

¹⁰ Ukraina fonoloogias liigituvad üksikud erandlikud alveopalataalid (ka geminaatsete <š, tš> vasted [ʃʃ], [tʃtʃ]) palatalisatsiooni kui üldnähtuse alla. Põhimõttelisi soovitusi heliliste geminaatide mugandamise asjus vt VI: 2.2.

2.14. <ts (ʉ)> [tʂ] = ts (t's): **Gutsalo, Kotsko** – huutsalo, kotskoo.

NB! Palataliseerime, kui järgneb <i, j>, või pehmenemismärk ь: **M Grōtsko, P-d Deštšōtsja, Karabōts** – hrōt'sko, deštšōōt'sja, karaabōt's; samuti **Kotsjuba, Kravets, Tsjurupa** (rōhk 2. silbil) ja esisilbirōhuga **Lutsiv luut'siv, Palōtsja, Slutskōi** slut'skōi, **Totskōi**. See on järsk erinevus vene nimedest, kus ʉ ei palataliseeru kunagi! Vt ka 2.7.

2.15. <tš (ʉ)> [tʂ] = t^(h)š: **Kaltšenko, Ševtšenko, Tkatšuk, Tšagovets** – kal'tšenko, šeutšenko, tkatšukk, tšagovet's. Erinevalt vene analoogist on ukraina tš üldjuhul peenenduseta, kume – joon, mida meie saame soovi korral matkida kerge (poolmõttelise) vahe^{-h} lisamisega.¹¹ Nõudlikumal juhul võib seda pruukida näiteks *e* ees: **Dotšenko** dot^hšenko, **Tšeban** tššebaan, **Tšepurnōi** tššepurnōi (meil harjumuspärane *t'š'e* on õieti venelik). Kōnekas on seegi, et <tš> järel on alati <ō> (mitte <i>): **Koltšōk** kol'tšōk, **Tšōženko** tšōženko.

NB! Erandlik palatalisatsioon geminaadi puhul (vrd 2.13, vt märkus¹⁰): **Zarittšja** – zarit'-tšja.

2.16. <štš (ʉ)> [ʂʂ] = štš: **Juštšenko, Pljuštš, Štšerbak, Štšogoliv** – juštšenko, pl'juštš, štšerbakk, štšōoholiv. NB! Oluline erinevus vene šš'-st: hääldame täht-tähelt, häälikuühendina!

2.17. <v (B)> [ʋ] ~ [v] = u ~ v (vastavalt silbilõpu- ja sõnalõpuasendis): **Gavrōlo, Klavdia** – haurōōlo, klaudia, aga **Jakiv, Lviv** – jaakiv, lviiiv (kerge heliline -v, mitte -f!). Samuti *u*-ga **Jevgen** jeuheen, **Levko** leukoo, **Pavlo** pauloo – ent **Ljubov** -boov, **Svjatoslav** -slaav. Selgituseks: <v> kostab ukraina silbilõpus (sh nime lõpus) helilise poolvokaalina. Standardhäälduses meenu- tab see meie *u*-lõppu diftongides *au, iu*.¹² Isikuti (eriti Ida-Ukrainas) võib aga kuulda ka meie *v*-sarnast lõppu ning käändes, vokaalide vahel ongi enamasti [v] – poolavatud heliline hammashuulhäälik. Meid ajendab lõpphäälikuna *v*-d eelistama ennekõike võimalus lihtsamalt käänata (jaakiv : jaakivit, lviiiv :

¹¹ Vt ka VI: 3.22. Hääldusmärgis [tʂ] nähtuv retrofleksne nüanss võiks väärida tähelepanu originaalilähedasema hääldustaotluse puhul, kuna eesti võõrsõnavaras kaldub *tš* palataalsuse poole (vrd *tšarter, tšempion*). Et peale ukraina keele on muidki, kus „kume“ *tš* on oluline (poola, horvaadi, serbia, hiina), ja järjest avardub ka meie kokkupuude uute keeltega, on kõnealune vahetegemine praktilises häälduskultuuris kasulik ja perspektiivikas.

¹² Ilming on slaavi keeltes üldisem, esinedes ka valgevenes, slovakis ja sloveenis, lisaks läti keeles (vrd VII: 2.4.3).

lvjivis).¹³ Originaalipüüdlik hääldaja ei või ka unustada, et *u*-lõpp nimeses nagu Lviv, Ljubov võib mõjuda lihtsalt ülepakumisenä, sest pika vokaali järel eesti hääldus *u*-d ei tunnista. Millest kindlasti hoidume, on venepärane *f*. NB! *K Kahhovka kahhouka*.

3. Palatalisatsioonist

3.1. Mis häälikud peenenevad ja kuidas peenendust ära tunda

Ukraina keeles peenenevad /d, t, l, n, r, s, z, dz, ts/ (Ševtšenko jt 1993). Kirjas tähistab seda olulist häälikutunnust pehmenusmärk ь – mida meie ümberkirjutus paraku ei kajasta. Samas ei ole nähtus ise meie jaoks sugugi tühisem kui ukrainlastele nende „pehmenus“.

3.1.1. Mõned abistavad üldsuunised. Väärrib hoolt ja tähelepanu, et vigaselt ei muganeks:

- a) mehenimed **Grõtsko, Kost, Oless, Vassõl** – hrõt'sko, kos't, oles's, vassõl'l;
- b) konsonantlõpulised perekonnanimed lõpurõhuga: **Dovgal, Mõkõtass** – douhal'l, mõkõtass's. Samuti **Koval, Kremen, Moskal, Obal**;
- c) iseloomuliku rõhutu lõpuga -DKO (ka -TKO): **Bezborodko, Prõh-hotko** – bezborot'ko, prõhhot'ko. Samuti **Bezorudko, Drobotko, Medvedko, Skorohodko, Zaszjadko**;
- d) rõhulise KÕ-lõpuga: **Grõnko, Redko, Vlõzko** – hrõn'koo, ret'koo, vlõs'koo. Samuti **Brõdko, Buzko, Fedko, Gatsko, Hmelko, Manko, Mõsko, Rusko, Senko, Slõnko, Tronko, Vasko, Voronko** (ent NB peenendusetä Kotsko, Mõnko, Nosko! – vt 5.2).
- e) mitmesugused perekonnanimed: **Dankevõtš** dan'keevõtš, **Guz huuz'**, **Gunka hun'ka**, **Kuzmuk** kuz'mukk, **Kõbaltšõtš** kõbal'tšõtš, **Olševska** ol'seuska, **Osmak** os'makk, **Rud ruud'**, **Stelmahh** stel'.mahh, **Šulženko** šul'ženko, **Tolba** tol'ba;
- f) kohanimed nagu **Debaltseve** debal'tseve, **Korosten** koorosten', **Kovel** koovel', **Ross** ros's, **Uman** uuman' (lõppude -LSK, -NSK, -TSK jms kohta vt 3.1.3). NB! Tavalise, palataliseerimata *l*-i hääldame, kui nimi pole ukraina päritolu, nt kreeka lõpp -POL: **Mariupol, Nikopol** (vrd III: 2.3.3).

¹³ Foneetiliselt on ka eesti v õieti poolvokaal [v], moodustudes kergena hammaste ja alahuule vahelises pilus, mitte hõõrdhäälikuna pingsas kitsuses.

3.1.2. Perekonnanimed lõppudega -TS, -SKŌI ja -TSKŌI (-ць, -ський, -цький): **Godovanets, Mõhhats** – hodoovanet's, mõhhat's; **Brodskõi, Kovalskõi, Konõskõi, Košulõnskõi** – brot'skõi, koval'skõi, konõs'kõi, košulõn'skõi; **Mogõlnõtskõi, Verbõtskõi** – mohõl'nõt'skõi, verbõt'skõi. Need on lõpud, kus palataliseeritud moodustus ning vastavalt „pehme“ kõla on suisa ukrainalik märk. Siin peenendust eirata oleks niisama hoolimatu kui hääldada lõpu *-õi* asemel *-i*.

3.1.3. Kohanimed lõppudega -TS, -TSK, -SK (-ць, -цьк, -ськ): **Truskavets, Donetsk, Lugansk, Voznessensk** – truskavet's, donet'sk, luhan'sk, voznessen'sk; samuti **Luts, Lõssõtšansk, Svitlovodsk** -vot'sk, ka (NB!) **Hartšõzk** -õs'k.

Kui kellelegi peaksid need hääldused tunduma võõrastavana, on asi lihtsalt psühholoogilises inertsis – tardumuses teise, suurema keele mõju all. Päriselt on ukraina hääldusviis selleski suhtes eesti keelele lähem kui vene oma (vrd *veski, krutski, kunst, tendents*). Ent venepärast hääldust tasub omas võtmes väärtustadagi – nimelt ajastulise ja poliitideoloogilise orientiirina: selle abiga häälestub teabevoog hoobilt sovetlik-suurvenelike seoste lainele.

3.2. Lisamärkusi: tingimused ja piirangud

3.2.1. Järgnev <i> ja <j> peenendavad keeletipuhääliku (ka ühendi) auto- maatselt: **Anastassia, Lesja, Zavgorodni** – anastas'sjia, lees'sja¹⁴, zauhorood'ni. Samuti **Antin, Julia, Nadia** nad'ijja, **Nestir**. Peenendus jääb matkimata, kui eesti ühiskeel vastava hääliku või asendi selget palataliseerimist ei võimalda: **Maria, Lidia, Pilguk** – mariija, liidia, pilhukk (ukr [rʲ], [dʲ], [ʲ]).

3.2.2. Esimese kaashääliku reegel. Kuigi lõppudes *C + SKŌI* (-ський) järgneb originaali pehmendusmärk tähele *c*, **peeneneb kõige enam ühendi eespoolseim konsonant** (vokaalile vahetult järgnev *l, n, t*): **Žmudskõi** žmut'skõi, **Volõnskõi** volõn'skõi. Seegi ukrainapärasus haakub eesti hääldusega. Palatalisatsiooni ei saa teha seal, kus see on eesti hääldusele võõras: **Artemovskõi, Nõžankivskõi** – artemouskõi, nõžankiuskõi (mitte *s'*, kuigi originaalis on -вський!).¹⁵

¹⁴ Originaalis on <я>-eelse konsonandi palatalisatsioon säärastes järjendites tugev. Kuna järgnev kostab õieti *a*-na, on siinse tähistuse *j* pelgalt eestipärane muganduslisand (vt väiksem tähemärk).

¹⁵ Eesti ühiskeeles ei peenene häälik, mis on lahutatud rõhust: *t* ei erine sõnades *vaht (-i)* ja *vaht (-u)*.

4. Rõhk ja selle reeglid

Ukraina rõhk on liikuv. Võrreldes vene keelega on osa sugulasnimesid sarnase rõhumustriga, kuid leidub ka eriti iseloomulikke lahknevusi. Perekonnanimesdes võib rõhk isikuti kõikuda.

4.1. Eesnimed

4.1.1. Konsonantlõpulised mehenimed. a) Lõpurõhuga: **Antin, Kazõmõr, Semen, Vladõslav** – an'tiin kazõmõõr, seemeen, vladõsslaav. b) Eespoolse rõhuga: **Fedir, Nõkõfor, Tõhhin, Volodõmõr, Vsevolod** – feed'ir, nõkõõfor, tõõhhin, volodõõmõr, vseevolod (lisa vt 5.1);

4.1.2. Ukrainapärase lõpu-I (ий) on enamasti rõhuline: **Andri, Gordi, Oleksi, Sergi, Tõmofi** – andrii, hordii, oleksii, serhii, tõmofii (vene vastetes -eй: *Andrei, Gordei, Aleksei* jne). Võrdluseks: kui <i>-lõpuga on ka nime venekeelne vaste, jääb rõhk ette: **Anatõli, Geõrgi, Grõgõri, Júri** jms.

4.1.3. Kahesilbiliste mehenimede lõpud -Õ, -Á: **Dmõtro, Petro, Homa, Kuzma** – dmõtroo, petroo, *h*hoomaa, kuz'maa. Samuti **Karpõ, Markõ, Pavló, Illjá, Luká.** Erand: Grõtsko (2.4.3). Reegel ei puuduta kolmesilbilisi: **Kõr'õlo, Mõhháilo, Mõkõla, Oléksa** jms (vt 4.1).

4.1.4. Naisenimedes lõpuga -A domineerib rõhk eelviimasel silbil: **Fajina, Galõna** – faijina, halõõna, samuti **Lésja, Tetjána** (jpt – vt 5.1) ning -IA: **Anastassía, María, Nadía, Pelagía, Sofía, Solomía.** NB! -IA (-iя) erandid : **Emília, Jevgénia, Juhhímia, Júlia, Kaléria, Natália, Tajíssia.**

4.2. Perekonnanimed

4.2.1. Poolapärase nimesdes lõpuga -SKÕI, -TSKÕI (-ський, -цький) on rõhk valdavalt eelviimasel silbil: **Baranovskõi, Hmelnõtskõi** – baranouskõi, *h*hmel'nõt'skõi. Üksikud erandid: **Bárõševskõi, Kop'õstenskõi** (ent samas **Kopõst'õnskõi, V'õšenskõi.**

4.2.2. Nimesdes lõpuga -VÕI, -NÕI (-вий, -ний) võib rõhk olla ka lõppsilbil: **Košovõi, Okladnõi** – košovõi, okladnõi, samuti **Dubov'õi, Gorbov'õi, Jarov'õi, Stabov'õi, Suhhov'õi, Tšepurn'õi** (jpm). Vene õi-reegel, mis suunas

rõhu ettepoole, siia ei sobi – venepäraselt oleks neil nimedel rõhuline *oi*-lõpp, nt *Dubovoi, Jarovoi*. Muid võimalusi: **Garkávõi, Zadoróžnõi, Maljóvanõi**.

Kõigi ÕI-lõpuga nimede naissoovormidel on lõpp -A, kusjuures rõhk jääb paigale: **Baranóvska, Hmeln´õtska, V´õšenska, Dubová, Gorbová, Zadoróžna, Maljóvana** (vrd eelmiste näidetega).

4.2.3. Nimed lõpuga -ÉVÕTŠ, -ÓVÕTS (-евич, -ович) – rõhk eelviimasel silbil: **Andrijevõts, Markovõts** – andrijeevõts, markovõts, samuti **Jakõmóvõts, Lazarévõts** jm. Ka *v* asemel olev muu konsonant ei muuda asja: **Borólõts, Korótõts, Verménõts**. Erand: **Mólorádovõts**.

4.2.4. Nimed lõpuga -ÕK (-ик) – rõhk eelviimasel silbil: **Bibõk, Oliinõk** – **bijbõk, oliinõk**, samuti **Kaljännõk, Mélnõk, Zemántšõk, Tjutjúnnõk, Tšétšõk** t^hšee-. Vähesed erandid: **Girn´õk, Kul´õk, Kúkolnõk, Pássitšnõk**.

4.2.5. Konsonantlõpulistest nimedes laiemalt (v.a kaks viimati vaadeldud rühma) näib tihti, nagu kalduks rõhk lõppsilbile: **Arkáss, Bažán, Bulát, Dovgál, Kaplán** ... Ent vähemalt niisama sageli on ta mujal: **Bákul, Bárdahh, Bérkut, Dérvatš, Dónbuš, Kóndak, Ténjuh** ... Rõhk kõigub tihti ka ühesama grammatilise lõpuga nimedes – näiteks lõpuga -ETS/-ATS (-ець, -аць): **Kolomijets, Verhov´õnets** – aga **Braginéts, Donéts, Kazanéts, Móhháts, Romenéts, Rubéts, Sudéts** ja **Godóvanets, Kánivéts, Tšágovets**.

4.2.6. Valgevenepärastes nimedes lõpuga -JÚK, -TŠÚK, -ŠTŠÚK (-юк, -чук, -щук) on rõhk alati lõppsilbil: **Gavrõljuk** haurõljukk, samuti **Ištšúk, Ivanõtsúk, Kondratjúk, Slobodjanjúk**. Sama rõhumall ka: **Kasprúk, Pilgúk, Šavrúk, Šõnkarúk, Zahharúk** ning -ÁK/-JÁK-lõpulistest: **Kapuštšák, Kosják, Lõtvák, Zaliznják**.

4.2.7. Nimed lõpuga -OV, -IV, -JEV. Nagu vene analoogides, arvestame lõpu <-ov> puhul võimaliku lõpurõhuga: **Ablitsov, Mogõljov** – ablitsoov, mohõljoov, samuti **Dontsov, Kõsseljov, Ševeljov**. Siiski sagedamini on rõhk eelviimasel silbil: **Arbuзов, Lutsiv** – arbuuzov, luut'siv, samuti **Azárov, Játskiv, Jehhanúrov, Kljújev, Prassólov, Rússov, Vass´õljev**. NB Štšógoliv štšooliv.

4.2.8. Nimed lõpuga -ENKO nõuavad kontrollimist, sest rõhk võib olla nii eelviimasel kui ka tagant kolmandal silbil. Vrd **Borössenko – Bõr'õštšenko, Dot-senko – Dóntšenko, Djatšenko – Djádtšenko**. NB! Nimed eespoolse rõhuga on markantsemad, nende meeldejätmise õigustab end rohkem: **Demtšenko, Martõnenko, Nalõvaitšenko** – demtšenko, martõõnenko, nalõvaitšenko; samuti **Arandärenko, Artémenko, Den'õssenko, Gapónenko, Jak'õmenko, Jarémenko, Jarmólenko, Jaroslávenko, Kasjánenko, Kass'õmenko, Komis-särenko, L'õssenko, Makéjenko, Marjánenko, Mõrónenko, Nazárenko, Naúmenko, Neštšad'õmenko, Oleksíjenko, Onoprijenko, Ostápenko, Ovsjá-nenko, Parhómenko, Potápenko, Pováženko, Protássenko, Samíilenko, Solovjánenko, Tregúbenko, Trohh'õmenko, Vlássenko, Voskrekássenko** (vt 5.2). (Võrdluseks: rõhk silbil -ÉN, mis on rohkem vene pruuk, pakub end suurema automaatsusega, nt *Gaponénko, Lössénko* vms.) Peaagu alati on tagant 3. silbi rõhk nimesdes lõpuga -ŠTŠENKO või -C + TŠENKO: **Dántšenko, Geráštšenko, Glúštšenko, Hártšenko, Íltšenko, Ívtšenko, Oméltšenko, On'õštšenko, Pántšenko, Stártšenko, Zahhártšenko, Zintšenko, Zóštšenko, Teréštšenko, Vass'õltšenko** (erand: kirjandusteadlane B. Grintšenko!). Seevastu kui lõpule eelneb pelk -TŠ- (ч), võib rõhk vabalt olla ka eelviimasel silbil: **Indõtšenko, Stutšenko, Žmatšenko**.

4.2.9. Ettevaatust lõpu-O rõhutamisega! On küll **Dudkó, Frankó, Golovkó, Grõškó** jne (enamik kahesilbilisi -KO-lõpuga nimesid) – kuid kolme- ja enamasilbilistes on rõhk eespool: **Dmõtérko, Drobjázko, Moljávko, Móléško, Nalõváiko, Pleváko**, ning **Bójarko, Štókalko**. Erandid 2-silbiliste seas: **Hvóiko, Njátko, Zlénko, Vjátško**. Muid -O-lõppe: **Mahnó, Šamó, Tjagnó, Tšuhnó** jms, kuid erandid **Š'õlo, Žmáilo** ning 3-silbilised **Nedbáilo, Pobodáilo, Pokot'õlo, Šum'õlo** ja tagant 3. silbi rõhuga **Gútsalo, Síkalo, Štókalo**.

4.2.10. Rõhuline võib olla ka -A-lõpp: **Koljada, Potebnja** – koljadaa, potebnjaa, samuti **Bitsujá, Nudgá, Skirdá, Šulgá, Znobá, Žurlõvá**. Sagedamini siiski eespool: **Baidebúra, Gaidamáka, Garkúša, Posjáda, Sosjúra, Tšeremš'õna** (jms), samuti NB! **Pal'õvoda, Var'õvoda, Verš'õgora**.

4.2.11. Rõhuline lõpu-Í (iř): **Bagrí, Boží, Gladí, Kozí, Palí, Plaksí, Povalí, Smolí, Šeregí** (vt 5.2).

5. Valik nimesid

Peale rõhu on toodud kriitilisemad peenendusjuhud (vt pehmendusmärgiga originaaltäht sulgudes). Mitu rõhumärki sama nime kohal osutavad mitmele rõhutamisvõimalusele. Perekonnanimede valik arvestab Ukraina kultuurielus ja avalikkuses sagedamini ettetulevaid nimesid. Kohanimede osa hõlmab eeskätt suuremaid linnu, vaid Ida-Ukrainas ka väiksemaid paiku. Pealinna ja mõne tuntuma loodusobjekti jaoks (Kiiev, Dnepr, Dnestr, Aasovi ja Must meri) sobib traditsiooniline nimekuju.

5.1. Eesnimed

Alevt'õna, Anastassía, Andrí, Áni, Antín, Antóni, Arsén, Artém, Arh'õp, Avérki, Bolesláv, Dan'õlo, Dav'õd, Dem'õd, Den'õss, Dmõtró, Dómna, Emília, Erást, Jevgén, Juhhím, Kaléria, Klávdia, Fadéi, Fajína, Fédir, Fédor, Gajína, Gal'õna, Gavr'õlo, Gennádi, Geórgi, Gerássõm, Glíb, Gordí, Gr'õgir, Grõgóri, Gr'õtsko (цѣ), Har'õta, Homá, H'õma, Ir'õna, Jadvíga, Jákiv, Jak'õm, Jaréma, Jar'õna, Javdóhha, Jevgén, Jevgénija, Jívga, Jóssõp, Juhhím, Juhhímia, Karpó, Kazõm'õr, Kater'õna, Kátrja, Kindrát, Klar'õssa, Klõmént, Korní, Kost (ть), Kostjant'õn, Kuzmá (зѣ), Kõl'õna, Kõr'õlo, Lar'õssa, Leónt, Leónti, Lésja, Levkó, Ljudm'õla, Luká, Lukáš, Lõkéra, Lõssavéta, Maks'õm, Manúilo (уї), Margar'õta, María, Márja, Marján, Markiján, Markó, Mart'õn, Mar'õna, Matví, Modést, Mõhháilo, Mõlosláv, Mõkóla, Mõk'õta, Nadía, Natálka (л), Néstir, N'õkin, N'õkon, Nõk'õfor, Nõts'õpir, Ohrím, Oléksa, Oleksí, Oléna, Oléss (сѣ), On'õssõm, Opanáss, Or'õna, Óssõp, Overján, Panáss, Pavló, Pelagía, Petró, Platón, Prókíp, Prokóp, Põl'õp, R'õmma, Samíilo, Saškó, Semén, Sergí, Sever'õn, Sofía, Solomía, Svitlán, S'õdir, Svõr'õd, Zenón, Tadéi, Tajíssia, Taráss, Tetjána, T'õhhiin, Tõmíš, Tõmofí, Uláss, Ust'õm, Ust'õna, Vad'õm, Valent'õn, Vass'õl (лѣ), Veremí, Víra, Viként, Vladõsláv, Volod'õmõr.

5.2. Perekonnanimed

Ablitsóv, Andruštšénko, Antónénko (Antonénko-Davõdõvõtš), Antonõvõtš, Antõntšõk, Antõnõtš, Arandárenko, Arbúzov, Arkáss, Artémenko, Arh'õpenko, Azárov, Atrõštšenko, Avákov, Babénko, Bablják, Bágmüt, Bagrí, Bagrjánõi, Baidebúra, Báiko, Bákul (лѣ), Balmén (лѣ), Balúta, Bandurénko, Baranjúk, Baranõvõtš, Bárdahh, Bárka, Barvínok, Barvínskõi, Bárõševskõi, Bažán, Bédzõk, Bezboródko (дѣ), Bezorúdko (дѣ), Bíbõk, Biláš, Biljávskõi, Bilokín

(НЬ), Bilozír, Bitšujá, Beréza, Bérkut, Blöznötšénko, Bobénko, Bob'ór (РЬ), Bogomólets (ЦЬ), Bóiko, Bóitšenko, Boitšúk, Bójarko, Bokótš, Bolótskõh (СЬ), Bóltenko, Bondarénko, Borodái, Borólõtš, Borzénko, Bortnjánskõi (СЬ), Bórt-nõk, Borössénko, Bor'õtšenko, Božénko, Boží, Božkó, Bózõk, Braginéts (ЦЬ), Braslávets, Bródskõi (СЬ), Brõdkó (ДЬ), Búhhalo, Buidénko, Bulajénko, Bulátov, Burátšek, Burmáka, Buzkó (ЗЬ), Butsénko, Bútšma, Bõtškó, Danílko, Dankévõtš (НЬ), Dántšenko, Danõljúk, Dašák, Dašévsckõi, Davödénko, Démtšenko, Demödénko, Den'õssenko, Derjážnõi, Dérvatš, Derözemljá, Desnják, Deštš'õtsja, Didénko, Dídõk, Dindó, Djadjúra, Djádtšenko, Djatšénko, Dmõtérko, Dmõtrenko, Doléngo, Dolénko, Dolomán, Domíntšen, Dontsov, Dóntšenko, Dóroš, Dorošénko, Doróško, Dotšénko, Dónbuš, Dovgál (ЛЬ), Dovžénko, Drágo, Draí-Hmára, Drižtšánõi, Drobjázko, Droboténko, Drobótko (ТЬ), Drozdénko, Dzéržõk, Dzjubkó, Dž'õga, Dubov'õi, Dudkó, Dúdnõk, Dúdtšenko, Duhnövõtš, Dúštšenko, Dõlétskõi (СЬ), Épik, Fedkó (ДЬ), Fedorénko, Fedórtšenko, Fédtšenko, Fessénko, Filipénko, Fírtaš, Fistulári, Fíštšenko, Folvárotšnõi (ЛЬ), Fomín, Frankó, Fõlõpövõtš, Gaidái, Gaidamáka, Gaidúk, Gajénko, Galáida, Galán, Gamalíja, Gámtšenko, Ganzá, Garópenko, Gáras, Garássõm, Garbúz, Gármaš, Gaskó, Gatskó (ЦЬ), Geletéi, Gélis, Géljas, Génes, Gerassõménko, Geráštšenko, Girn'õk, Gízel (ЛЬ), Gladí, Glazunénko, Glúštšenko, Gm'õrja, Gnaténko, Góbdõtš, Godóvanets (ЦЬ), Godzjátškõi (Г = г-, ЦЬ), Gógol, Golovkó, Golubénko, Gólõk, Góntarev, Gontšár, Gontšarénko, Gópkalo, Gorbov'õi, Gorbaténko, Gorbúlin, Gordijénko, Gordón, Gorélik, Gorílo, Górlenko, Górovõts (ЦЬ), Govjáda, Grabóvsckõi, Grében (НЬ), Gretšénko, Grétško, Grínšpun, Gríntšenko (kirj, ajalool Boriss Grintšénko), Gritšénko, Grušévsckõi, Grõgorénko, Grõnkó (НЬ), Grõškó, Gr'õtšenko, Gr'õva, Gž'õtskõi (ЦЬ), Gúbsckõi, Gulák-Artemóvsckõi, Gúlõi, Gumenjúk, Gúnka (НЬ), Gurgál (ЛЬ), Gurdzán, Gúrvits, Guzénko, Gútsalo, Hanénko, Hártšenko, Hižnják, Hítrõk, Hmára, Hmelkó (ЛЬ), Hóhta, Hódtšenko, Holódna, Homénko, Horóškóvsckõi, Horošún, Horúnžõi, Hotkévõtš, Hr'õtšõtš, Hvóiko, Hvõljon'õi, Hõž'õnskõi (СЬ), Illjénko, Íltšenko, Indõtšénko, Irtšán, Íštšenko, Iváhnenko, Ivanénko, Ivanõtšúk, Ivasjúk, Iváštšenko, Ívtšenko, Jakovénko, Jakóvtšenko, Jakúba, Jakúša, Jak'õmenko, Jaréma, Jarémenko, Jarmólenko, Jaroslávenko, Jároš, Jarošénko, Jarov'õi, Jatsenjúk, Jatsénko, Játskív (Ц) (kirj Mõhhailo Játskiv; astronom Jaroslav Játskív), Jehhanúrov, Jelevá, Jémtšenko, Jerémenko, Jerjómenko, Jessõpénko, Jugái, Juhh'õmenko, Jupkó, Jurá, Juržénko, Júrtšenko, Júštšenko, Juzjúk, Kalenõtšénko, Kaljännõk, Káltšenko

(ль), Kalōnéts (цѣ), Kánivéts (цѣ), Kaplán, Kapuššák, Karpénko, Kasjánenko, Kassiján, Kass'ōmenko, Káššai, Kášštenko, Kazanéts (цѣ), Kaznadí, Kérnes, Kínahh, Kištšúk, Kitsúra, Klímkin, Kljújev, Klōménko, Klōmkó, Klōtškó, Kobōljánska (сѣ), Kógan, Kohhanénko, Koléssa (cc), Kolodí, Kolomíjets (цѣ), Kolomíitszenko (iй), Kóltšōk (ль), Koljadá, Komissárenko, Kompán, Konvissár, Kóndak, Kóndra, Kondraténko, Kononénko, Konóštšenko, Konová, Kon'ōskōi (сѣ), Korōlénko, Kor'ōstenskōi (сѣ), Korōst'ōnskōi (сѣ), Kor'ōtsja, Korbutják, Kordúba, Kórdōš, Kornijénko, Korobkó, Korojíd, Korolévská, Korótōtš, Korótšenko, Korovtš'ōnskōi (сѣ), Kórsun, Kosják, Kosjatsénko, Kóssak, Kóssatš, Kossénko, Kostándi, Kosténko, Košák, Košov'oi, Kóšōts (цѣ), Košul'ōnskōi (сѣ), Kozák, Kozatsénko, Kozí, Kozjurénko, Kozubénko, Kózōk, Koz'ōtskōi (цѣ), Kožán, Kožára, Kožuhhár, Kotkó, Kotljár, Kotsjub'ōnskōi (сѣ), Kótska, Kotskó, Kotsérgá, Kótšur, Kotsúra, Kovál (ль), Kovalénko, Koválōk, Kovaltsúk (ль), Kóvatš, Kónvžun, Kóvtun, Krainōtšénko, Kramarénko, Kratkó, Kravéts (цѣ), Krávtšenko, Kravtsúk, Krémen (нѣ), Kretškó, Krušeln'ōtska (ль, цѣ), Krōštafōvōtš, Krōvénko, Kr'ōvtšenko, Kubijōvōtš, Kudlá, Kúdrja, Kuhharénko, Kuhténko, Kujék, Kúkolnōk (ль), Kulgá (ль), Kulíš, Kulžénko (ль), Kul'ōk, Kumántšenko, Kúndzitš, Kúniss, Kuptšánko, Kúrbas, Kurōláss, Kurōlénko, Kussénko, Kušnérōk, Kušnír, Kušnirénko, Kuzménko (зѣ), Kuzmúk (зѣ), Kuzm'ōtš (зѣ), Kutsénko, Kútsōi, Kútšer, Kutšerénko, Kútsma, Kvítka, Kōbáltšōtš (ль), Kōják, Kōl'ōmnōk, Kōréiko, Kōrijénko, Kōrōlénko, Kōrōljúk, Kōrōtšénko, Kōsseljōv, Kōšōnívskōi, Kōštšúk, Kōtástōi, Ládan, Lágoda, Lad'ōženskōi, Lad'ōžets (цѣ), Lanov'oi, Láptšenko, Lazarénko, Lazébnōk, Lazurénko, Látaš, Lavró, Lavr'ōšōn, Lebed'ōnets (цѣ), Ledjánko, Leljušénko, Leontónōtš, Léštšenko, Lévtšénko, Líptšenko, Lissov'oi, Lizogúb, Liv'ōtskōi (цѣ), Ljaškó, Ljatoš'ōnskōi (сѣ), Ljubart, Ljubtšenko, Ljub'ōmenko, Ljub'ōstok, Ljubōtš, Ljudkévōtš, Lóbatš, Lobodá, Lódi (iй), Lógvōn, Logvōnénko, Lokóta, Lopat'ōnskōi (сѣ), Lórak, Loznítsja, Lozov'oi, Lubenéts (цѣ), Lúbtšenko, Lubjan'oi, Lúkaš (Olena, pol; aga lingv Mōkola Lukáš), Lukašúk, Lukítš, Lukjánenko, Lutsénko, Lútsiv, Lutš'ōnskōi (сѣ), Lutš'ōtskōi (цѣ), Lōhholát, Lōp'ōnskōi (сѣ), L'ōssenko, Lōzogúb, Lōtvák, Lōtv'ōn, Lōtvōnénko, Magár, Magéra, Mahnó, Máiboroda, Maikapár, Maistrénko, Makárénko, Makártšenko, Makarúška, Makéjenko, Makíjenko, Makogón, Makovéi, Maksōméiko, Maks'ōmenko, Makušénko, Makōvtšúk, Málíkov, Maljóvanōi, Malōnóvskōi (сѣ), Mal'ōš, Mal'ōško, Mál'ōtskōi (цѣ), Manáilo, Mankó (нѣ), Mánzi, Marjánenko, Markévōtš, Márkuš, Mártos, Martónōtš, Martsún, Mártšenko, Martšúk,

Mart'onenko, Maslják, Massénko, Mazépa, Matijěšon, Matióss, Matjušénko, Medovár, Medvédko (дѢ), Medvedtšúk, Mélihho, Mélnök (лѢ), Ments'ónsköi (сѢ), Migúra, Miljuténko, Minjáilo, Minkó (нѢ), Mirošnötšénko, Mizjún, Mizkó, Mjassojíd, Mog'óla, Mogöljón, Mogöln'ötsköi (лѢ, цѢ), Móhnök, Moisséjenko, Mokán, Moljávko, Morgunénko, Moróz, Morozénko, Moskál (лѢ), Moskalénko, Moskóvtšenko, Most'ónsköi (сѢ), Mot'óka, Mot'ól, Movtšán, Movtšún, Mussijáka, Mussíko, Muz'óka, Mútsšnök, Mõhhailénko, Mõhháilök, Mõhhailötšénko, Mõhhalévötš, Mõhháts (цѢ), Mõkolájenko, Mõkötáss (сѢ), Mõk'óša, Mõköténko, Mólěško, Mõlorádovötš, Mõnkó, M'örnöi, Mõrónenko, Mõrošnötšénko, M'össök, Mõskó (сѢ), Mõšuga (г), Mõtrák, Nadíjin, Nagn'óbida, Nalóváiko, Nalóváitšenko, Nárbut, Naúmenko, Nazárenko, Nazarúk, Naúmenko, Nebába, Nebéra, Nebésnöi, Neborák, Nedbáilo, Negóda, Nehhóda, Nesterénko, Nésturh, Neštšad'ómenko, Neževénko, Netšúil'ev'ötsköi (цѢ), Nikolájenko, Njátko, Nómös, Noskó, Nossátš, Nóvak, Novatšénko, Nónök, Nudgá (дѢ), Nõžankívsköi, Nõštšúk, Nõtšöporénko, Novötšénko, Óbal (лѢ), Odáinök, Okladn'öi, Olíinök, Oliinötšúk, Oleksíjenko, Oléss (сѢ), Oméltšenko (лѢ), Onopríjenko, On'öštšenko, Opára, Órest, Orobéts (цѢ), Ossádtšöi, Ossílko, Ossítšnöi, Oss'óka, Ossöpénko, Ostrjánön, Osmák (сѢ), Ostápenko, Ozérnöi, Otróštšenko, Ovtšarénko, Ogrízko, Ovsjánenko, Pádalka, Pahló, Palí, Palijénko, Palíjiv, Pálötsja, Pal'övoda, Pántšenko, Parhómenko, Párnas, Parubí (иѢ), Pasjúga, Pássitšnök, Pástšenko, Paš'ónsköi, Pastušénko, Patón, Patorž'ónsköi, Pavélko, Pavlénko, Pavljúk, Pavlóvsköi, Pavl'ók, Pavl'ötško, Pavulják, Péda, Pékar, Perederí, Peremézko, Petljáš, Petljóvanöi, Petljúra, Petréenko, Petrussénko, Petrónénko, Petšénöi, Pidgorétsköi, Pidmog'ölnöi, Pidóplítško, Pigulják, Pilgúk, Piskún, Pjátnötšköi (цѢ), Plaksí, Pleváko, Pleškán, Plúžnök, Pobigúštšöi, Pobodáilo, Podoltšák, Podúško, Pogribnják, Pohhólévötš, Póida, Pojárkov, Póklad, Polétöka, Poljová, Poljov'öi, Polovkó, Ponomarénko, Popénko, Popúdrenko, Porošénko, Pórök, Potápenko, Potebnjá, Povalí, Povázenko, Prassólov, Pródan, Prognímak, Protássenko, Prögára, Prõhhótko (тѢ), Prõhh'ölnöi (лѢ), Prõimák, Prõmák, Prõmatšénko, Prösjažnjúk, Pšónka, Ptšílka, Pustovíit, Puškár, Pölöpénko, Põmonénko, Põnzénök, P'órkalo, P'össanka, Põssarénko, Rádtšenko, Ráhlin, Rakúza, Rážba, Ratš'ónsköi (сѢ), Rávötš, Redkó (дѢ), Remesló, Rémez, Révo, Revútsköi (цѢ), Riznötšénko, Rjabokljátš, Roškónvötš, Rozénko, Romanénko, Romántšenko, Romenéts (цѢ), Rúbatš, Rubéts (цѢ), Rubtšák, Rud (дѢ), Rudénko, Rúdnök, Rúdtšenko, Rúdök, Runtšák, Ruskó (сѢ), Rússova, Rutškó, R'öhlök, R'ölsköi

(ль), Sabadáš, Sadovnõtsženko, Sadov'õi, Sagaidátšnõi, Sajénko, Samíilenko, Samohlíb, Samókõš, Sánin, Satšénko, Sávtšenko, Semáško, Semenénko, Semenkó, Semkó, Sem'õvolóss, Senkó (нь), Séntšenko, Sénõk, Sen'õtsja, Sér-bõn, Serbõtsženko, Seredá, Seredénko, Sergéjev, Sergijénko, Sevéra, Sever'õn, Síkalo, Sitš'õnskõi (сь), Skabá, Skalkóvskõi, Skaržóvskõi (сь), Skljarénko, Skolózdra, Skorohódko (дь), Skoropádkõi (сь), Skorúlskõi (ль), Skórõk, Skovorodá, Skrjága, Skr'õpa, Skr'õpnõk, Skõrdá, Slastión, Sleš'õnskõi (сь), Slissarénko, Slútskõi (ць), Slõnkó (нь), Smeškó, Smiján, Smolí, Smólskõi (льсь), Smólõts, Snjadánko, Sobkó, Sóbol (ль), Sokolján, Sok'õrko, Solénõk, Solovjánenko, Somkó, Sosjúra, Sossénko, Sošénko, Sová, Spáskõi (сь), Stabov'õi, Stádnõk, Stankóvõtš, Stártšenko, Stašévszkõi, Stebún, Stefánõk, Stefurák, Stélmahh (ль), Stepanénko, Stepon'õi, Stešénko, Stetsénko, Stoján, Stoljarénko, Storožénko, Stražénko, Stréljanõi, Stúpka, Stutšénko, Sudéts (ць), Sudijénko, Suhhobrúss, Suhhomél, Suhhoml'õn, Suhhovíjenko, Suhhov'õi, Sukátš, Sul'õménko, Suprún, Suprunénko, Svašénko, Svitl'õtskõi (ць), Svitó-lin, Svjátššenko, Sv'õda, Svõrénko, Svõrõdénko, Sõdorénko, S'õltšenko (ль), Sõlvéstrov (ль), Sõmonénko, Sõmõrénko, Sõngajívszkõi, Sõroténko, Sõzonénko, S'õtnõk, Sõvatsénko, Šagaidá, Šamó, Šandrúk, Šaškévõtš, Šaúla, Šavrúk, Šemtšúk, Šélest, Šeregí, Šeremét, Šereméta, Ševeljón, Ševtšénko, Škídtšenko, Škurát, Škurúpi, Šlapák, Šmárov, Šmorgún, Šovkunénko, Šóltes, Šramkó, Što-garénko, Štókalko, Štókalo, Štõnda, Štsadénko, Štšerbák, Štšerbán, Štšerb'õna, Štšógoliv, Štšupák, Štšurát, Šulgá (ль), Šulžénko (ль), Šum'õlo, Šváika, Švátška, Švatskó, Šõgúra, Šõján, Š'õlo, Šõmanóvskõi, Šõnkarúk, Šõšátskõi (ць), Šõškó, Zabúžko, Zagaikévõtš, Zagúl, Zahhártšenko, Zahharúk, Zakovorót, Zaporóžt-šenko, Zarúdnõi, Zassénko, Zaszádko (дь), Zavgoródní, Zemántšõk, Zemlják, Zérov (Mõkola, kirj), Zeróv (Dmõtro, bot), Zinkévõtš, Zintšenko, Zlénko, Znobá, Zolotarénko, Zóštšenko, Z'õmnõi, Žadán, Žarkó, Ždankó, Železnják, Žilkó, Žmatšénko, Žmúdszkõi (сь), Žurbá, Žurl'õva, Žõžkó, Tabátšnõk, Tánskõi (сь), Taranúšenko, Tarasjúk, Tarásenko, Tarúta, Tatárenko, Tatómõr, Telíga, Témnõk, Tenéta, Ténjuhh, Teréštšenko, Terevérko, Ternõtsženko, Teslénko, Téslja, Tetérja, Tigípkó, Tístol, Tittšenkóv, Tjagnó, Tjagnõbók, Tjutjúnnõk, Tkatsénko, Togobótšnõi, Tólba (ль), Tolópko, Toménko, Tomtšáni, Tórtšenko, Totškõi (ць), Tregúbenko, Trohh'õmenko, Trójitskõi, Tronkó (нь), Tróštšenko, Trublajíni, Tsapók, Tsárõk, Tsegljár, Tsepkó, Tsegl'õnskõi, Tsessévõtš, Tsmo-kalénko, Tsvílõk, Tsõbúlnõk (ль), Tšabanénko, Tšágovets (ць), Tšálõi, Tšavdár, Tšebán, Tšendéi, Tšepurn'õi, Tšerednõtsženko, Tšeremš'õna, Tšerkássenko,

Tšernái, Tšernénko, Tšernják, Tšern'oš, Tšervonénko, Tšétsöök, Tšopéi, Tšubái, Tšúbar, Tšuhnó, Tšuhrijénko, Tšurái, Tšörkó, Tšožénko, Tšötskán, Tšötsörsköi (сб), Túdór, Tuftiná, Túlúb, Turtšák, Turtš'ónov, Tverdohlíb, T'öhhöi, Tömják, Tömošénko, T'ömtsénko, T'öšök, Tötárenko, Tötš'óna, Udovénko, Udovitšénko, Ugljarénko, Ulónéts (цб), Úmansköi (сб), Upénök, Ussénko, Ússök, Ustójanóvötš, Užví, Vakartšúk, Valjásko, Valjávko, Vártšenko, Var'óvoda, Vasjúnök, Vaskó (сб), Vassölénko, Vass'öljev, Vassölkívsköi (лб), Vass'ölko (лб), Vassölóvötš, Vass'öltšenko (лб), Vašétko, Váštsenko, Váttšenko, Vávötš, Védel (лб), Védelsköi (лбсб), Vel'ötško, Viitóvötš, Verb'ötsköi (цб), Veressái, Verhov'ónets (цб), Verjónka, Verménötš, Vern'ögóra, Verš'ögóra, Vérvés, Verökívsköi, Vessélin, Vešnják, Vilhóvsköi, Vilínsköi, Víkul, Vitkóvsköi, Vjatrónvötš, Vladkó, Vlássenko, Vlózko (зб), Vólohh, Vološtšák, Vol'ónsköi (сб), Vorobkévötš, Voróhta, Voronkó (нб), Voron'öi, Voskrekássenko, Voštšák, Vovtšók, Vrábel (лб), Vúiko, Vönnötšénko, Vörgán, V'öšensköi (сб), V'öšnja.

5.3. Kohanimed

Almázna, Altšévsk, Alúšta, Ambróssijivka, Antrats'öt, Artémivsk, Artémove, Avdíjivka, Balaklíja, Berdjánsk (сб), Berd'ötšiv, Béregove, Bíla Tsérkva, Bílgorod-Dnistróvsköi, Bilozérske, Bílötske, Bójarka, Borösláv, Bor'öspil, Brjánka, Brovar'ö, Bútša, Bökivnjá, Debáltseve (лб), Dniprodzerž'ónsk (сб), Dnipropetróvsk, Dniprorúdne, Dobropíllja, Dokutšájevsk, Donétsk (цб), Drogóbötš, Družkívka, Dzerž'ónsk (сб), Dúbno, Döm'ötrov, Energodár, Fástiv, Feodóssija, Gáissön, Girn'ök, Gírské, Glúhhiv, Górlivka, Guljaipóle, Hárkiv, Hartš'özk (зб), Hersón, Hmeln'ötsköi (лб, цб), Hmílnök, Illitšívsk, Ilováisk, Írmino, Iripín, Izjúm, Izmajíl, Izváröne, Iváno-Frankívsk, Jálta, Jassönuváta, Jenákijeve, Jevpatória, Junokomunárivsk, Kahhóvka, Káluš, Kámjanets-Podílsköi (цб), Kámjanka-Dniprovska, Kániv, Kértš, Kirovográd, Kírovsk, Kírovské, Kolom'ója, Komsomólsk (лб), Komsomólske (сб), Konotóp, Kóros-ten (нб), Korost'öšiv, Kostjant'ónivka, Kostópil, Kozjátön, Kotóvsk, Kóvel (лб), Kramatórsk, Krasnoarmíisk, Krasnodón, Krasnogórivka, Krásnöi Lútš, Krásnöi Lömán, Kreméntsúk, Kreminná, Krolevéts (цб), Krön'öi Ríg, Kúpjansk (нб), Kuráhhove, Kuznetsóvsk, Lebed'ön, Lozová, Lubn'ö, Lugánsk (сб), Lutúgöne, Lútsk (цб), Lvív, Lössötšánsk (сб), Makíjivka, Málön, Mariúpol, Májjinka, Melitópol, Meréfa, Miuss'ónsk (сб), Mogölv-Podílsköi, Mologvardíisk, Molotšánsk, Mōkolájivka, M'örgorod, Móspöne, Mukátseve, Netišön, Níkopol, Nízön, Nová Kahhóvka, Novoazóvsk, Novodružesk, Novográd-Vol'ónsköi (сб),

Novogródívka, Novojávorivsk, Novomoskóvsk, Novovol'õnsk (сѣ), Pavlográd, Perejáslav-Hmeln'õtskõi (лѣ, сѣ), Pereválsk (лѣ), Peršotrávensk, Pervomáisk, Petróvske, Pológõ, Poltáva, Popásna, Prõlúkõ, Prõmórsk, Prõvillja, Obúhhiv, Odéssa, Oht'õrka, Oleksandrija, Oleksándrivsk, Orihhiv, Rívne, Ródõnske, Romn'õ, Róss (сѣ), Rovenkí (нѣ), Rubízne, Sámber, Sárnõ, Sel'õdove, Sevastópol, Severodonétsk, Simferópol, Síversk, Slavúta, Slovjánsk (сѣ), Smíla, Snižné, Soledár, Stahhánov, Starobílsk, Starokostjant'õniv, Str'õi, Suhhodílsk, Súmõ, Svátove, Sverdlóvsk, Svitlodársk, Svitlovódsk (сѣ), Svjatogírsk, Sõnélnõkove (лѣ), Šahtársk, Šástja, Šepetívka, Šóstka, Zaporížžja, Zimogírja, Zoloté, Zolotonõša, Zórinsk, Zugrés, Ždánivka, Žmérõnka, Žóvti Vódõ, Žõtómõr, Ternívka, Ternópil, Thoréz (prantsuskeelne nimi), Tokmák, Truskavéts (цѣ), Tšássiv Jár, Tšerkássõ, Tšernígiv, Tšernivsí, Tšervonográd, Tšervonopartõzánsk (сѣ), Tšornóbõl (лѣ), Tšortkív, Tšugújiv, Ukrajínsk, Úman (нѣ), Úžgorod, Váhrúševe, Vass'õlivka, Vassõlkív (лѣ), Vilnjánsk (сѣ), Vínnoõtsja, Volnováhha, Volod'õmõr-Vol'õnskõi (сѣ), Voznessénsk (сѣ), Vugledár, Vuglerísk, Võšnéve.

X. ITAALIA KEEL

1. Häälduslaad, kiri ja hääldusnormi küsimused

1.1. Häälduslaadi võtmesõna on helilisus: peale 7 vokaali (/i e ε α ɔ o u/ koos ühenditega) ning 8 kõlahääliku /j l m n r ʎ ɲ w/ on ilmekalt heliline kogu leeniste rühm: /b d g z dz dʒ v/ (+ võõrhäälik /ʒ/). Fortiste /p t k s ʃ ts tʃ f/ madala pingetaseme korvab artikuleerimisliigutuste kiirus (energilisus) – tänu sellele on helilisuviive minimaalne (järelhõngused puuduvad), häälikujoonis aga selge ja täpne.¹ Vokaalide pikkusvastandus puudub. See-eest on tähtis roll konsonandipikkusel – gemineeruvus on üldomadus (vt 3.2.1), mis hõlmab isegi enamiku leeniseid. Kõiki neid erisusi kindlustab stabiilne, hästi toetatud väljahingamisvoog.

Tüüpiline vabahoia on madal-tagapoolne, sellest annab märku tuntud suurkeeltest tagapoolsem /a/ (foneetiliselt määrangus [ɑ]), aktiivne keskmadal moodustustasand (vokaalid /ε ɔ/) ja susihäälikute /ʃ dʒ tʃ/ pigem tumedapoolne tämber (võrreldes nt inglise /ʃ/- või vene /tʃ/-moodustusega). Eesvokaalide /i e ε/ reljeefsust aitab sel taustal esile tuua huulte külgpingutus.

1.2. Kirjaviisis on otsest ladina pärandit: <qu> hääldusega /kw/, ambivalentne <i> (nii /i/ kui /j/), ning topelttähede rohkus, kajastamaks geminatsiooni. Kesk-aegse hääldusnihe mõjul on <ci, ce, gi, ge, sci, sce> nüüd häälduses /tʃ dʒ ʃ/; sealt ka tähtis erijoon kirjapildis: vahemärk <h> häälduste /gi ge ki ke ski ske/ tarvis: <**ghi, ghe, chi, che, schi, sche**> (mitte nagu prantsuse/hispaania <gui, gue>).² Antiikaja kreeka-ladina nimed on tugevasti mугanenud: Enea, Ulisse (Aeneas, Odysseus), samuti piiblinimed (Mosè – ee Mooses).³ Lihtsustusi võib

¹ Vähestest naabrusmõjudest väärib mainimist sarnastumine /n/-ühendites: peale [ɲk] (vrd ee *ronk*, it *con calore*) ühitab ninahäälik oma puuteasendi ka järgneva huulhäälikuga: *con brio* [kom'br̥i:ɔ], *con fuoco* [kom'fwɔ:ko] – /n/ on kord huul-, kord hammashuulhäälik (Lichem 1970: 97–98).

² Itaalia kiri-hääldus-suhtega on ühisjooni rumeenia keeles. Järgendeis <gui, gue, cui, cue> häälduva /w/ kohta vt 2.8.

³ Seda peab arvestama, tõlkides itaaliakeelseid pealkirju, nt Vivaldi ooper „Dareiose kroonimine“ (parem kui *Dario*).

ette tulla ka kontaktkeeltest (saksa, prantsuse, horvaadi, sloveeni) pärit nimede kirjapildis.

Kirjapildist ei selgu: 1) rõhk (vaid lõppvokaali puhul on see näidatud); 2) täishäälikujärjendite suhe silbiga; 3) <s>, <z> helilisus/helitus. Eesti mugandust ei mõjuta <e, o> kahesugune hääldus.

1.3. Norm ja muganduslikud rõhuasetused. Argihäälduse laia kõikuvuse juures lähtub ühiskeele norm Toscana (Firenze kandi) hääldusviisist.⁴ Olu-line on arvestada, et suulise teabelevi paisuv hulk on üsna viimasel ajal toonud uuendusi, mis panevad varasemaid, taoti juhupõhiseid norminguid vaatama kriitikaga (Canepari 1999). Nii on nimehäälduse jaoks teretulnud uus, positsioonipõhisem vaade tähtede <s, z> nõrgale/tugevale väljahääldamisele (vt 2.13.2, 2.16 ja märkused ¹⁴, ¹⁶). Kriitiliselt on ümber hinnatud foneemide /ε ~ e/, /ɔ ~ o/ jaotumisi, kuid need nihked jäävad väljapoole eestikeelse nimehäälduse huviruumi (vt I: 3.1). Õnneks ei riiva uuendused itaalia nimede tülikäimat külge, rõhu paiknemist.

2. Tähelt häälikule – tähtsamad vastavused

2.1. <c> [k] = k (üldjuhul): Capone, Eco, Marconi – kapoone, eeko, markooni. NB geminaat: **Ecco, Rocco** – ekko, rokko (konsonant pikalt välja peetud, mistõttu rõhuvokaal lühike – vt 3.2.1).

2.2. <c (+ i, e)> [tʃ] = tš: Alcide, Merici, Versace – altsiide, meriitši, versaatše. Samuti **Francesco, Medici** mee-, **Torricelli, Vinci**. Geminaat: **Boccaccio, Ciaccia, Tucci** – bokatšo, tšatšša, tutšši. NB! järjendis <ci> jääb *i* hääldumatuks, kui järgneb vokaalimärk: nagu Boccaccio, nii ka **Bacciocchi, Cannavacciuolo, Lucio** – batsokki, kannavatšwoolo, luutšo (mitte *tšjo* ega *tšio!*).⁵

⁴ Lichem 1970: 17–24.

⁵ Alghäälduse [tʃ] on harilikult „tume“, ilma palataalse, *i*-poolse varjundita. Vt ka 2.4 ja 2.14 (vrd IX: 2.15).

2.3. <ch> [k] = k

- a) <i, e> ees: **Chelleri, Chiara, Gronchi, Michetti** – kelleri, kjaara, gronki, miketti. Geminaat: **Cavicchi, Culicchia, Tabucchi, Vecchi** – kavikki, kulik^kja, tabukki vekki;⁶
- b) laennimedes harva ka muus positsioonis: **Bisiach, Enoch** – biisjak, eenok.
Erandid:
- 1) [ʃ] = š (prantsuse nimedes): **Berchet, Chailly** – beršee, šaii;
 - 2) [tʃ] = tš (inglise ja slaavi laenud): **Amisich, Covacich** – amiizitš, koovatšitš.

2.4. <g (+ i, e)> [dʒ] = dž: Angelo, Gerolamo, Gina, Golgi – andželo, džeroolamo, džiiina, goldži. Geminaat: **Correggio, Maggi** – korred^džo, mad^dži (rõhuvokaal lühike).⁷ Kui järgneb vokaal, siis *i* ei hääldu: **Giacomo, Gioconda, Lagioia** – džaakomo, džokonda, ladžooja.⁸

2.5. <gh> [g] = g: Bartezzaghi, Ghirardi – bartetsaagi, girardi. Samuti **Malpighi, Voghera**. Järjend on käibel <i, e> ees lugemisselguse huvides (vrd 2.4 <gi, ge>). Muidu on [g] vasteks <g>.

2.6. <gli> [ʎʎ] = l'j: Gagliardi, Gliozzi, Guglielmo, Modigliani – gal'jardi, l'jot'si, gul'jelmo, modil'jaani. Originaalis on /ʎ/ alati tugev ehk geminaatne, seega eelnev vokaal ei pikene rõhu mõjul: **Broglia** brol'jo, **Cagliari** kal'jari, **Gigli** džil'(l)ji, **Travaglio** traval'jo.

2.7. <gn> [ɲɲ] = n'j: Gnoli, Guadagnino, Ignarro – n'jooli, gwadan'(n)jiino, in'jarro. NB *E*-d **Agnese, Ignazio** – an'jeeze, in'jat'sjo. Ka /ɲ/ on loomuldasa geminaat ja jätab eelneva rõhulise vokaali lühikeseks: **Alagna** alan'ja, **Modugno** modun'jo.⁹

⁶ Sulghääliku algse geminaatsuse tasandab mugandus siis, kui häälik on rõhueelses asendis: vrd Marochetti – Michetti, Saccheri – Rachele. Kuna eesti *k* on geminaatne niikuinii, hääldame neis nimedes ühtmoodi: -ketti, -kee-.

⁷ Helilise geminaat-[ddʒ] ja teised topeltleenisid mugandame poolpikana, II vältes (vt 3.3.2.b, vrd ka VI: 2.2.3).

⁸ Vilunud nimehääldaja ei taotle *dž* tämbriks ka *i*-varjundit (vt ka märkus ⁵).

⁹ Põhja-Itaalias on palataalide asemel [lj], [nj], kusjuures eelnev rõhuvokaal võib jääda pikaks (Lichem 1970: 98–99).

Nagu ka muude keelte puhul (vrd läti VII: 2.3), peame palataale mugandades erijuhul appi võtma eesti keelele mitteomase -ji (vt Guadagnino, samuti 2.6 Gigli). Vaja on seda eriti rõhujärgses asendis: **Bagni ban'(n)ji**, **Pugni pun'(n)ji** – nime esmaesitlus ei peaks olema päris meie *panni, punni!* Kui ka eelnev häälik on *i*: **Flamigni flamin'(n)ji**, on *j* üldse ainus viis tegelikust häälikkoostisest märku anda (vrd Minni või ka 2.6: Gigli – Brillì). Vaid tuntumas nimes nagu **Mascagni** võib *n'ji*-järjendit asendada *n'ni*.

NB! Vastandina /k/-ile, /ɲ/-ile, ei sobi peenendada tavalist *l*-i ja *n*-i: **Chorelli** korelli, **Morandi** morandi (mitte *korelli*, *morandi*!)

2.8. <gu (+ V)> [gw] = gw¹⁰ (enamasti): **Guardi, Guarnieri, Guerrini, Guido** – gwardi, gwarnjeeri, gwerriini, gwiiido (NB: mitte nagu prantsuse/hispaania *ge-, gi-*, vrd ka 2.12). Samuti **Guelfi, Guicciardo**. Erand: *P Gui gu*ⁱ ['gu i].

2.9. <h> jääb hääldamata: **Beha, Hayez** – beea, aajets. Vrd ka 2.5.

2.10. <i (+ V)>

- [j] = j (enamasti): **Bianca, Diana, Iacopo, Iotti, Mario, Violetta** – bjan̄ka, djaana, jaakopo, jotti, maarjo, vjoletta. Samuti **Piacenza** pjatšent'sa, **Pietro, Ranieri, Rienzo** rjent'so, **Salieri, Tiepolo** tjee-. Vokaalide vahel: **Ghirlandaio, Gioia, Mannoia, Taietta** – girlandaajo, džooja, mannooja, tajetta. Siin paneme tähele, et itaalia *j*-häälik on pingevaba, lähedane eesti *j*-ile, mistõttu ei sobi mugandada *-aio, -oia* nagu prantsuse või hispaania nimesdes (Itaalias viitab tugev *j* lõunapoolsele murdemõjule – Lichem 1970: 97). Arvukates lõppudes <-ia, -io>: **Antonio, Dario, Cinzia, Gorizzia** – antoonjo, daarjo, tšint'sja, gorit'sja; samuti *E*-d **Ausonia, Flavio, Ilaria, Saverio, Tullio, Valerio, Vittorio**, *P*-d **D'Annunzio, Torlonia**, *K*-d **Emilia, Calabria, Ostia, Serchio** -kjo (vrd alapunkt 3). NB! reegel ei kehti, kui <i> ees on <c, g, sc> (neil puhkudel *i* ei hääldu – vt 2.2, 2.5, 2.14).
- [i.] = i-(j)¹¹: a) kui silp algab ühendiga: **Brianza, Friuli, Labriola, Trieste, Umbria** – bri-jant'sa, fri-juuli, labri-joola, tri-jeste, umbri-ja; b) liitkoostise puhul, kui järgneb uue liitosisel algusvokaal: **E Luigi-Ettore** luidži-jettore

¹⁰ Ümardunud poolvokaalne konsonant nagu inglise nimesdes, hääldamine *v*-na on viga (vt ka 2.12, 2.17).

¹¹ Et silbipiir (vrd 2.10.1) ei ähmastuks, toetame siin silbialgust kerge siirde-*j*-iga (nagu *vii-jalgsi, sundija*). Teisipidi on vokaalsete silbi- ja sõnapiiride sulandumine (nn elisioon) mõnel juhul

(ka sõnad eesliidetega *bi-*, *di-*, *ri-* jms). Mõlemal juhul on *i* silbituumaks (kujundab omaette silbi).

3. [i:] = **ii** (rõhuline *i*): **Chia, Ciriaco, Lucia, Maria** – **kija**, tširijaako, lutšija, marija. Samuti *M-d* **Elia, Zaccaria** (dz-), *N-d* **Geremia, Ifigenia** (-dže-), **Sofia**, *K-d* **Lombardia, Pavia** ja üksikud *P-d* (vt 4.2.)¹². NB! **Cavalleria Rusticana** kavallerija rustikaana (Mascagni ooper) ja **sinfonia** simfonija (muusikateoste originaalpealkirjades – vrd ka *agenzia, sole mio, addio*).

2.11. <j>¹³ [j] = j (silbilõpus *i*): **Ferrajoli, Jacopo, Lajolo, Majno** – ferrajooli, jaakopo, lajoolo, maino.

Erand: [dʒ] = **dž** (inglise laennimesed): **Jenny, Jessica** – dženni, džessika.

2.12. <qu (+ V)> [kw] = kw: **Enriques, Giaquinto, Quarenghi** – enriikwes, džakwinto, kwarengi. Samuti **Quarnaro, Quasimodo** kwaziimodo, **Quirini, Torquato**. Jälgida huulte ümardust (mitte *kv*!) NB! itaalia keeles kehtib [kw] kõigi vokaalide ees (vrd: hispaania keeles üksnes *a, o, u* ees).

2.13. <s>

1. [s] = s

a) algusasendis vokaali ees: **Saverio, Serena, Suttora** – saveerjo, sereena, sutoora.

NB rõhu eel liitkoostisega nimedes: **Consalvo, Corriere della Sera, Dionesalvi** – konsalvo, korjeere dellaseera, djonesalvi (mitte *zl*);

b) kõlahäälikute /l n r/ järel: **Alfonso, Balsamo, Orso** – alfonso, balsamo, orso (nagu harilik eesti *s* sõnas *võrse* – hoidu topeldamast!), samuti **Irsina, Roversi**;

c) geminaadina ja helitu konsonandi kõrval: **Rossi, Tosca** – rossi, toska.

itaalia originaalhääldusele üliomane, olles üks olulisemaid baasvõtteid näiteks värsirütmi kujundamisel.

¹² Rohkem on nimesid, kus lõpud <-ia, -io> ei ole rõhulised (vt alapunkt 1). Kohanimes Lombardia õigustab nihutatud mugandrõhku 2. silbil ajalooline riiklus (analoogia maade nimedega, vt ÖS); nüüdisaja kontekstis tasuks siiski, kas või rööpsena tutvustada ka algupärasest pruuki (vrd rõhulise *ia*-lõpuga kohanimedid Kreekas ja araabiakeelsetes maades).

¹³ Itaalia kirjapildis haruldane, üldisem on selle asemel <i>.

2. [z] = z

- a) vokaalide vahel: **Agnese, Cosima, Marisa, Pesaro, Pisa, Veronese** – an'jeeze, koozima, mariiza, peezaro, piza, veroneze¹⁴;
- b) kõlahäälikute ja <b, d, g, v> ees: **Ghislieri, Ormisda, Sbarbaro** – gizl-jeeri, ormizzda, zbarbaro. Samuti **Erasmus, Gaslini, Svevo, Vallisneri**. Ainsa konsonandina ei võimalda [z] geminaati¹⁵ (vt 2.13.1.c).

2.14. <sc (+ i, e)> [ʃʃ] = š(š): **Cascioli, Gramsci, Scelba, Sciascia** – kašooli, gramšši, šelba, šašša. Itaalia /ʃ/ on geminaat, eelnev rõhuline vokaal jääb lühikeseks: **Bonascia** bonašša, **Logroscino** logroššino. NB! Ühendijärgne *i* ei ole kuuldav, kui mõni vokaal veel järgneb (mitte *kašjooli, šjašja!*).

2.15. <sch (+ i, e)> [sk] = sk: **Schedoni, Schiavone, Schicchi** – skedooni, skjavoone, skikki. Samuti **Broschi, Toeschi** to-eski.

2.16. <z>

1. [ts] = ts (enamasti, v.a algusendis): **Balzico, Firenze, Guinizelli** – balt-siko, firentse, gwinitselli. Samuti **Azzone** -tsoo-, **Canazei** -tsei, **Cazzola** -tsoo-, **Forzano, Lorenzo, Marzi, Monza, Pizzini** -tsii-, **Renzi**, tänapäeval ka **Azeglio, Donizetti, Gozzi, Lazzaro** lat'saro (vanas normingus [dz])¹⁶. NB! Vokaalide vahel geminaat, sõltumata kirjapildist: **Azzo, Ezio, Grazia** – at'so, et'sjo, grat'sja. Samuti **Albertazzi, Custoza, Gozzoli** got-soli, **La Spezia, Letizia, Luzi, Madruzzo, Tozzi**. Rõhuvokaal seega lühike ka ühekordse <z>-i ees: ühtviisi letit'sja ja got'soli, lut'si ja tot'si.
2. [dz] = dz (algusendis): **Zacconi, Zeffirelli, Zorutti** – dzakooni, dzefirelli, dzorutti. Samuti **Zabarella, Zampa, Zampieri, Zanni, Zavattini, Zuccari** dzukkari. Ka liitkoostise puhul: **Montezemolo** montedzeemolo. Täpsustagem, et liithääliku helilisuusnõue kuulub eeskätt siiski originaalhääldusse.

¹⁴ Traditsiooniline norm pakkus juhuti [s]-i (nt CID 2005: *casa, Pisa, veronese, angese* – samas vasturääkivalt [z]-iga *francese!*). Uuem hoiak (Canepari 2007: 130, 144) on seesuguse ebajärjekindluse suhtes kriitiline, liiati sobib helitu /s/ pigem kesk- ja lõunamurretega (vt ka Lichem 1970: 102). Kindlalt olgu välistatud topeldused (mitte *peessaro, piissa* vms!).

¹⁵ Lichem 1970: 104.

¹⁶ Canepari (2007: 144) järgi iseloomustab tänapäeva neutraalkõnet positsiooniline üldistumine, vanema normi järgi oli üksikjuhtudel siseasendis ka [dz] ja vastupidi, alguspositsioonis [ts] (nt CID: *zampa, zucca, zucchero* – vrd siin punkt 2).

Seda on hea teada, vabamas muganduses aga sobib *ts*, eriti kui on tegemist tuntuma nimega: *tsappa*, *tsefirelli* (*Zappa*, *Zeffirelli* – vt ka *Aavik* 1933: 61). Mingil juhul ei kõlba inglise muganditega leviv *z* (mitte *donizeti*, *renzi*, *zapa!*).

2.17. <u (+ V)>

1. [w] = w (enamasti): **Arduino**, **Buono**, **Liguori**, **Mazzuoli** – ardwiiino, bwoono, ligwoori, matswooli (vt ka näiteid 2.8 ja 2.12). Kuna meile on selle asendi /w/ üsna harjumatu, võib kujutleda ka *u* moodustust, kuid nii, et see ei sünnitaks omaette silpi (kindlasti ei kõlba *v!*). Erandid: **Luigi** lu-iidži, samuti **Luino**, **Luisa**.
2. ['u] = uu (rõhuline, poolpikk): **Bue**, **Ligabue**, **Nuoro** – buue, ligabuue, nuuro (vrd *duo*).

3. Rõhk ja vältussuhted

3.1. Mõned rõhureeglid

Rõhk on sagedasemaid veakohti itaalia nimedes. Et aluseks on vältused kunagistes ladina sõnades, võib itaalia nimes rõhku kanda milline tahes kolmest viimasest silbist. Väärrõhk eksitab, võib muuta tähendust. Veaohtu aitavad vähendada mõned suunavad reeglid (vt ka erandeid!).

3.1.1. Eelviimane silp on rõhuline:

- a) kui on kinnine ehk lõpeb konsonantühendi või geminaadiga: **Adalberto**, **Cherasco**, **Livorno** – adalberto, kerasko, livorno; **Bologna**, **Giulietta**, **Giovanni** – bolon'ja, džuljetta, džovanni, samuti **Ariosto**, **Caravaggio**, **Leporello**, **Luzi** [tts], **Rescigno** [ɲɲ], **Sorrento**, **Visconti**, **Vitozzi**. Erandeid: **Álbizzi**, **Érizzo** (aadlinimed), **Ófanto** (jõgi);
- b) ülekaalukalt nimedes lõpuga **-IA**, **-IO**: **Castelseprio**, **Dario**, **Moravia** – kastelseeprjo, daarjo, moraavja, samuti **Alessandria**, **Antonio**, **Bormio**, **Calabria**, **Calepio**, **Cevio**, **Cinzia**, **Clelia**, **D'Annunzio**, **D'Avenia**, **Flavio**, **Ilaria**, **Marzio**, **Ostia**, **Saverio**, **Serchio**, **Tullio**, **Vittorio** (erandlikke rõhujuhte sama <-ia, -io>-lõpuga vt 2.10.3);
- c) tihti lõppudes **-ANO**, **-ATO**, **-ERO**, **-ESO**, **-INO**, **-ONO**, **-ORO**, **-URO** (lõpu-*o* asemel võib olla ka *-a*, *-i*): **Feliciano**, **Torquato**, **Ruggieri**, **Teresa**, **Robertino**, **Speroni**, **Teodoro**, **Ventura**.

3.1.2. Eel-eelviimane silp (tagant kolmas) on rõhuline:

- a) tihti lõppudega -ICO, -ICA, -ICI: **Canonici, Chirico, Frassica** – kanoonitši, kiiriko, frassika, samuti **Cattolica, Gallico, Latronico, Sedico, Stenico, Ustica, Vernotico**. (NB rõhulise *i*-ga: Alberíco, Mollíca, Orríco, Talaríco!);
- b) ülivõrde tunnuses -ISSIM|A, -O, -I: **Carissimi** karissimi;
- c) tihti lõppudega -OLO, -OLA, -OLE, -OLI: **Napoli, Orsola, Piacevole, Romolo** – naapoli, orsola, pjatšeevole, roomolo. Samuti **Chisola, Ruffolo, Sifola, Spinola, Tiepolo, Tribolo** (NB eelviimasel: Cazzóla, Pacióli, Spagnólo, Stornaiólo – vt ka 4.2!)

3.1.3. Rõhk lõppsilbil:

- a) kui seal on diftong (enamasti): **Andrea, Galilei, Matteo** – andrea, galilei, mateo, samuti **Bernabei, Canazei, Casei, Marea, Zandonai, Tebaldeo**. Erandid: Árdea, Cattáneo;
- b) rõhku näitab graavis: **Cantù, Niccolò, Pietà, Roverè** – kantuu, niko-
loo, pjetaa, roveree.
- c) tihti konsonantlõpuga: **Citran, Matteis** – tšitrann, mateis, samuti **Bolzan, Cagnan, Cattelan, Cescon, Manzoni, Micòl, Pascal, Pintor, Zanin, K Cormons**. NB! Siin siiski rohkesti erandeid: **Chias, Gaber, Tanchis** – kijas, gaaber, taņkis, samuti (rõhk eelviimasilbil) **Agus, Amorth, D'Amicis, Fogar, Nissim, Rascel, Strukul, Zandel, Vesnaver, Zannoner**.

3.1.4. Vokaalijärjendites¹⁷ võib rõhuline olla

- a) esiliige: **Boito, Mauro**, – boito, mauro, paolo (sünnib diftong). Samuti ühesilbilistes nimedes **Fei, Feo, Leo, Pea, Rea, Teo**;
- b) tagaliige (rõhk algatab uue silbi): **Aida, Gioele, Marcoaldi, Raffaello** – a-iida, džo-eele, marko-aldi, rafa-ello. Samuti **Beata, Campailla, Gaeta, Leali, Leone, Valle d'Aosta**. NB! Diftong rõhutuse silbis: **Gaetano gaetaano, Gioachino džoakijino** (NB, mitte *ge-, ga-, dža-, džo-!*)

3.1.5. Rõhk kõigub: Edípo ~ Édipo, Nicoméde ~ Nicómede, Teséo ~ Téseo.¹⁸

¹⁷ Järjendite kohta algustähena <i> ja <u> vt 2.10, 2.17.

¹⁸ Canepari 2007: 142. Antiikpäritolu nimes loeb, kas eeskujuks on ladina või kreeka nimekuju.

3.2. Häälikute kestussuhted rõhusilbis

3.2.1. Reegel. Rõhu mõjul pikeneb silbi viimane häälik.¹⁹ Suurim on pikene mine geminaadis:

Eco eeko ['e:.ko]	–	Rocco rok ^k ko ['røk:.ko]
Eligio eliidžo	–	Caravaggio karavad ^d žo
Emilia emiilja	–	Broglia brol ^ʎ jo
Fabris faabris	–	Fabbi fab ^b ri
Gadi gaadi	–	Gaddi gaddi
Marisa mariiza	–	Clarissa klaris ^s sa
Versace versaatsše	–	Caracciolo karat ^t šolo

Paneme tähele, et soovi korral saab originaalhääldusele omast aredust rõhutada ka 2., 4. ja 5. rea võrdluspaarides – geminaatset leenishäälikut võib markeerida samasugune pooheliline topeldus, mille võimaluses veendusime rootsi peatükis (vt VI: 2.2). Lihtsamatel juhtudel piisab äratundmiseks vokaali kestuse õigest valikust.

3.2.2. Silpi sulgeva konsonantühendi ees on vokaal üldjuhul lühike: **Aldo, Arno, Ercole, Proserpi, Sergio** – aldo, arno, erkole, prosperi, serdžo.

Erandina on silp lahtine ja rõhuvokaal pikk, kui järgneva ühendi teiseks liikmeks on [j], [w] või sulghääliku järgne [l], [r]: **Aquila, Castelseprio, Fabris, Mario, Pietro** – aakwila, kastelseeprio, faabris, maarjo, pjeetro.

3.2.3. Diftongis pikeneb rõhu mõjul esikomponent, kuid mugand ei pea seda jäljendama (kui just ei taheta hääldusele anda originaalhäälduse varjundit): **Boito, Paolo** – bo^oito, pa^aolo. Pikana, II vältes mugandame siiski esikomponendid *i, u*: **Lucia, Ligabue** – lutšija, ligabuue²⁰ (2.10.3, 2.17.2).

3.2.4. Rõhulises lõppsilbis kannab pikkust enamasti lõppkonsonant: **Castel** kastell, **Dolfin** dolfinn, kuid lõpu-*r*-i ja -*s*-i ees pigem vokaalosis: **Berlinguer** berlingweer, **Pintor** pintoor, **Mateis** mateis.

NB! Rõhuline vokaallõpp on originaalhäälduses lühike – meile suupärase pikkuse saab see alles muganduses: **Carrà, Niccolò, Varè** – karraa, nikoloo, varee.

¹⁹ Canepari 2007: 136.

²⁰ Eri silpideks lahutab need järjendid eesti hääldusdünaamika ja -taju, mitte itaalia oma (Canepari 2007: 127).

3.3. Välte valik

Rõhuga kaasneva pikkuslisa määr võib alghäälduses varieeruda. Ülipikkuse koos III vältet meenutava rütmimalliga sünnitab silbi lõpus olev geminaat, lauserõhulisena võib aga iga sõna jätta samasuguse paisutatud rütmimulje. Viimane tegur kuulub juba intonatsioonivalda ja seega meie muganduslikku vältevalikut ei mõjuta. Küll aga peame arvestama oma keeles toimivate struktuurimallidega (vt 3.3.2).

3.3.1. Kindlalt III-välteliseks sobib mugandada nimed a) rõhujärgse geminaadiga: **Anna** anna, **Arezzo** aret'so, **Brescia** brešša, **Donizetti** donitsetti, **Leporello** leporello, **Rocco** rokko (põhjendatud erandi teeme leenisgeminaatidele <bb, dd, gg>: Gaddi jms, vt 3.3.2.b, vrd VI: 2.2.3); b) 3-silbilise riimiga (rõhk tagant 3. silbil): **Carola** kaarola, **Ettore** ettore, **Giacomo** džaakomo, **Girolamo** džiroolamo, **Merula** meerula, **Napoli** naapoli (erandiks nimed, kus eelviimane silp on kinnine, vt 3.3.2.c); c) lõppudega [-ja], [-jo]: **Emilia** emiilja, **Flavio** flaavjo, **Lidia** liidja, **Mario** maarjo.

3.3.2. II välde sobib

- a) 2-silbilise riimiga lahtises rõhusilbis (rõhuvokaalile järgneb üks rõhutu silp): **Luigi** luidži, **Marino** mariino;
- b) kui rõhusilbi lõpus on leenisgeminaat [bb], [dd], [gg], [ddz]: **Deledda** deledda, **Maggi** mad^dži;
- c) 3-silbilise riimiga, kui mugandis rõhusilbile järgneb kinnine silp: **Angelica** andžeelika, **Clerici** kleeiritši, **Empedocle** empeedokle, **Felicita** feliičita, **Giudice** džuuuditše, **Posillipo** pozillipo, **Sabata** saabata. Kõik need kolm juhtu on kooskõlas eesti häälduses juurdunud rütmimallidega.²¹

3.3.3. Välte valik on vabam neis kinnistes rõhusilpides, kus konsonantlõpp ei tähenda geminaati: **Aldo**, **Arno**, **Broschi**. Süsteempärasem on ka siin pigem III välde (vt 3.2.2 ja mujal).

²¹ III välde neis nimedes ei ole välistatud, kipub aga mõjuma pigem märgina taotlikust originaalaktendist. Kui tundub, et ka nimed 3.3.1.a all on meelsad pigem II-vältelistena, tasub usaldada itaalia geminaate – sealne kehtuslisa on liiga ilmekas, et seda eirata. (Võrdluseks: ka soome ja läti pikksilbid mugandame III vältesse – vt V: 2.3, VII: 2.5.1.)

4. Valik nimesid ja tsitaatkeelendeid, mille rõhuga on oht eksida

2-silbilise riimiga nimedes (rõhk eelviimasel silbil) eksitakse harva ja neid on loetelus vaid üksikud. Rõhku näitav akuut ´ on lisatud rõhusilbi vokaalimärgile, graavisega nimedes (nt Cantù, Niccolò) on rõhumärk näha ka normaalkirjas. Eesnimede erilõpulistest soovariantides (nt *M Àngelo* – *N Àngela*) jääb rõhk harilikult samaks, erandid nagu Lúcio/Lucía, Mário/María on märgitud. Lii-gitus on vaid suunav – nii mõnigi sinne eesnimi või kohanimi võib olla ka perekonnanimeks. Vajaduse korral on sulgudes lisatud täpsustusi nimekandja kohta (mõnel laennimel ka päritolukeel ja lähtevorm). Ajaloolistel rööpnimedel (nt Lepanto, Spalato) on sulgudes järel ametlik nimi nüüdses asukohariigis.

4.1. Eesnimed

Ábaco, Abéle, Adámo, Agaménnone, Ágata, Agénore, Aggé, Ágide, Ágnolo, Agrícola, Alcéo, Alberíco, Álfio, Aloísio, Álváro (vrd hisp, port Á-), Amerí|co, -ghi, -go, Amílcare, Amíntore, Amléto, Anasságora, Andréa, Angélica, Ángelo, Ángiolo, Anníbale, Antí|gono, -oco, -patro, Antón, Árbore, Arcángelo, Archiméde, Aristótele, Asdrúbale, Ásia, Áttila, Áurea, Bachísio, Bábila *M*, Bárbara, Barbéra, Bárnaba, Barsába, Bartoloméo, Básolo, Bonvesín, Bóris, Brígida, Calógero, Callímaco, Cándido, Cándito, Cármine, Cástore, Césare, Ciriaco, Círo *M* (vrd *K Cirò*), Cívita, Cléofe, Cleopátra, Clímaco, Cósima, Cristó|fano, -foro, Dálida, Dámaso, Dárdano, Dávide, Débora, Décimo, Dédalo, Demócrito, Desdémóna, Dídimo, Dio|dóro, -méde, Diógene, Dolóres, Doménico, Édera, Egídio, Élena, Elía, Élio, Eliséo, Emánuel, Empédocle, Enéa (< *Id Aeneas*), Énoch [-k], Éolo, Ércole (< *Id Hercules*), Érica, Éride, Erína, Espéria, Ezechía, Ézio [tts], Éttore, Euridíce (< *kr Eurydike*), Evángelo, Fedéle, Felícita (ka Felicità), Fígaro, Folgóre (da San Gimignano, luul – vrd *K-d jm*), Gásparo, Geremía, Geró|lamo, -nimo, Gesù, Giáco|mo, -po, Giaéle, Giampáolo, Gianandría, Giangiácomo, Gianícolo, Gianmaría, Gioéle, Giórgio, Giosuè, Girólamo, Iácopo, Ícaro, Ifigenía, Ilária, Ínes, Ippólito, Isácco, Íside, Isidóro, Ísola, Ítalo, Ítria, Ívan, Iváno, Jácopo, Laérte, Lázzaro [ddz], Leúcio, Líbero, Lícia, Lucía, Lucífero, Lúcio, Luígi, Luísa, Mánlio, Mánuel, María, Mariángelo, Mariapía, Máríca, Marilù, Mário, Mássimo, Matt|éo, -ía, Medóro, Michelángelo, Micól, Milzíade, Mimí, Míriam, Mónica, Mosè, Nausícaa, Néera, Neréo, Néstore, Nic(c)olò, Nicóla, Nicómaco, Oláo, Ómar, Oméro, Onésimo, Orféo, Orígene,

Órsola, Óscar, Osíride, Paméla, Páolo, Páride, Péricle, Perpétuo, Perséfone, Pierángelo, Pílade, Píndaro, Píramo, Plácido, Príamo, Prócolo, Prosdócimo, Próspero, Raffaéle, Roméo, Rómolo, Rústico, Salomè, Savério, Sebástien, Sémele, Serafín, Seréna, Sofía, Stefánia, Stéfano, Zósima, Tábita, Telésforo, Ténera, Teodóro, Tobía, Tóto (Ija T. Cutugno), Totò (ntl Antonio de Curtis), Vénere, Verónica.

4.2. Perekonnanimed

Adámo, Adriático, Agámben, Aláimo, Álbizzi, Allódoli, Alvéro, Améndola, Anánia, Anastási, Andò, Ángel|a, -i, -o, (D')Annúnzio, Antíseri, (D')Áquila, Arcà, Ardigò, Arnò (hl Ferdinando A.), Áscoli, Áugias, (d, D')Ávalos, (D')Avéna, Avitábile, Bácsomo, Bálsamo, Bálzico, Barbára (kirj Ugo B.), Bárbari, -o, Barbéra, Bárnaba, Barovéro, Bártoli, -o, Beccaría, Bécheri, Benévoll|i, -o, Bernabéi, Bértoli, Bertóla, Béttega, Bíbalo, Bísera, Bísiax [-k], Bizzózero, Boéro, Bolzán, Bonán, Bonómini, Bordón, Borgonóvo, Bórtoli, Bósio, Brúgola, Búbbio, Búbola, (Del) Búe, Cagnán, Calabrò, Calgári, Calì, Camón, Campailla, Cánfora, Cándido, Canónic|a, -i, Cantù, Carácciolo, Cárcano, Cardíle, Caríssimi, Cármine, Cárol|a, -i(s), Carrà, Carrér, Carterómaco, Casamássima, Casávola, Cassól, Castánia, Cazzóla, Cattáneo, Cattóllica, Cavicéo, Cércola, Cerícola, Certomà, Césari, Chélleri, Chías, Chiáveri, Chírico, Cínzia, Ciónfoli, Cipréa, Citrán, Ciúfoli, Clérici, Coalóa, Cócclioli, Cónsoli, Cóppola, Córpora, Cotronéo, Covíto, Criáco, Cristófori, (Del) Cúpolo, Dall'Ábaco, Dallapíccola, Dándolo, D'Anníbale, D'Áscia, D'Avénia, Dávila, De Ángelis, Decémbrio, D'Elía, Délla Líbera, Dell'Oréface, Déntice, De Páolis, D'Erríco, Dessì, Díaz [-ts], Di Monópoli, Dócimo, Domodóssola, Duprè, Éffrem, Enía, Enríques, Equícola, Érizzo, Espósito, Évola, Failla, Fasáno, Fávero, Fedéle, Féo, Fóscolo, Fra Angélico, Frágile, Frágola, Frássica, Fratarcángeli, Fúksas, Gáber, Galatà, Gállico, Garófalo, Gásperi, Gázzeria, Genoíno, Gígola, (Del, Lo) Giúdice, Giustinián, Góndola, Gózzoli, (De) Gregóri, Gúngui, Háyez, (Di, De) Iácono, Incúidine, Ingráo, Iório, Ísola, (Lo) Jácovo, Janírgo, Lagióia, Láscaris, Láur|i, -o, Lépido, Lépore, Líbano, Líbera, Lípizer, Líppolis, Líttera, Lódoli, Logróscino, Lojácono, Lollobrígida, Lóren, Luíni, Mafái, Magíster, Mágris, Maierón, Manín, Manzù, Marchísio, Marcón, Márcora, Marígo, Marín, (La) Mármora, Maróngiu, Márzio, Másala, Mássara, Massári, Mastrocóla, Mazzuóli, Mattéis, Médici, Melodía, Méngoli, Merígo, Mérola, Mérula, Méscoli, Mollica, (Del) Mónaco, Montársolo, Montecúccoli, Montezémolo, Moríci, Morléo, Múrolo, Nazzáro,

Navágero, Níbali, (de) Níccoli (ren humanist Niccolò N.; muidu ka Niccólí), Níssim, Nóbil|e, -i, Nocéra, Ósimo, Óssola, Pacióli, Padóan, Palazzólo, Páoli, Páreyson, Pascál, Páscoli, Pasút, Patanè, Pécora, Péllico, Pérego, Perícoli, Perín, Perníce, Pértile (Ruggero), Píccolo, Piccolómini, Polidóro, Pórpóra, Posílipo, Pozzól|i, -o, Príncipe, Prósperi, Quasímodo (kirj Salvatore Q.), Quíllici, Quíric|i, -o, Ráscel, Ragagnín, Rébora, Répaci, Revérberi, Rímimi, Rómboli, Róvere (vrd *K Roverè*), Rúffolo, Rumór, Rússolo, Rústici, (De) Sábata, Sábiu, Salvémini, Santángelo, Sant'Elía (ka *K*), Sárakat, S bárbaro, Scálfar|i, -o, Scalígero, Segrè, Sífola, Símmaco, Sinópoli, Sírica, Sóffici, Sollécito, Sóllima, Sóttass (< sks), Spagnólo, Spáraco, Spínola, Staccióli, Stafáno, Stéfani, Stornaiólo, Strúkul, Suággher, Suráce, Suttóra, Zaccúri, Zándel, Zanforlín, Zammít (< malta), Zanín, Závoli, Zúcchero, Tagliabúe, Tamassía, Tarábbia, Tardít|i, -o, Tálamo, Tánchis, Távola, Témpera, Tibéri, Tiépolo, Tóffolo, Tórtora, Trevisán, Tribolo, Troísi, Tropéa, Valérii, Varè, Vártolo, Váttimo, Védova, Vesnáver, Viganò, Villari, Viván.

4.3. Kohanimesid ja muud

Ábaco, Ábano, *AC Milan* (jalgp-klubi), Ádula, Alessándria, Állia, Álto Ádige, Ándria, Angéra, (L')Áquila, Árcole, Árdea, Árno, Áscoli, Ásolo, Ausónia, BÁColi, BÉrgamo, BÉrici, BÉttola, Brádano, Brénnero, Bríndisi, Cáffaro, Cágliari, Camáldoli, Camónica, Campofórmido, Canazéi, Cáneva, Cáoyle, Capránica, Cápua, Castél Gandólfo, Castelséprio, Castelvécchio, Castiglión Fiorentíno, Cáltaro, Cavour [-'vu:r] (< pr), Cefalù, Cèllere, Centúripe, Cervéteri, Cesáero (Porto C., San C.), *Cesàri* (hotell Roomas, NB! vrd *P*), Cesenático, Chía, Chiávári, Chísola, Cígoli, *Cinecittà* (f-studio Roomas), Cíngoli, Cirò, Cívita Castellána, Coliséo, Cómiso, Cómodo, Corigliáno Cálbro, Cormóns [-ns] (< friuuli), *Corrér* (muuseum), Cúneo, Cúrzola (hrv Korčula), Dóra Báltea, Éboli, Égadi, Émpoli, *Eugáneo* (staadion), Faído, Félsina, Finále Lígure, *Fólgore* (Italia mil-üksus 'piksenool'), Gallípoli, Gámbara, Gazóldo degli Ippóliti, Gorízzia, Guidónia, Iésolo (Jésolo), Ímola, Impéria, Ísili, Lauría, Lémina, Lépanto (lahing, *K* < kr Naupaktos), Lésina, Límite, Lípari, Lombardía (vt ka märkus ¹²), Luíno, Malè, Malvirà, Mántova, Marcaría, Mássa Maríttima, Matélica, Méleda (hrv Mljet), Mirándola, Módena, Mó dica, Mónaco, Mondovì, Nápoli, Nébrodi, Núoro, Ófanto, *omertà* (krim-termin), Orícola, Ósimo, Ótranto, Pádova, *pataría* (usu-liikumine), Pavía, Pésaro, *pietà* (relig), Polésine, Pórtó Empédocle, Posíllipo, Prócida, Prósito, Révere, Rímimi, Rívoli, Roverè (R. Veronese, R. Della Luna, vrd *P* Róvere), Salò, San Pío delle Cámere, Sant'Antíoco, Sáseno (alb Sazan),

Sávena, Sédico, Sérchio, Séveso, Síbari, Spálato (= horv Split), Sténico, Stróm-boli, Svízzera (Šveits, tõlkimatuis nimesed), Tánaro, Táranto, Téramo, Términi, Tévere (ee trad Tiber), Tívoli, Trápani, Trastévere, Trémiti, Tríssino, Údine, *Unità* (ajaleht), Ústica, Valdiniévole, Váлле Agrícola, Valle d'Aósta, Varáno, Venegazzù, Véneto, Vérgine (Aqua V.), Viganò, Vigévano, *Víncoli* (kirik San Pietro in V.), Vúlture.

4.4. Muusikaala mõisteid ja teosenimesid

amábile, amorévole, ballábile, Ballo in máscara (Verdi), *bríndisi, cantábile*, Ceneréntola (Rossini), *cómodo, con spírito*, *Così fan tútte* (Mozart), *fácile, fantasía, flessíbile, fúnebre* (Alla marcia f.), Giardíno dei Sémplici (ans), *íntimo*, La síndone (Pärt), *líbero, lírico, lúgubre, magnífico, móbile, músic|a, -i* (viimane tihti ans-nimesed), *ópera séria, oppúre, ottáva, piacévole, píccolo, prestíssimo, rápido*, Rícchi e Póveri (ans), *rústica, rúvido*, Semirámidde (Rossini, ee Semiramis), *sinfonía, súbito, trémolo*.

Lisa 1. Keele- ja murdeviited

Alamsaksa IV: 1.3, 4.1.2, 4.4.1, 6.2, 4.7.2, 4.8.b, 5.1.2.b, VI: 3.3. **Albaania** X: 4.3. **Austriasaksa** IV: 1.3, 4.21, 6.4.1. **Baltisaksa** 1.3, 4.1.1, 4.3.2, 4.4.2, 4.7.2, 4.10, 4.16.4, 5.3.2, 6.1.3. **Eestirootsi** VI: 3.9.2. **Flaami** IV: 4.28.2. **Friiuli** X: 4.3. **Germaani** IV: 2.1, 5.2.2, 6.2.2, V: 3.3, VI: 2.3.3. **Heebrea** IV: 5.2.3. **Hiina** IX: 2.15. **Hispaania** IV: 6.2.1, X: 2.8, 2.10.1, 2.12, 4.1. **Horvaadi** IX: 2.15, X: 1.2, 4.3. **Inglise** IV: 2.3, 4.1.1, 4.6, 4.11, 4.22.2.b, 29.1, 6.2.4, VI: 2.2.1, 2.3.1, 3.4.5, 3.20.2, VII: 2.5.2, VIII: 1.3, 2.3.1, 2.3.6, 3.1.1, X: 2.3, 2.8, 2.11, 2.16.2. **Itaalia** IV: 2.3, VII: 1.2, VIII: 3.1.1, 4. **Keldi** IV: 3.3.3. **Keskitaalia** X: 2.13.2. **Kirikuslaavi** IX: 1.2. **Kreeka** IV: 4.15.3, 5.2.3, 6.2.4, V: 1.2, VI: 4.1.2, IX: 3.1.1.f, X: 1.2, 3.1.5, 4.1, 4.3. **Ladina** IV: 4.1.1, 4.15.3, 4.27, 5.2.3, 6.2.4, 6.3.2, V: 1.2, V: 2.4, VI: 3.22, 4.1.2, 4.2.1, X: 1.2, 3.1, 3.1.5, 4.1. **Latgali** VII: 2.1. **Leedu** IV: 2.2, VII: 2.3. **Liivi** VII: 2.1. **Lõunaeesti** VIII: 2.2.1. **Lõunaitaalia** X: 2.10.1, 2.13.2. **Lõunasaksa** IV: 2, 4.17. **Läti** IV: 2.2, 4.22.2.b, VIII: 1.1, 1.2, 1.3, 2.2.6, 2.2.7, 3.1.1, 3.2.4, 4, IX: 2.17, X: 2.7, 3.3.2. **Malta** X: 4.2. **Poola** VIII: 1.2, 2.3.3, 4.2.2.b, IX: 2.15, 4.2.1. **Portugali** X: 4.1. **Prantsuse** IV: 4.1.1, 4.15.4, 6.2.4, 6.3.2, VI: 3.4.5, 3.16, VIII: 4, IX: 5.3, X: 1.2, 2.3, 2.8, 2.10.1, 4.3. **Põhjaitaalia** X: 2.7. **Põhjasaksa** IV: 5.1.3, 5.1.4. **Reinimaa murded** IV: 5.1.3. **Rootsi** IV: 2.2, 6.2.4, V: 2.4, 3.6, VIII: 3.1.1, X: 3.2.1, 3.3.1. **Rumeenia** X: 1.2. **Saami** VI: 3.14.2.a, 3.4.2. **Serbia** IX: 2.15. **Slaavi** IV: 3.3.3, 4.29.3, 5.2.4.2, V: 3.3, VI: 3.9.2, VII: 1.2, 17. **Saksa** V: 2.4, VI: 2.1.1, 2.2.1, 2.3.1, 3.4.2, 3.4.3, 3.11.4, 3.14.2, VII: 1.2, VII: 2.1, VIII: 1.2, 2.2.2, 2.3.4, X: 1.2, VIII: 1.3, IX: 2.17, X: 2.3. **Slovaki** IV: 4.29.3, VII: 1.2, IX: 2.17. **Sloveeni** IV: 4.29.3, VII: 1.2, IX: 2.17, X: 1.2. **Soome** VII: 1.1, 2.3, 2.5.1, 2.5.2, VIII: 1.3, 2.2.6, 4, X: 3.3.2. **Soomerootsi** V: 3.3, 3.6, VI: 3.4.2, 3.10.2.a, 3.14.2, 3.17, 3.19.2, VII: 1.1. **Šveitsisaksa** IV: 1.3, 2.1, 3.4.3, 4.5.2, 4.7.3, 4.8.c, 4.9, 4.10, 4.12, 4.13, 4.15.2, 4.21. **Taani** IV: 6.2.1. **Toscana murre** X: 1.3. **Tšehhi** VII: 1.2, VIII: 2.2.6. **Ukraina** IV: 4.29.3. **Valgevene** IV: 4.29.3, IX: 2.17, 4.2.6. **Vanapõhja** VI: 2.3.4.2, 2.4.1.2. **Vene** IV: 2.2, 4.29.3, V: 2.4, VI: 3.17, 3.19.2, 4.1.2, VII: 2.6, VIII: 1.3, 2.3, 2.3.1, 3.2.1, 3.2.2, 3.2.5, IX: 1.1, 1.2, 2.1.1, 2.1.2, 2.2, 2.3, 2.4, 2.14, 2.15, 2.16, 2.17, 3.1.3, 4, 4.2.2, 4.2.7, 4.2.8. **Võro** IX: 2.4.

Lisa 2. IV peatüki saksa nime register

Aachen 5.1.5, Aarburg 5.1.5, Abbühl 2.2, Ackermann 4.14.1, Adalbert 6.2.2, Adalberta 6.2.2, Adalfried 5.2.2, Adam 3.1, Adelaide 6.2.4, Adele 6.2.2, Adelheid 4.3.1, Adrian 5.2.3, Aereboe 4.1.2, Aeschbacher 4.1.1, Agatha 6.2.4, Agathe 6.2.4, Ahlert 6.3.1, Ahrens 4.17.2, 4.22.2, Alder 3.1, Aletschhorn 6.4.1, Allgäu 4.11, 6.4, Allmers 5.3.2, Alexander 6.2.4, Alois 3.1, Altmünster 6.4.2, Altona 6.4, Amalie 4.5.2, Amiet 4.5.2, Andreae 4.1.1, Andreas 6.2.4, Angela 4.16.1, Anne|gret, -liese, -lore, -marie 6.2.3, Antonie 4.5.2, Anzeiger 6.1.3, Appel 5.3.1, Aquilina 4.20, Armin 5.2.2, Arnd 3.4.1, Arnheim 3.4.1, Arzt 3.4.1, Arwed 5.2.2, Aschaffenburg 6.4.1, Aß|lar, -ling, -mann 3.4.3, Avers 4.28, Bach 4.15.1, Bad Oldesloe 4.6.2, Baechle 4.1.1, Baedeker 4.1.1, Baegert 4.1.2, Baer 4.1.1, Baerl 4.1.2, Baesecke 4.1.1, Baesweiler 4.1.2, Baeumker 4.2, Baeyer 4.1.2, Baldur 6.2.1, Bartholdy 6.3.2, Brunhilde 6.2.2, Barlach 3.4.1, Barth 3.4.1, Bartholomäus 4.11, Bayreuth 6.4.1, 6.2.4, Beatrix 6.2.1, Becher 4.15.2, Bechler 4.15.2, Bechstein 4.14.3, Beethoven 4.28.2, Beiträge 4.3.2, 6.1.3, Benita 6.2.1, Benjamin 4.18, 5.2.3, Beobachtungen 6.1.2, Berend 2.1, Berg 4.16.4, Bergengruen 4.7.1, Bergmann 5.3.1, Berlinde 6.2.2, Berliner Zeitung 4.26, Berta 5.2.4, Bertram 5.2.2, Beth 3.3.1, Betty 4.13, Biebrich 4.5.1, Biene 5.1.2, Bild am Sonntag 4.16.2, Bischofsheim 4.23, Bleckede 5.1.4, Blücher 4.15.2, Blüthner 4.17.2, Boas 3.1, Bochum 3.4.2, Bock 4.14.1, Bodden 3.1, Bodelschwingh 4.17.2, Bodensee 5.2.1, Bodisco 6.3.2, Boemund 4.6.2, Boisheim 5.1.3, Bondeli 6.3.1, Borchart 4.15.2, Boris 6.2.1, Bormann 3.2.2, Bornhöved 6.4.2, Borries 4.5.2, Boß|dorf, -hard 3.4.3, Boßel 3.4.3, Bottrop 3.3.5, Brackel 5.1.4, Brahms 2.1, Brandberg 2.2, Brandl 2.3, Brandstetter 4.24, Brannt 5.3.2, Braunschweig 4.16.2, Brecht 4.15.2, Bregenz 6.4, Bremerhaven 6.4.2, Brentano 6.3.2, Brienz 4.5.2, Brockes 5.1.4, Brockmann 5.1.4, Bruiningk 4.8, Brun 3.2.1, Brunn 3.2.1, Brüggemann 3.1, Brülow 4.29.3, Buch, -berger, -binder, -el, -heim, -mann, -ner 3.4.2, Buchel 4.15.1, Buchloe 4.6.2, Buchsbaum 4.14.3, Buckow 5.1.4, Budberg 3.2.2, Buddenbrock 5.1.4, Buddenbrook 2.3, Buer 4.7.2, Buisdorf 4.8, Bundestag 4.24, Bunge 4.16.1, Buochs 4.9, Buss 3.4.3, Buß 3.4.3, Buxtehude 6.4.2, Bärbel 4.10, Bäuerle 4.11, Böckh (Boeckh) 3.3.4, Böddecker 6.3.1, Böll 3.2.1, Börries 4.5.2, Büch|el, -i, -ner 3.4.2, Bülow 4.29.3, Caecilia 4.1.1, Caelia 4.14.2, Caprivi 6.3.2, Celle 4.14.2, Chamisso 4.14.4, 6.3.2, Charlotte 4.14.4, Chelplin 4.14.3, Chemnitz 4.14.3, Chiem|gau, -see 4.14.3, Chlumberg 4.14.3, Chris|tian(e), -toph 4.14.3, Christian 5.2.3, Chur 4.14.3, Claß 3.4.3, Clemens 4.14.1, Coesfeld 4.6.2, Cohn 4.14.1, Conradi 6.3.2, Cosima 6.2.4, Cottbus 3.3.5, Cues 4.7.2, Culberg 4.14.1, Culmann 3.2.2, Cuxhaven 6.4.2, Cäcilia 4.14.2, Cölestin (Coe-) 4.14.2, Cynthia 4.14.2, Dach 3.4.2, Dagomar 5.2.2, Daniel 3.1, Danzig 4.16.4, Dauthendey 6.3.1, David 4.28.3, Davos 6.4.1,

Degenfeld 3.1, Deggendorf 3.1, Deichsel 4.14.3, Delbrück 3.2.2, Delsberg 3.2.2, Deuter 4.4.1, Dieter 4.5.1, Dietram 5.2.2, Dietrich 4.15.2, Dilthey 6.3.1, Dobretsberger 3.3.2, Dollfuß 5.2.1, Dornbirn 3.4.1, Dorothea 3.1, 6.2.4, Dorothee 6.2.4, Dresden 3.3.3, Duesberg 4.7.2, Duesterberg 3.3.4, Duis|berg, -burg, -dorf 4.8, Duissern 4.8, Dächsel 4.14.3, Döpfer 2.3, Dürr 4.21, Düsseldorf 2.3, Eberhard 6.2.2, Eberharda 6.2.2, Eckhard(t) 4.17.1, Ed|mar, -mund, -win 2.1, Edith 3.1, Edling 3.3.2, Eduard 3.1, Eg|bert 2.2, Egg, -mühl 2.1, Eggert 3.1, Eggesin 4.22.1, 6.4.1, Egmont 2.1, Egon 3.1, Eich 4.15.2, Eichsfeld 4.14.3, Eichstätt 4.14.3, Eike 4.3.1, Eisen 4.3.2, Ekel 3.1, Eleonore 6.2.4, Elfriede 6.2.2, Elias 6.2.4, Elsass 6.4, Elsie 4.5.2, Emil 3.1, 6.2.1, Emilie 4.5.2, Endlich 2.1, Engels 3.1, Entwicklung 6.1.2, Erbse 2.2, Erdmann 3.4.1, Erhard(t) 3.4.1, 6.2.2, Erika 6.2.1, Erlangen 6.4, Erwin 5.2.2, Esmarch 4.22.2, Estland 3.3.3, Eßling(en) 3.4.3, Ethel 3.3.1, Eugen 4.4.1, Eugenie 4.4.1, Eva 4.28.3, Fabian 5.2.3, Fach 3.4.2, Fallada 6.3.1, Falls 5.3.2, Faßbänder 3.4.3, Federer 3.1, Feldmann 2.1, Felsing 4.22.1, Fiebig 4.16.3, Fiesch 4.5.2, Figl 3.3.2, Fisch 4.23, Fleming 3.1, Flemming 3.1, Fläming 4.10, Flüelen 4.12, Fontane 6.3.2, Forst 3.1, Frankenhausen 6.4.2, Fredegar 5.2.2, Frederik 3.1, Fredi 3.1, Freundlich 4.4.2, Frey 4.3.2, Freylinghausen 6.4.2, Fried|bert, -helm, -lieb 2.1, Friederike 6.2.2, Friedhelm 6.2.2, Fri(e)dolin 5.2.2, Fuchs 4.14.3, Fuß 3.4.3, Fächer 4.15.2, Füßli 3.4.3, Füssen 3.4.3, Gadamer 6.3.1, Garmisch-Partenkirchen 4.21, Gaßmann 3.4.3, Gebhart 2.1, Gehlhaar 4.17.2, Geislingen 6.5, Gelsenkirchen 6.4.2, Gemeinschaft 6.1.2, Genscher 4.23, Georg 4.16.4, 6.2.1, George 6.3.2, Gerald 2.3, Gerd 2.1, Gerhard 3.4.1, Gerstäcker 6.5, Gertrud 5.2.2, 6.2.2, Gertrude 6.2.2, Gerty 4.16.1, Gesellschaft 6.1.2, Giger 4.16.1, Gisela 6.2.1, Gewand|haus 2.1, Gladbeck 3.3.5, Glasbrenner 3.4.3, Goarhausen 6.4.2, Goebbels 4.6.1, Goeckingk 4.16.1, Gorleben 3.2.2, Goß|ler, -ner 3.4.3, Gotha 3.3.1, Gottlob 5.2.2, Graetz 3.3.4, Gras 3.2.1, Grass 3.4.3, Graß, -hoff, -mann 3.4.3, Graz 3.2.1, Gratz 3.2.1, Graubünden 6.4.2, Greff|linger 3.2.2, Grenzstein 4.26, Greßmann 3.4.3, Grethel 3.3.1, Grevenbroich 5.1.3, Grotzsch 4.26, Gropius 3.1, Gros 3.2.2, Groß, -auheim, -bottwar, -enhain, -ostheim, -röhrsdorf 3.4.3, Großmann 4.25, Großschönau 6.4.2, Groth 3.3.1, Grothe 3.3.1, Grotthuß 5.2.1, Grätz 3.2.1, Grüebler 4.12, Grün 3.2.1, Gründgens 2.2, Gryphius 4.19, Guderian 6.3.2, Guesmer 4.7.1, Guido 4.8, Guitmund 4.8, Gundhilde 6.2.2, Guntram 5.2.2, Gustav 4.28, Gutenberg 3.1, Guttenberg 3.1, Gutzkow 3.1, Göß, -l, -nitz, -weinstein 3.4.3, Güstrow 4.29.3, Gysi 4.13, Habermas 5.2.1, Habsburg 3.2.2, Hackel 3.1, Hagen 3.1, Hakel 3.1, Halle 1.2, Hamann 3.1, Hamburg 4.16.4, Hannes 4.22.2, Hannover 4.28, 5.3.2, 6.4.1, Hanns 4.22.2, 5.3.2, Harald 3.1, Harth 3.4.1, Hartmut 5.2.2, Harz 3.4.1, Hasler 4.22.2, Haß|berge, -furt 3.4.3, Haugwitz 2.1, Hausegger 6.5, Hausmann 2.1, Hausner 4.22.2, Havel 4.28, Haxe 3.1, Hebbel 3.1, Hedwig 6.2.2, Heermann 5.1.5, Heiberg 4.3.2, Heidegger 6.5, Heid|elberg,

-i 4.3.1, Heidelore 6.2.3, Heilbronn 6.4.2, Heinrich 4.3.1, Heinz 4.3.1, Helena 3.1, 6.2.4, Helene 6.2.4, Hellmann 5.3.1, Hellpach 5.3.2, Helmut 5.2.2, Henckell 5.3.2, Hen(d)rik 5.2.2, Herberger 3.4.1, Herbert 3.4.1, Herder 3.4.1, Hermlin 5.2.1, Herzog 3.4.1, Her(t)z 3.4.1, Herbling 2.1, Hertz 4.26, Herwegh 3.2.2, Heß 3.4.3, Hildegund 6.2.2, Hildegunde 6.2.2, Hildemar 5.2.2, Hochhuth 5.2.1, Hoensbroech 4.6.2, Hoetmar 4.6.2, Hoetzsch 4.26, Hof 3.2.1, Hof|heim, -mann 3.2.2, Hoff 3.2.1, Hofmannsthal 4.24, Hohenzollern 4.17.2, Honecker 3.3.5, Honegger 6.5, Horst 4.24, Hoßbach 3.4.3, Hub|brücke 2.2, -maier 2.1, Hubbuch 3.1, Hubert 3.1, 6.2.1, Huch 3.4.2, Huchel 3.4.2, Hueber 4.7.2, Hueck 4.7.2, Huelsenbeck 4.7.1, Huene 4.7.1, Hund 3.2.1, Huy, -wald 4.8, Händel 4.10, Hänschen 4.23, Häßler 3.4.3, Häusl, -ler 4.11, Höf|ler, -ling 3.2.2, Hölderlin, -straße 5.2.1, Hückeswagen 2.1, Ichenhausen 6.4.2, Ingolstadt 4.24, Ingomar 5.2.2, Innsbruck 5.3.2, Inquart 4.20, Isar 3.1, Itzehoe 4.6.2, Iwan 6.2.1, Jacobi 6.3.2, Jaeggi 3.1, Jakob 3.1, Jauernig 4.16.3, Jena 4.18, Jenni (-y) 4.18, 5.2.4, Jhering 4.17.2, Jo 4.18, Joachim 6.2.1, Joch, -um 3.4.2, Johann 6.2.1, Johannes 6.2.4, John 4.17.2, Johnson 4.18, Jonat(h)an 4.18, Joos 5.1.5, Joseph 4.18, Jost 3.3.3, Juist 4.8, Juli|e, -us 4.18, Jung 4.16.1, Jäsche 4.23, Jöcher 3.4.2, Kaiserslautern 6.4.2, Kant 4.B, Kanut 6.2.1, Karajan 6.3.1, Karin 3.1, Karlsruhe 4.17.2, Karsunke 6.3.2, Katharina 6.2.4, Kat(h)rin 6.2.1, Katz 3.2.1, Kelch 4.15.2, Keßler 3.4.3, Keyserling 4.3.2, Khevenhüller 4.28.3, Kissinger 4.16.1, Klaus 4.22.2, Kleinheubach 6.4.2, Koblenz 3.3.2, Koch 4.15.1, Koeckert 4.6.1, Kollwitz 4.B, 5.3.2, Konrad 5.2.2, Korb 2.1, Kotzebue 4.7.2, Kraenkel 4.1.1, Kraeuter 4.2, Krechel 4.15.2, Kreisler 4.22.2, Kreutzwald 4.4.2, Krusenstern 4.24, Kräutler 4.11, Krüdener 3.1, Kuchl 3.4.2, Kuenringer 4.7.1, Kues 4.7.2, Kulbach 3.2.2, Kunigunde 6.2.2, Kußmaul 3.4.3, Kärnten 4.10, Kästner 4.10, Kätchen 4.15.2, Käthe 3.3.1, Käufer 4.11, Köler 3.1, Köln 3.2.1, König 4.16.3, Königsberg 4.16.4, Küch|e, -elbecker 3.4.2, Kügelgen 3.1, 6.3.1, Kyburg 4.13, Kyburz 4.13, Lach|e, -mann 3.4.2, Lachs 4.14.3, Laeiszhalle 4.1.2, Laer 4.1.2, Laeuger 4.2, Laßberg 3.4.3, Laurentius 4.27, Lausitz 4.26, Lavater 6.3.1, Lechfeld 4.15.2, Leibholz 2.1, Leibnitz 2.1, Leipzig 4.3.1, 4.16.4, Lenz 4.26, Leo 3.1, Leoben 6.4.1, Leslau 4.22.2, Lettow 4.29.3, Leuchsenring 4.14.3, Leuchtenberg 4.15.2, Leverkusen 4.28.2, Lieb|hard, -ling 2.1, Liechtenstein 4.5.2, Lienz 4.5.2, Lieschen 4.15.2, Lieven 4.28.2, Lilian 5.2.3, Lilie 4.5.2, Lingg 4.16.2, Liphart 3.2.2, Lisa 4.22.1, Lise 3.1, Liselotte 6.2.3, Lisse 3.1, Liscow 3.1, Loft 3.2.1, Loreley 6.4.1, Loth 3.3.1, Lothar 3.3.1, Louis 4.22.2, Luce 4.14.2, Luchsperger 4.14.3, Lucia 4.14.2, Lucie 4.5.2, Lud|wig, -ger 3.2.2, Ludwigshafen 6.4.2, Lueg 4.7.2, Luhe 4.17.2, Luick 4.8, Luise 4.8, 6.2.4, Luit|ger, -gard 4.8, Lukretia 4.27, Luzern 6.4.1, Luther 3.3.1, Lutz 4.26, Löns 3.2.2, Löw 2.1, 4.29.2, Löwenruh 4.17.2, Lüchow 4.15.2, Lüönd 4.12, Lychen 4.13, Lydia 4.13, Lyssy 4.13, Maas 4.22.2, Mach 3.4.2, Machland 3.4.2, Magdalene 2.2, Magdeburg 2.2,

Manfred 5.2.2, Mann 5.3.1, Mannteuffel 4.4.2, 5.3.2, Manuel 6.3.1, Marc 4.14.1, Marie 4.5.1, Marie|(la), -tta 4.5.2, Marie|lies, -luise, -rose, -theres 6.2.3, Marien|bad, -berg, -feld, -(h)al, -münster, -werder 4.5.2, Marika 6.2.1, Marlene 6.2.4, Martha 4.17.2, Martin 5.2.3, Masing 3.1, Masur 6.3.2, Mathies 6.3.1, Matthäi 4.10, Matt(h)äus 4.11, 6.2.4, Mattias 6.2.4, Mauthausen 6.4.2, Maydell 5.3.2, Mayr 4.13, Mecklenburg 5.1.4, Meder 3.1, Meinloh 5.1.1, Meinrad 5.2.2, Melanchthon 4.14.3, 6.3.2, Menasse 6.3.2, Menning 4.B, Mercator 6.3.2, Mercedes 6.2.4, Mering 4.16.1, Merseburg 4.22.1, Meyendorff 4.3.2, Michael 5.2.3, Middendorff 3.1, Moers 4.6.1, Moeller 4.6.1, Moitzfeld 5.1.3, Much, -ow 3.4.2, Mueller 4.7.1, Muolen 4.9, Muotathal 4.9, Mur 3.2.1, Muralt 6.3.2, Murg 3.2.1, Murnau 3.4.1, Murr 3.2.1, Musil 4.22.1, Mäd|ge 3.2.2, -ler 3.3.2, Mäusl 4.11, Möller 3.1, Mönchengladbach 6.4.2, Mönchsee 4.14.3, Mühsam 5.2.1, Mü(h)|hausen 6.4.2, München 4.15.2, Mylau 4.13, Nachrichten 3.4.2, 6.1.3, Naemi 4.1.3, Nagler 3.3.2, Natalie 4.5.2, Natanael 4.1.3, Nathan 3.3.1, Neander 6.3.2, -tal 6.4.1, Neher 4.17.2, Neubiberg 6.4.2, Neue Zürcher Zeitung 3.3.2, Neumann 4.4.1, Neus 4.4.2, Nicolai (-y) 6.2.1, Niebelung 4.5.1, Nietzsche 4.26, Niggli 4.16.2, Niklaus 6.2.1, Noerr 4.6.1, Norddeich 2.2, Notker 3.2.2, Nächstebreck 4.15.2, Näf 4.10, Nöchling 4.15.2, Oberhausen 6.4.2, Oberlinger 6.3.1, Oberstdorf 4.24, Obwalden 2.1, Ochs 4.14.3, Oder 3.1, Oelschlegel 4.6.1, Oelsnitz 4.6.1, Oer-Erkenschwick 4.6.2, Oestreich 4.24, Oetinger 4.6.1, Oettinger 4.6.1, Olde 3.1, Oldekop 3.3.5, Olearius 6.3.2, Oleg 6.2.1, Opitz 3.1, Oskar 4.22.2, Osnabrück 4.22.2, Ottokar 5.2.2, Pabst 3.3.4, Pachelbel 6.3.2, Paderborn 6.4.2, Panizza 6.3.2, Partenkirchen 6.4.2, Passat 6.1.1, Peenemünde 6.4.2, Peter 3.1, Petri 3.3.2, Petzold 3.1, Pferdenges 3.4.1, Philip(p) 6.2.1, Piscator 6.3.2, Pisendel 6.3.2, Ploetz 3.3.4, Poel 4.6.1, Poensgen 2.2, Praetorius 4.1.1, Prandl 2.3, Pregl 3.3.2, Probst 3.3.4, Quakenbrück 4.20, Quidde 4.20, Radetzky 6.3.2, Radu 5.2.4, Raeren 4.1.2, Raesfeld 4.1.2, Rahel 4.17.2, Ramler 3.2.2, Ramsau 4.21, Rat 3.2.1, Rath 3.3.1, Rathenau 4.17.2, Recklinghausen 6.4.2, Rehbinder 4.17.2, Reginald 4.16.1, Reichstein 4.14.3, Rein|er, -hardt, -hold 4.3.1, Remarque 6.3.2, Reutlingen 6.5, Reval 4.28.2, Revalsche Zeitung 4.3.2, Rheurdt 4.4.1, Rhinow 4.17.2, Ribbentrop 3.1, Rita 3.1, Robert 3.1, Rode 3.1, Roebbling 3.3.2, Roisdorf 5.1.3, Roman 3.1, 6.2.1, Romy 4.13, 5.2.4, Ronald 3.1, Rosalinde 6.2.2, Rosemarie 6.2.3, Rostock 4.24, Roswitha 6.2.2, Roßlau 3.4.3, Roth 3.3.1, Rubke 3.1, Ruoss 4.9, Russow 4.29.3, Rußwurm 3.4.3, Ruth 3.3.1, Räß 3.4.3, Rüegg 4.12, Rügen 3.1, Saal|e, -feld 5.1.5, Saarbrücken 6.4.2, Sachs 4.14.3, Sachsenhausen 6.4.2, Sankt Goar 6.4.1, Saßnitz 4.25, Schaefer 4.1.1, Schaeffer 4.1.1, Schaephuysen 4.1.2, Schaffhausen 6.4.2, Schech 3.4.2, Scheerbart 5.1.5, Schiller 5.3.1, Schlater 3.1, Schleswig 3.2.2, 4.16.4, Schlossrued 4.7.3, Schluep 4.7.3, Schmid 3.3.5, Schnyder 4.13, Scholl 4.B, Schottelius 6.3.2, Schroeder 4.6.1, Schubert 3.1, Schuschnigg 4.16.2, Schuster 3.3.4, Schwan 3.2.1,

Schwerin 6.4.1, Schwert 3.4.1, Schwyz 4.13, Schädelin 5.2.1, Schärding 4.10, Schäuble 2.1, Schöbel 3.4.3, Schüßler 3.4.3, Sebastian 6.2.4, Seghers 4.17.2, Seifert (Sey-) 4.3.1, Senff 4.22.1, Sevelingen 4.28.2, Seydlitz 4.3.2, Sieg|bald 2.2, -fried, -hart, -hild, -lind, -mar, -mund 2.1, Sieglinde 6.2.2, Sievers 4.22.2, Sigismund 3.1, Sigmund 6.2.2, Signau 3.3.2, Sittow 4.29.3, Soest 4.6.2, Solingen 6.5, Solothurn 4.17.2, 6.4, Sophia 4.19, Sophie 4.5.2, Sophien|straße, -platz, -säle (-sæle) 4.5.2, Spandau 4.24, Spiez 4.5.2, Spyri 4.13, Staal 5.1.5, Stadl, -er 3.3.2, Stadt 3.2.1, Stadthagen 6.4.2, Staël (Stael) 4.1.2, Stael (Staël) von Holstein 4.3.2, Stahl 4.24, Staßfurt 3.4.3, Stavenhagen 4.28.2, 6.4.2, Steeg 2.1, Stefan (-ph-) 3.3.5, Stefanie 4.5.2, Stegmüller 2.1, Steinhagen 5.2.1, Stern 4.24, Steßl 3.4.3, Stettin 6.4.1, Stock 5.3.1, Storch 4.15.2, Strachwitz 3.4.2, Straelborn 4.1.2, Straelen 5.1.2, Straßburg 3.4.3, Strauss 4.24, Strobl 3.3.2, Struve 4.24, Stöbel 3.4.3, Susanne 6.2.4, Susy 2.3, Süskind 3.2.2, Süß, -en, -kind, -mayr 3.4.3, Süßmuth 5.2.1, Sylvanus 4.13, Sylvi|a, -us 4.13, Zacharias 6.2.4, Zeppelin 5.2.1, Zerbst 3.1, Zichow 4.29.3, Zigler 3.3.2, Zingref 5.2.1, Zinzendorf 4.26, Zobel 3.1, Zschokke 4.26, Zusammenfassung 6.1.2, Zuschrift 6.1.3, Zwickau 6.4, Zürich 3.3.2, Taeuber 4.2, Tankred 5.2.2, Tarasp 6.4.1, Telemann 3.1, Tepl 3.3.2, Tersteegen 6.3.2, Thaddäus 4.11, 6.2.4, Theo 3.1, Theoderich 6.2.2, Theodor 5.2.3, Thurgau 3.2.2, Tieck 4.5.1, Tilo 5.2.4, Timoleon 6.2.4, Timotheus 6.2.4, Tobias 6.2.4, Toll 4.B, 5.3.1, Trakl 3.3.2, Travemünde 6.4.2, Treptow 3.3.3, 4.29.3, Trier 4.5.1, Troisdorf 5.1.3, Trost 3.3.4, Trudhild 6.2.2, Tuch 3.4.2, Tucholsky 6.3.2, Turrini 6.3.2, Töllner 3.1, Tönnies 4.5.2, Töpfer 2.3, Ueli 4.7.3, Uelzen 4.7.1, Uetersen 4.7.1, Uexküll 4.B, 5.3.2, Uhland 4.17.2, Ulla 6.2.1, Ulrike 6.2.2, Uz 4.26, Uta 6.2.1, Uwe 4.29.1, Vaduz 6.4.1, Valerie 4.5.2, Varnhagen 4.28.1, Vasmer 4.28.1, Verden 4.28.1, Verein 6.1.2, Verlag 6.1.2, Veronika 4.28.2, Viersen 4.22.1, Viertel 4.5.2, Viëtor 4.28.3, Viktor 4.28.2, 5.2.3, Viktoria 6.2.4, Vilar 6.3.2, Villach 4.28.1, Violetta 4.28.2, Vischer 4.28.1, Vitznau 4.28.1, Voerde 3.4.1, Vogel 4.28.1, Vogler 3.3.2, Voight 5.1.3, Volhard 4.28.1, Volkswagen 4.28.1, Vollrad 5.2.2, von 4.28.1, Vorarlberg 6.4.1, Vorbeck 4.28.1, Vorlesungen 6.1.3, Voss (Voß) 4.28.1, Vranitzky 4.28.3, 6.3.2, Vring 4.28.1, Vroni 4.28.3, Vöslau 6.4.1, Wach 3.4.2, Wachau 6.4.1, Wachs 4.14.3, Waetzoldt 3.3.4, Wagner 3.3.2, Waldheim 2.1, Walser 4.22.1, Warnemünde 6.4.2, Weber 3.1, Wechsler 4.14.3, Weckherlin 4.17.2, Weerth 5.1.5, Wegberg 3.2.2, Weggli 4.16.2, Weiss 4.3.2, Wei(t)zenberg 4.3.2, Weizsäcker 4.10, 6.5, Wels 4.22.2, Werdohl 6.4.1, Werner 3.4.1, Wernher 4.17.1, Werth, -er 3.4.1, Westfal 6.3.1, Westfalen 6.4.2, Weymarn 4.3.2, Wilhelma 6.2.2, Wilhelmshaven 6.4.2, Willemer 5.2.2, Winfrieda 6.2.2, Winter 4.29.1, Woldemar 5.2.2, Wolfgang 4.B, Wolzogen 6.5, Worms 3.4.1, Woyzeck 4.26, Wrangell 5.3.2, Wust 3.3.4, Wünsdorf 3.2.2, Wüste 3.3.4, Wüthrich 3.3.1, Öl 3.2.1, Österreich 3.3.4, Überblick 6.1.3, Üechtland 4.12, Üetliberg 4.12, Xaver 6.2.1.

Lisa 3. VI peatüki rootsi nime register

Adelsköld 3.20.2, Agda 2.2.2, Åge 3.14.1, Agne 3.14.3, Agneta 3.14.3, Agrell 4.2.1, Ågren 2.4.2, Aguéli 4.2.2, Ahlin 3.15.2, 4.2.1, Åkerblad 2.4.3, Alboga 2.4.3, Alex 4, Alexander 4.1.1, Alfred 2.1.1, Alfredsson 3.12.2b, Alfvén 3.13, Algö 3.14.2, Alice 3.4.5, Almberg 3.14.2, Almedal 4.3.4, Almgren 2.4.3, Alquist 2.3.4.1, Alsing 2.3.1, Alström 2.4.1.1, Alvtegen 3.14.1, Ammerön 2.4.4.1, Anders 3.19.2, Andræ 3.3, Andrea, -s 4.1.2, Anita 4.1.1, Anja 3.16.1, Annika 3.10.3, Arboga 3.6.4A, Arne 2.3.1, Arnér 4.2.1, Arnold 2.3.1, Aron 2.3.2, Arrhenius 3.15.2, Årsta 2.3.1, Arvid 2.3.1, Asarum 2.4.4.2, Aschim 3.11.4, Åse 2.3.3, Åsele 2.4.3, Askim 3.20.2, Aulin 4.2.1, Axel 2.3.1, Axelfors 4.3.4, Barbro 2.3.1, Barsebäck 2.3.1, Beatrice 3.4.5, Bengt 2.3.1, Bengtsson 2.4.4.2, Benjamin 2.1.1, Berg 3.14.2, Berger 3.14.2, Berglund 3.14.2, Bergman 2.4.4.2, Berit 2.3.2, Bernadotte 3.4.5, Berndt 2.3.1, Bert(il) 2.3.1, 3.4.4, Berwald 3.4.4, Beskow 3.24, Beurling 3.4.3, Billingsfors 4.3.4, Bjelfvenstam 3.13, Björ(c)k 2.3.1, Björlin 4.2.1, Björling 2.3.1, Björn 2.3.1, Bladh 3.15.2, Blekinge 2.3.2, Blom, -berg, -dahl, -kvist, -quist, -stedt 2.3.4.2, 3.6.4B, 2.1, Blomstermåla 3.6.1, Blägda 3.14.2, Bodafors 4.3.4, Boden 3.6.2, Boëthius 3.6.3, 4.2.1, Bofors 3.6.3, Bohuslän 3.8.2, Bok 3.6.2, Bommen 2.3.4.2, Bomstad 2.3.4, Bond 3.6.4B, Bondeson 3.6.4B, Bondsjö 3.6.1, 3.12.2b, Borås 4.3.2, 4.3.4, Borg 3.14.2, Borgunda 3.14.2, Boris 4.1.2, Borlunda 2.4.1.2, Bosse 3.6.4B, Boström 2.4.2, Botkyrka 4.3.2, Botvid 3.6.4B, Boxholm 4.3.3, Boye 3.9.2, Braw 3.24, Breuning 3.4.3, Britt 2.1.2, Brodin 3.6.3, Brogren 2.4.2, Bromma (Stockholmis) 3.6.1, Bromma (Skånes) 3.6.4B, Brun|flo, -skog 3.7.1, Brunius 3.7.2, Brändekvarn 4.3.3, Brömsebro 4.3.3, Burs 2.3.1, Bäckström 3.8.1, 4.2.3, Bärfendal 3.8.2, Bärn 2.3.1, Bökeberg 4.3.4, Bygdéus 4.2.1, Bystrand 2.4.2, Byxelkrok 4.3.2, Carelius 4.2.1, Carling 2.3.1, Carl|quist, -skiöld 3.19.1, Carola 3.6.4A, 3.11.1, Caroline 3.4.5, Cecilia 3.11.2, Ceder|creutz 3.4.2/3, -ström 3.11.2, Celsius 3.20.1, Claes, -son 3.3, Clarence 3.4.5, Clas 3.11.1, Cornell 4.2.1, Creutz, -er 3.4.3, Cronstedt 3.6.2, Crusell 3.7.3, Dag 2.3.2, Dagen 2.1.2, Dagstorp 2.4.1.2, Dalarna 2.3.2, Dalsland 2.4.1.1, Dan 2.3.4.2, Degerfors 4.3.4, Degerhamn 3.12.1, 4.3.3, Djurberg 3.12.2a, Djursholm 4.3.3, Dohnafors 3.15.2, Domgren 2.4.1.2, Domnérus 4.2.1, Donald 3.6.4A, Doris 3.12.1, Doverstorp 3.6.4A, Drömstedt 2.3.4.2, Dösjebro 4.3.3, Eckerna 2.3.3, Ed 2.3.2, Edfeldt 2.3.4.1, Edgar 2.2.2, Edin 4.2.1, Edna 2.2.2, Edsbyn 2.4.1.1, 3.12.2b, Edskön 3.12.2b, 3.20.2er, Edsleskog 3.12.2b, Edvin 2.4.1.1, Egg 2.1.2, Eggert 2.1.1, Eggvena 2.4.3, Egil 2.1.1, Egle 2.2.2, Ehrenstrahl 3.15.2, Einar 3.4.2, Eivor 3.6.3, Ek 2.1.2, Ekdal 3.10.1, Ekelöf 3.13, 4.2.3, Eklöv 2.3.4.1, Ekolsund 4.3.3, Eksjö 2.4.1.1, Ekström 2.4.1.1, Elfvengren 3.13, Elfving 3.13, Elias 4.1.2, Elis 2.3.2, Elisabet 4.1.1, Ellös 2.4.3, Elmander 4.2.1, Elof 3.13, Elsa 3.20.1, Elvy 3.9.1, Emanuel 4.1.1, Emil 2.1.1,

Emislöv 2.3.4.2, Eneboga 3.6.4A, Enefors 4.3.4, Eneroth 2.4.3, 3.15.2, Engström 2.4.4.2, Enqvist 2.4.1.1, Eriksson 2.4.4.2, Erlander 4.2.1, Erlandsson 3.4.4, Ernst 2.3.1, Esaias 4.1.2, Esbjörn 2.4.1.1, Eskilstuna 2.4.3, 4.3.1, Eslöv 2.4.1.1, Estuna 2.4.3, Eugen, -ia 3.4.3, Eyvind 3.12.2c, Fagerlund 3.14.1, Falun 2.3.2, Felicia 3.11.2, Fellingsbro 4.3.3, Ferlin 4.2.1, Filborna 4.3.2, Filbyter 2.4.3, Filmjournalen 3.16.3, Finnerödja 3.12.2a, Fiskja 3.20.2, Flogned 3.14.3, Flognman 3.14.3, Flottsund 3.12.2c, 4.3.3er, Folke 3.6.1, Folkärna 2.4.1.2, Foresta 3.6.3, Fors 3.13, Forsman 2.3.1, Forss 2.3.1, Forssell 3.6.3, Fosie 3.5, Fotskäl 2.4.3, Franzén 4.2.1, Fred 2.3.2, Fredrik 2.3.1, Frei(j)a 3.4.2, Freja 3.16.2, Freya 3.9.2, Friel 3.5, Frustuna 2.4.1.2, Fröseke 2.3.4.2, Fältakan 2.4.1.2, Färna 3.8.2, Gabrielle 3.4.5, Gagnäf 3.13, Geijer 3.14.2, Geijerstam 2.4.4.2, Gejmån 2.4.4.1, 3.14.2, Georg 3.14.2, Gerhardsson 3.4.4, Gertrud 3.4.4, 3.14.2, Gillis 3.14.2, Gimån 2.4.4.1, Gissjön 3.10.3, Gjerdman 3.14.4, Globen 3.6.2, Gotland 2.4.1.2, Grahn 2.3.1, 3.15.2, Granqvist 2.4.1.1, Granslund 2.4.1.2, Gren 2.3.2, Gret 2.1.2, Greta 2.3.3, Grendal 4.3.4, Grimeton 2.3.4.2, Grossjön 3.10.3, Grundsund 4.3.3er, Gudrun 3.14.1, Guldrupe 2.4.3, Gullaskruv 2.4.3, Gunborg 2.4.1.2, Gunhild 2.4.1.2, Gunnar 3.7.1, Gustaf 3.13, Gustav 3.7.1, Gästrike 2.4.3, Gävle 2.3.1, 3.14.2, Göksholm 2.4.1.2, Gösta 3.14.2, Göteborg 3.14.2, Göteve 2.4.3, Gyllenfors 4.3.4, Gyllensten 3.14.2, Hablinge 2.2.2, Hackefors 4.3.4, Håfström 3.2, Håkan 3.2, Hallström 2.4.4.2, Halmstad 3.12.2c, Halna 2.3.1, Hålsljunga 3.18, Hammarskjöld 3.15.1, Hammerdal 4.3.4, Harr 2.3.1, Hårsbäck 2.4.1.2, Hårsfjärden 3.8.2, Hasselfors 2.3.1, 4.3.4, Havstenssund 4.3.3, Hedvig 2.2.2, Heidens-tam 2.4.4.2, 3.4.2, Helene 3.4.5, Helg 3.14.2, Helgasjö 3.14.2, Helge, -sson 3.14.1, Hel-bom 2.4.4.2, Helsingborg 4.3.3, Hemberg 2.3.4.2, Hemfosa 2.4.3, Hemgård 2.3.1, Hemstrand 2.4.1.2, Hillevi 4, Hjalmar 3.15.2, Hjelde 3.15.2, Hjo 3.15.2, Hjort 3.15.2, Hjärne 3.15.2, Hjärup 3.15.2, Hjördis 3.15.2, Hofors 4.3.4, Hogdal 2.4.1.2, 4.3.4, Hogs-tad 2.4.1.2, Holm 2.3.1, Horda 3.6.4A, Horga 3.14.2, Horla 3.6.1, Horn 2.3.1, Hovsta 2.3.1, Hudiksvall 4.3.2, Hufvudstadsbladet 3.12.2b, Hugo 3.6.3, Hult 3.7.1, 3.10.3, Hul-tafors 4.3.4, Hultsfred 4.3.3, Husie 3.5, Husquarna 2.3.1, Hägglund 3.8.1, Härstedt 2.4.1.1, Hässjö 3.10.3, Högman 2.4.1.1, Hörnefors 4.3.4, Hyllie 3.5, Hyltebruk 4.3.2, IKEA 4.1.2, Ingarö 2.4.4.1, Inge 3.14.1, Ingegerd 3.4.4, Irene 3.4.5, 4.1.1, Isabelle 3.4.5, Ivan 4.1.2, Ivar 2.3.2, Jaenzon 3.3, Jakob 2.3.2, Jan 2.3.2, Jansson 2.4.1.1, Jenny 3.9.1, Jens 2.3.1, 3.16.1, Joachim 3.11.3, Joakim 2.3.2, Joel 3.6.2, Johan 3.6.2, 4, Johann|a, -es 4.1.1, John 3.6.4A, Johnny 3.15.2, Johnson 3.15.2, Johnsson 2.4.1.1, Jon 2.3.2, Jonas 3.6.2, Jonsered 3.6.4B, Jonzon 3.21, Juhlin 3.7.3, Julie 3.4.5, 3.16.3, Julius 3.7.2, June 3.7.2, Järkvitsle 3.10.3, Järsholm 2.3.1, Jönköping 2.4.1.2, Jörgen 3.14.1, Kaj 3.16.2, Kal-mar 2.3.1, Kappelshamn 4.3.3, Kapellskär 4.3.1, Karl 2.3.1, 3.19.1, Karlsborg 4.3.3, Kar-lshamn 4.3.3, Karl|skoga, -sson 3.19.1, Karstorp 2.3.1, Kastena 2.4.3, Kat(a)rina 4.1.1,

Katthammarsvik 4.3.3, Kellgren 3.4.1, Kerstin 3.4.4, Key 3.9.2, Killeberg 4.3.4, Kiruna 3.17, Kjell 3.17, Kjellgren 3.17, Kjellvander 4.2.1, Kla(e)sson 2.4.1.1, Klagstorp 2.4.1.2, Klagshamn 4.3.3, Klas 2.3.2, Klintehamn 4.3.3, Knut 2.3.2, Knutsson 2.4.1.1, Korsbäck 2.3.1, Korsner 3.6.1, Kortebo 2.3.1, Kramfors 2.4.1.1, Kreuger 3.4.3, Kristianopel 4.3.2, Kristianstad 3.20.2, 4.3.2, Kristina 4.1.1, Kristinehamn 4.3.3, Krokslätt 2.4.1.1, Kru-senstierna 2.4.3, Kungsbacka 4.3.1, Kvibille 2.3.4.2, Kvicksund 4.3.3, Kävlinge 2.3.1, Köja 3.16.2, Kylberg 3.17, Laduberg 4.3.4, Lagerlöf 2.3.4.1, 3.13, Laholm 4.3.3, Landsbro 4.3.3, Långele 2.4.3, Långsund 3.2, Larking 2.3.1, Lars 2.3.1, Leif 3.4.2, Lernbo 2.4.1.1, Levertin 4.2.1, Lidén 4.2.1, Lidingö 2.4.4.1, 2.4.4.2, Limhamn 2.4.1.2, 4.3.3er, Lindberg 4.2.3, Lindesberg 4.3.4, Lindfors 3.6.1, Lindström 2.4.4.2, Linköping 2.4.1.2, Linnea 4.1.2, Linsäll 2.4.1.2, Lisa 3.20.1, Livh 3.15.2, Ljugarn 3.18, Ljungby, -ström 3.18, Ljusfall 3.18, Ljusnedal 4.3.4, Lodbrok 2.4.3, Lofsdalen 2.4.1.2, Lokrume 2.3.4.2, Lomma 3.6.4B, Lorensberg 4.3.4, Lottefors 4.3.4, Lovén 3.6.3, Lovene 3.6.4A, Lovisa 3.6.3, Lucia 3.7.3, 4.1.2, Ludvika 2.4.1.2, Lugnarohögen 2.4.3, Lund 3.7.1, Lundén 4.2.1, Luterkort 2.3.4.2, Löb 2.3.2, Lödöse 2.4.3, Löfvén 3.13, Lönsholt 2.4.1.2, Löttorp 2.4.1.2, Lyander 4.2.1, Lycksele 2.4.3, Lydia 3.9.1, Lysekil 3.17, Magda 2.2.2, Maglehem 4.3.2, Magnus 3.14.3, Malena 4.1.1, Malin 2.3.2, Mankell 4.2.1er, Mannerheim 3.4.2/3, Måns 2.3.1, Mar|bäck, -viken 2.4.1.2, Maria 4.1.1, Marianne 3.4.5, Marie 3.4.5, Mariefred 3.5, Marie-Louise 3.4.5, 3.2, Margareta 4.1.1, Mariefred 4.3.3, Mariestad 4.3.2, Marstrand 4.3.1, Märten 2.3.1, 3.2, Martinson 3.20.1, Mats 3.10.3, Mattei 4.2.2, Mattias 4.1.2, Max 2.3.1, Medelplana 2.3.4.2, Meisner 3.4.2, Mellansel 2.4.3, Mellösa 2.4.3, Meurman 3.4.3, Michael 3.11.3, Mikael 2.1.1, Millegarne 4.3.2, Milles 4.2.2, de Mistura 4.2.2, Moa 3.6.2, Moberg 3.6.2, Moholm 4.3.3, Molander 3.6.3, Mommehål 4.3.2, Mona 3.6.4A, Monika 3.6.4A, Moström 2.4.2, Motala 2.4.3, Mälgåsen 3.14.2, Mälaren 3.8.1, Mälsåker 2.4.1.1, Märta 2.3.1, Mönsterås 4.3.4, Natanael 3.3, 4.1.2, Nationalteatern 3.22, Nobel 4.2.1, Nord 2.3.1, Nordén 3.6.3, Nordenskiöld 3.6.2, Norrahammar 4.3.3, Norrala 2.4.3, Nor-ström 2.4.4.2, Norrtälje 4.3.3, Norsbro 4.3.3, Norsälven 2.4.1.1, Näsberg 4.3.4, Nässjö 3.10.3, Näve kvarn 4.3.3, Nödt 2.3.1, Nyberg 3.9.1, Nybro 4.3.3er, Nykvarn 4.3.3, Nynäs-hamn 4.3.3, Nysund 4.3.3, Ohlin 3.6.3, Olander 3.6.3, Oliver 3.6.4A, Olle 2.1.1, 3.6.4B, Olof 2.3.2, 3.6.3, Olov 2.1.1, Olsson 3.6.4B, Omberg 4.3.4, Osby 2.4.1.1, Oskar 2.3.3, Oskarshamn 4.3.3, Othem 3.15.1, Otte 3.6.4B, Ottenby 3.6.4B, Ottnaren 3.6.4B, Ove 3.6.2, Oxelösund 4.3.3, Oxenstierna 3.4.4, Pål 2.3.2, Palmaer 3.3, Palme 2.3.1, Pålsson 2.4.1.1, Påskallavik 4.3.3, Patrik 2.3.1, Per 3.4.4, Persbrandt 3.19.2, Petrea 4.1.2, Petter 2.3.3, Rabaeus 3.3, 4.2.1, Ragnar 2.1.2, 3.14.3, Ramlösa 4.3.1, Ramsås 4.3.4, Ramsjö 2.3.4.2, Ramvik 4.3.3er, Rangström 2.4.4.2, Rasmus 2.1.2, 3.20.1, Råsten 2.4.2, Rehn 3.15.2, Renberg 3.10.3, Rendahl 2.3.4.1, Renskiöld 2.4.1.1, Reuter 3.4.2/3, Richard

3.11.3, Riksdag 2.4.1.2, Risberg 2.4.1.1, Robert 3.6.4A, Rodhe 2.3.1, 3.15.2, Roger 3.6.4A, Roland 3.6.4A, Roman 3.6.2, 4.1.2, Romelanda 2.3.4.2, Romme 3.6.4B, Rommehed 4.3.2, Ronehamn 4.3.3, Ronja 2.3.1, 3.10.3, Roslagen 2.4.1.1, Roslin 3.6.3, 4.2.1, Ruben 2.1.2, Rudd 2.3.1, Rudolf 3.7.2, Ruin 4.2.1, Ruth 2.3.1, Räng 2.3.1, Rödaled 4.3.2, Rödlund 2.4.1.1, Röhss 3.15.2, Rydh 2.3.1, Rydöbruk 4.3.2, Rying 3.9.1, Saether 3.3, Sahlin 3.15.2, Samuel 2.1.1, Sandell 4.2.1, Sandén 4.2.1, Sandin 4.2.1, Sch(i)öld 3.11.4b, Schroderus 3.11.4, Schröder 3.11.4b, Schultén 3.11.4b, Schyman 3.11.4b, Sebastian 3.10.3, 4.1.1, Seifert 3.4.2, Selander 4.2.1, Sergel 3.14.2, Sigge 2.3.1, Signe 3.14.3, Sigtuna 2.4.3, Sigurd 2.3.2, Sigvard 2.4.1.1, Silfverberg 3.13, Sjöberg 3.20.2, Sjögren 2.4.2, Sjösten 2.4.3, Skåne 3.2, Skegrie 3.5, Skellefteå 4.3.2, Skog 3.6.2, Skoglund 2.4.1.1, Skänninge 3.20.2, Skärbäck 3.8.2, Skövde 2.3.1 Skytte 3.20.2, Smålandsstenar 4.3.2, Snoilsky 3.9.2, Sollefteå 4.3.2, Solna 3.6.4A, Sorsele 2.4.3, Staern 3.3, Staffan 3.13, Stagnelius 4.2.1, Stålbom 2.4.4.2, 3.6.4B, Stålung 2.3.3, Stamgren 2.4.1.2, Sten 2.3.2, Stenhammar 2.4.1.1, 4.2.3, Stenport 2.3.1, Stensby 2.4.1.1, 3.10.1, Stenungsund 4.3.3, Stierna 2.3.1, Stig 3.14.1, Stigberget 3.14.2, Stjärnsund 4.3.3, Stjärngård 3.20.2, Stocksund 4.3.3, Stolpe 2.3.3, Stormare 3.6.1, Storsjön 2.4.4.2, Striberg 4.3.4, Strängnäs 2.3.4.1, 2.4.3, Strömlad 2.4.1.2, 2.4.3, Strömmen 2.1.2, Strömsfors 4.3.4, Strömsund 2.3.4.2, 4.3.3er, Stubb 2.1.2, Stugsund 4.3.3er, Sture 3.7.2, Stynsberg 4.3.4, Sundbyberg 4.3.4, Sundelin 4.2.1, Sundsvall 3.12.2b, Sunnegårdh 3.15.2, Surahammar 4.3.3, Susanne 3.4.5, Sutorius 4.2.1, Svalberg 2.4.1.1, Svan 2.3.2, Svanholm 2.4.1.1, Svarfvar 3.13, Svedbom 2.4.1.1, Sven 2.3.4.2, Sverige 3.4.4, Sviby 3.9.2, Svinhufvud 3.13, Sävsjö 2.4.1.1, Söderås 4.3.4, Söderblom 2.4.4.2, Söderby 3.9.2, Söderfors 4.3.4, Söderhamn 4.3.2, Söderhjelm 3.15.2, Södertuna 4.3.2, Södertälje 4.3.2, 4.3.3, Sören 3.20.1, von Sydow 3.24, Zacharias 4.1.2, Zachrisson 3.11.3, Zelmerlöw 3.24, Zetterström 3.21, Zorn 3.21, Zweigbergk 3.21, Taberg 4.3.4, Tage 3.14.1, Talavid 4.3.2, Tannefors 4.3.4, Tärsås 4.3.4, Tegnér 4.2.1, Tengbom 3.6.4B, T(h)or|björn, -leif, -vald 3.6.2, Thore 2.3.3, Thorild 3.6.2, T(h)orsten 2.3.1, 2.3.3, Thulin 4.2.1, Tidaholm 4.3.3, Tjällmo 3.23, Tobias 4.1.2, Tomas 3.6.2, Tord 3.6.4A, Torn 3.6.2, Torp 2.3.1, Torsebro 4.3.3, Torshälla 3.6.1, Torskors 4.3.2, Tranås 4.3.4, Tranströmer 2.4.1.1, Trelleborg 4.3.2, Troell 3.6.3, Trögd 3.14.2, Tumleberg 4.3.4, Tunadal 4.3.4, Tällberg 4.3.4, Tärendö 2.3.4.2, Törnblom 3.6.4B, Ulrika 4.1.1, Umeå 2.4.4.2, Uppsala 2.4.3, Utbynäs 4.3.2, Uttersberg 4.3.4, Utö 2.4.4.1, Vackerslätt 4.3.2, Vadstena 2.4.3, 3.12.2b, Vaholm 4.3.3, Vanås 4.3.4, Vankiva 3.17, Vansbro 4.3.3er, Varberg 4.3.4, Varnhem 2.4.4.2, Vasa 2.1.2, Vasaloppet 3.20.1, Vermanshult 4.3.2, Verner 2.3.1, Vien 3.5, Viggo 3.6.3, Viktoria 3.6.4A, Vilshult 2.4.1.1, Vinberg 2.4.1.2, Virsbo 2.4.1.2, Visby 2.4.1.1, 2.4.4.2, Vittemölla 4.3.2, Vaddöbacka 4.3.2, Väneren 3.8.1, Vänersborg 4.3.3, Vänsberg 4.3.4, Värmdö 2.4.4.1, Värmland 3.8.2, Värås 4.3.4, Väröbacka

4.3.2, Väslinge 3.20.2, Västboås 4.3.4, Västerås 4.3.2, Västerbitterna 4.3.2, Väster|plana, -ljung, -städe 4.3.4, Väster|brunn, -färnebo, -haninge 4.3.4, Västervik 2.4.3, Vättern 3.8.1, Växjö 2.4.4.2, 3.8.1, 3.20, Wahlgren 3.24, Wählin 4.2.1, Wallander 4.2.1, Wällgren 3.2, Werle 3.4.4, Wersäll 4.2.1, Weymarn 3.4.2/3, Widkvist 2.4.1.1, Wiehe 3.15.2, Wieslander 4.2.1, Wigforss 2.4.1.1, Wik 2.3.2, Winbergh 3.15.2, Wixell 4.2.1, Älandsbro 4.3.3, Älg 3.14.2, Ängelholm 4.3.3, Öblom 2.4.2, Ödeborg 4.3.3er, Ödskölt 3.10.3, Öfwerman 3.13, Öhman 2.1.2, Öhrwall 3.15.2, Ölgehult 4.3.2, Örebro 4.3.2, Örjan 2.3.1, Örnsköldsvik 4.3.3, Örsholm 4.3.3, Ösby 2.4.1.1, Öster|garn, -port, -tibble, -vallskog 4.3.4, Östersund 4.3.3, Öster|värn, -bitterna, -färnebo, -haninge, -len 4.3.4, Östuna 2.4.1.2, Öved 2.3.2, Ydrehammar 4.3.3, Yngve 3.9.1, Ystad 2.4.2, 2.4.4.2, 3.12.2c, Ytterhogdal 4.3.4, Yvonne 3.4.5.

Kirjandus

- Aavik, J. 1933. 20 Euroopa keelt. 20 Euroopa keele hääldamise reeglid eriti pärisnimede ja tsitaatsõnade ning -lausete hääldamiseks. Istandik, Tartu.
- Agejenko 2001: Ф. Л. Агеенко. Собственные имена в русском языке. Словарь ударений. Издательство НЦ ЭНАС, Москва.
- Ariste, P. 1953. Eesti keele foneetika. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn.
- Bilous 2005: Т. Білоус. Українська мова засобами Міжнародного фонетичного алфавіту IPA (International Phonetic Alphabet) (vt võrguallikad).
- Canepari, L. 1999. Dizionario di Pronuncia Italiana. Zanichelli, Bologna.
- Canepari, L. 2007. Handbook of Pronunciation: English, Italian, French, German, Spanish, Portuguese, Russian, Arabic, Hindi, Chinese, Japanese, Esperanto. Lincom Europa, München.
- CID 2005: Collins Italian Dictionary. Second edition. Ed-s G. Bacchelli, L. Potter, L. Riu, H. Hyde, A. Cavatorti, F. Logi, S. Ondelli, S. Longo, A. Rubino. HarperCollins Publishers, Glasgow.
- DAW 2010: E.-M. Krech, E. Stock, U. Hirschfeld, L. Ch. Anders: Deutsches Aussprachewörterbuch. Mit Beiträgen von W. Haas, I. Hove und P. Wiesinger. De Gruyter, Berlin–New York.
- Duden 2007: Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache (4., neu bearbeitete Auflage). Dudenverlag, Mannheim–Zürich.
- Ehlert, C.-Chr. 1979. Allmän och svensk fonetik. Awe/Gebers, Uppsala.
- EKH 2016: E. L. Asu, P. Lippus, K. Pajusalu, P. Teras, Eesti keele hääldus. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Engstrand, O. 1999: Swedish. – Handbook of the International Phonetic Association: A Guide to the usage of the International Phonetic Alphabet, pp 140–142. Cambridge University Press, Cambridge.
- Erelt jt 1993: T. Erelt, O. Jõgi, A. Kaalep, A. Laast, H. Rajamets, H. Saari, L. Seppel, H. Udam, U. Ussisoo, Nimekirjutusraamat. Valgus, Tallinn.
- GWDA 1982: E.-M. Krech, E. Kurka, H. Stelzig, E. Stock, U. Stötzer, R. Teske. Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig.
- Hakulinen, L. 1979. Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- Harth, K.-L. 1969. Gesprochenes Deutsch. Hermann Böhlau Nachfolger, Weimar.
- Kraut, E. 1998: Hääldus. – E. Kraut, E. Liivaste, A. Tarvo. Eesti õigekeel. Koolibri, Tallinn.

- Kraut, E. 2000. Eesti keele hääldamine. Tea, Tallinn.
- Kraut, E. 2015. Võõrnimed eesti häälduses. Praktilisi vihjeid ületuldse ja keeliti. Keele-
hooldekeskus, Tartu.
- Krech jt 1982: E-M. Krech, E. Kurka, H. Stelzig, E. Stock, U. Störzer, R. Teske. Großes
Wörterbuch der deutschen Aussprache. VEB Bibliographisches Institut, Leip-
zig.
- Laua, A. 1969. Latviešu literārās valodas fonētika. 2., papildināts izdevums. Zvaigzne,
Rīga.
- Lichem, K. 1970. Phonetik und Phonologie des heutigen Italienisch. Akademie-Verlag,
Berlin.
- Lõugas, V. 1969. Leedu–eesti sõnaraamat. Valgus, Tallinn.
- Mangold, M. 2005. Duden-Aussprachewörterbuch (6., überarbeitete und aktualisierte
Auflage). Dudenverlag, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich.
- Matthews, P. H. 1997. The Concise Oxford Dictionary of Linguistics. Oxford Univer-
sity Press, Oxford – New York.
- MLLVG 1959: Mūdienu latviešu literārās valodas gramatika, I. Fonētika un morfo-
loģija. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija, Valodas un Literatūras Institūts. LPSR
ZA-s Izdevniecība, Rīga.
- Naumann, H., Schlimpert, G., Schultheis, J. 1980. Das kleine Vornamenbuch. VEB Bib-
liographisches Institut, Leipzig.
- Närhi, M. 1982. Vieraiden nimien ääntäminen. – Kielikello no 1.
- Pakerys, A. 2003. Lietuvių bendrinės kalbos fonetika. Enciklopedija, Vilnius.
- Parve, M. 2000. Võru lühikeste monoftongide akustikast. – Võru vokaalid I. Tartu Üli-
kooli Eesti Keele Õppetooli Toimetised nr 13. Tartu, 9–38.
- Päll, P. 2000. Võõrnimede hääldus. – Keel ja Kirjandus, nr 10, 737–738. (Seesama ka:
Kirjakeele teataja II. 1993–2000. Emakeele Seltsi keeleteoimkonna soovitusel.
ES, 122–124.)
- Päll, P. 2005. Võõrnimed eestikeelses tekstis. TÜ kirjastus, Tartu.
- Roach jt 2011: P. Roach, J. Setter, J. Esling (ed-s). Cambridge English Pronouncing Dic-
tionary (Daniel Jones, 18th ed.). Cambridge University Press.
- Saari H. 1976. Keelehääling. Valgus, Tallinn.
- Sahlgren, J., Bergman, G. 1979. Svenska ortnamn med uttalsuppgifter. Skrifter utgivna
av Svenska språknämnden. 14. Norrstedts Tryckeri, Stockholm. Võrgus: [http://
runeberg.org/ortnamn/](http://runeberg.org/ortnamn/)
- Siebs, Th. 1898. Deutsche Bühnenaussprache. Ahn, Berlin–Köln–Leipzig.
- Siebs, Th. 1930. Deutsche Bühnenaussprache – Hochsprache. 15. Aufl. Ahn, Köln.

- Reuter, M. 1998. Uttal av finlandssvenska efternamn. - Språkbruk, 2. (Kokkuvõte võrgus: https://www.kotus.fi/sv/sprakhjalp/namnhjalp/personnamn/uttal_av_finlandssvenska_efternamn.)
- Ševtšenko jt 1993: Л. Ю. Шевченко, В. В. Різун, Ю. В. Лисенко. Сучасна українська мова. Либідь, Київ.
- Upton jt 2003: C. Upton, W. A. Kretschmar Jr, R. Konopka. Oxford Dictionary of Pronunciation of Current English. Oxford University Press, New York.
- Vanagas jt 1989: A. Vanagas, V. Maciejauskienė, M. Razmukaitė. Lietuvių pavardžių žodynas. Mokslas, Vilnius.
- Viëtor, W. 1885. Die Aussprache der in dem Wörterverzeichnis für die deutsche Rechtschreibung zum Gebrauch in den preußischen Schulen enthaltenen Wörter. Henninger, Heilbronn.
- Wells, J. C. 2000. Longman Pronunciation Dictionary (2nd edition). Longman.
- Wängler, H.-H. 1958. Atlas deutscher Sprachlaute. Berlin.
- ÕS 1960: Õigekeelsuse sõnaraamat. Toimetanud E. Nurm, E. Raiet ja M. Kindlam. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn.
- ÕS 1999: Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Toimetanud Tiina Ereht. Koostanud Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik ja Tiina Ereht. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.

Võrguallikad

- Österreichisches Deutsch: https://de.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreichisches_Deutsch
- AADG: S. Kleiner (2011 ff). Atlas zum Aussprache des deutschen Gebrauchsstandards. Unter Mitarbeit von R. Knöbl. <http://prowiki.ids-mannheim.de/bin/view/AADG/>
- Ammon jt 2004: U. Ammon, H. Bickel, J., R. Esterhammer, M. Gasser, L. Hofer, B. Kellermeier-Rehbein, H. Löffler, D., H. Moser, R. Schläpfer, M. Schloßmacher, R. Schmidlin, G. Vallaster. Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol. De Gruyter, Berlin–New York. Võrgus: <https://www.google.ee/search?q=variantenw%C3%B6rterbuch+des+deutschen+online&oq=Variantenw%C3%B6rterbuch+des+Deutschen&aqs=chrome.1.69i57j0l5.10726j0j1&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
- Bilous 2005: Т. Білоус. Українська мова засобами Міжнародного фонетичного алфавіту IPA (International Phonetic Alphabet) – võrguallikas praeguseks kättesaamatu.

Hove, I. 2007: Schweizer Hochdeutsch. Die Aussprache des Deutschen in der Schweiz.
https://doc.rero.ch/record/9642/files/Hove_07_SchweizerHochdeutsch.pdf

Leedu nimele andmekogud võrgus: eesnimed: <http://vardai.vlkk.lt/>; perekonnanimed:
<http://lkiis.lki.lt/pavardziu-duomenu-baze>; kohanimed: [http://lkiis.lki.lt/lietu-
vos-vietovardziu-geoinformacine-duomenu-baze](http://lkiis.lki.lt/lietu-
vos-vietovardziu-geoinformacine-duomenu-baze)

Pangonytė, A. 2009: Kaip kirčiuoti trumpąsias moterų pavardes su galūne -ė? (eri-
viide laiemast teemast „naissoost perekonnanimede rõhk“ [http://www.vlkk.lt/
aktualiausios-temos/asmenvardziai#mot-kirciavimas](http://www.vlkk.lt/
aktualiausios-temos/asmenvardziai#mot-kirciavimas))

Svenska ON i Finland: Svenska ortnamn i Finland: [http://kaino.kotus.fi/svenskaort-
namn/?a=abc&b](http://kaino.kotus.fi/svenskaort-
namn/?a=abc&b)

Ukraina-eesti 2009: http://www.emakeeleselts.ee/otsused/eskt_otsus_2009_ukr.pdf

Ukraina fonoloogia: https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_phonology